

RIPORTOK,
ÖNÉLETRAJZI TÖREDÉKEK

A MI KÓHÁZUNK

Évekig egy szőlőkerti deszkaházban laktunk, és egy este sem szikrázhattak anélkül a csillagok, hogy édesanyám lefekvés után a sötétben ne dicsérje áradozóan egy „saját ház” ezerféle előnyeit. Többek között: nem kell házbért fizetni, majorságot lehet tartani... Malackát nevelhetnénk... Mindezek a kilátások nem hatottak reám, makacsul ellene voltam a saját háznak, mert édesanyám a vasárnapi mozi árából és a szakszervezeti tagdíjamból akart telket venni és felépíteni rá a házat.

Lehetetlent kívánt tőlem. Nekem a mozi és a szakszervezet olyan volt, mint a Miatyánkban a mindennapi kenyér. Elengedhetetlen. Beteg voltam, ha egy vasárnap elmaradt a mozi. Ha meg végigvizsgáltam a detektívdrámákat, akkor azért éreztem magam szerencsétlennek, amiért nem vagyok olyan, mint a hős a filmen, aki megmenti a milliomos kisasszonyt a süllyedő hajóról.

Nem is tudom, hova juttatott volna ez a beteges ábrándozás, ha a szakszervezeti elnök nem beszélt volna lelkünkre minden gyűlésen, hogy mi is emberek vagyunk. Sőt: különb emberek mindenkinél. Még a film hősnél is. „Hiszen – mondta nekem egy négyszemközti beszélgetés alkalmával – a munkás nélkül nem volna revolvere. És nem volna motorcsónak, amivel kiment a milliomos kisasszonyt.” Ettől kezdve már gögösen ültem a moziban.

Nos, egy vacak saját házáért mondtam volna le erről a két örömről? Édesanyám szegény feje nem bírta megérteni, milyen gyönyörűség az elnök felszólítására felemelni a jobb kart és szavazni...

Kiszámítottam neki: a mozi árából és a tagdíjból húsz év alatt sem lehet telket és házat szerezni. Felemlítettem neki egy szaktársat, akit nemrég temettünk el éppen azért, mert belehalt a házszerezésbe. Harminc évig éjjel-nappal gürcölt, kezét, lábát, hátát görbére dolgozta, és amikor kész volt a ház, másnap meghalt. De édesanyámmal nem lehetett számokban beszélni. Ő nem számított, ő csak hitt. „Akarni kell, nagyon akarni, és házunk lesz!” És ha mégsem lesz, annak az én szakszervezetem és a mozi az oka.

Emiatt napról napra mérgesedett közöttünk a jó egyetértés, míg aztán egy kora reggel, munkába menés előtt, ki is tört a családi forradalom. Mint annyiszor, úgy most is az első összecsapások a bolhák miatt kezdődtek. Mert rengeteg bolhánk volt. Bolhamilliomosok voltunk. Szökdöstek rólunk az utcán is. Egyszer a moziban a pénztár előtt átszökött rólam az előttem álló kisasszonynak a nyakába. Azt hittem, meggyúlok a szégyentől. Ezek a bestiák képesek voltak megszégyeníteni a tánciskolában is (ahova nem szívesen, de a szaktársak unszolására mégis beiratkoztam). Aludni sem hagytak. Majd szétrágtak. Miattuk egyszer kikergettek a gőzfürdőből, mert vörhenynek nézték a testemet sűrűn borító vörös csipéseket. Nem lehetett nyugodni tőlük egy percre sem. Mindig csak reggel felé tudtam elaludni, és későn ébredtem. Félórát késtem a munkából. A mester emiatt sokszor zúgolódott a bizalminál.

Számtalanszor azon voltam már, hogy megszököm előlük otthonról. Így még csak a repedezett, füstölő vas-kemencénket gyűlöltem. Fekete volt ez is, az is. Lába volt ennek is, annak is. A kemence csípte a szemünket, ez az apró szaktárs meg a bőrünket. Ebben az időben álmatlan ábrándjaimban, mikor az én ismeretlen, szép és tiszta jövődöbéli feleségemre gondoltam, lakásunkba nem tudtam elképzelni más berendezést, csak egy tiszta ágyat és egy jó kemencét. Azt hittem, ennyi elég a boldogsághoz.

Azon a reggelen, amikor utoljára veszttem össze anyámmal, hogy miért nem irtja ki ezeket a ragadozókat, anyám haragjában most már a bolhák létezését is a szakszervezetre fogta. Már nemcsak telket, házat akart

a tagdíjból, hanem szódát, szappant, új lepedőket, új szalmazsákot, friss szalmát az ágyba – mint féregirtókat. De a leghatásosabb mentegetőzése mégis a hiányzó jobb karja volt. Megfenyegetett a csüngő ruha ujjával és rekedtre kiáltotta magát.

– Fél karral nem bírom a gyakori mosást. Örvend-jetek, ha tudok súrolni a bejáróhelyeimen. Istentelen bitangja, ami vagy. Takarodj hazulról, eredj a szakszervezetbe, moziba aludni. Edd meg a Jókai-regényeket, amik megbolondítottak. Belátástalan disznója, ami vagy, adj hálát Istennek, hogy a három kistestvéredet el bírom tartani, és nem esz meg a tetű velük együtt. Az volna szégyen... Bolhája mindenkinek van... Te, még a lábam nyomát is meg kéne hogy csókoljátok, amiért mesterségre tanítatom mindeniket. Szégyentelen kamasz, hogy sose szültelek volna erre a cudar világra!

– Én nem kértem, hogy szüljön – vágtam vissza meggondolatlanul, mire ő sírva fakadt, és felragadott egy csészét a mosatlan edények közül. Azt hittem, a fejemhez vágja. Kész voltam visszaütni. Úgy látszik, sejtette ezt, mert a csészét visszahajította a tányérok közé, amik darabokra zúzódtak. Azután hátravágta az ajtót előttem, olyan erővel, hogy a családi kép lepottyant a vékony deszkafalról.

– Le is út, fel is út – kiáltotta. – Vagy engem választasz, és akkor lesz ház, lesz tiszta ágy, vagy eredj a szakszervezetbe, és többet ne lássalak. Biztosan ott csavarta el a fejedet valami jóféle nő.

Előbb megszeppentem, de a jóféle felbőszített. Hetek óta bántanak vele az üzemben, és most még anyám is. Lerántottam a szegről a vasárnapi nadrágomat, ez volt mindenem, és hónom alá kapva, fájdalmas kezitcsókolommal kikiáltottam a függetlenségemet.

*

Idegenekhez, hófehér, bolhamentes ágyba költöztem. A kemence se füstölt. Úri levegőben aludtam, illetve csak szerettem volna aludni, ami sehogyan sem sikerült. Hosszú éjjeleken át vadul járkált fejemben a szúrós lábú lelkiismeret. Úgy éreztem, szökevény vagyok, és orvul, titokban lopódtam abba a hűvös, tiszta ágyba, és min-

den percben kikergethetnek belőle. Mars, vissza a bolhák közé, nyomorék anyádhoz meg inastestvéreidhez.

Szombat délben anyám odaállt az üzem kapujába gyékényszatyrával a bal karján és parasztkendőjébe rejtett, szégyellt csonka jobb karjával. Engem várt... Akkora nagy szomorúság sötétedett a szemében, mint egy készülő felhőszakadás. A nyakát pedig a megalázkodás súlyos kolonca húzta, húzta lefelé a föld felé. Bocsánatot kért tőlem. Tőlem, a tizennyolc éves fiútól:

– Gyere haza, fiam, sose szájalok többet. Egy anyának meg lehet bocsátani, ha a nyomorúság bolonddá teszi... És ha adnál valamennyit a holnap kosztra, az Isten nem verne meg...

Adtam, és elfutottam. El kellett hogy fussak, mert úgy szégyelltem magam, és úgy fájt az anyám alázata, le tudtam volna ütni sajnálatomban...

Nem költöztem haza. Tudtam: előlről kezdődne minden. Próbáltuk már. Nemegyszer megfogadtuk, hogy nem gorbombáskodunk többet egymással. Éreztem, ha mennék, előbb-utóbb megverném az anyámat.

Ez az ösztön régóta lappangott már a karomban. Nem is annyira a veszekedés ingerelt, hanem inkább az, amiért olyan szerencsétlen. Amiért a csermalomban éppen az ő kezét kapta be a gép. Amiért füstöl a kemencéje, amiért velünk fészulte ti a haját... S minél jobban sajnáltam, annál nagyobb düh uszította ütésre a karomat...

Anyám minden szombaton hűségesen és hovatovább alázatosabban várt az üzem előtt. Fizetésem egyharmadát sietve a markába nyomtam, mielőtt beszélni kezdetett volna. Félttem a szemrehányó panaszaitól... Időközben a szobafestő öcsém, felszabadult a szakmájában. Ebből az alkalomból meglepett a szakszervezet kapujában, és szemrehányásokat dörzsölt az orrom alá. Mit gondolok én, feléteti az ő kicsi keresetét, mikor nincs ruhája! És télire nem ad munkát a szakma. Azután meglepetésemre házépítési tervekkel foglalkozott. Eddig a fiú élt-halt a futballért, és minden lehető pénzt erre költötte. Anyám, úgy látszik, megnyerte magának, „észhez térítette”, ahogy mondani szokta.

Fizetésemnek azt a részét, amiből ruházkozhattam volna, anyámék ették meg. Sehogyan sem tudtam leved-

leni inaskülsőmet. Pedig a szaktársak elvárták, sőt megkövetelték, hogy rendesen öltözködjem. Egyenlőségem féltésében igyekeztem is mindenben velük tartani: cigarettázni, kártyázni, tánciskolába járni. Nem bírtam sokáig. A fizetés nem futotta. Éreztem, valamiről le kell mondanom. A szakszervezetről? Arról semmi pénzért. Nagyon jó dolog szónokolni a taggyűléseken, még büszkébb eset szavazni. Ha szavazásra emelem a karom, az én kikönyökölt kabátom ujja egyenlő az elegáns fafaragó szaktársak szavazatával. Itt vezetőségi tag lehet az ember. Esetleg elnök is, vagy titkár. Itt nincs mit megtakarítani. A sörözésnél, kártyázásnál, a tánciskolánál már inkább. Ezeket úgysem kedvelem. De mit szólnak ehhez a szaktársak? „Mi az – mondja majd némelyik –, iparosged magá vagy tróger?” – A legkönnyebb volna anyámtól vonni meg a segélyt. Nem, azt mégsem lehet. Karját vesztette értem a gyárban.

Képtelen voltam aludni, ha nekifogtam a nyolcórai pihenésnek. Hovatovább elkeseredettebb lettem, és sajnálni kezdtem magam. Ez viszont egyet jelentett az önkínzással. Gondolatban már munkanélkülinek képzeltem magam, amint éhezem, fázom. Látni véltem anyám elhalálózását, testvéreim szétszűllését. Láttam őket mint tolvajokat, utcalányokat, mint annyi sok gyerekkori pajtásomat. A vad képzelgés okozta szánalom-mérgezéstől hajtva vízióimban már meg is öltem őket, hogy ne szenvedjenek tovább.

Ilyen ponyvalélek voltam én éjszakánkint, nappal meg a nadrágom hátulján foszladozó szövet kínozott. Beképzeltem, hogy az utcán mindenki utánam fordul, és a rongyaimat nézi.

*

Szombat estére, amikorra kifizettem a heti szálláspénzt, és törlesztettem a hátralékos tagdíjat, a nadrágomon tűrhetetlenül nagyra szélesedett a lyuk. A sapkámat viszont a világ végéig nem hordhattam a lyukra borítva, mert máris feltűnt a sapka szokatlan viselése. Éreztem, történnie kell már valami sorsdöntőnek.

Sok habozás után félrevontam a szakcsoport elnökét az iroda egyik sarkába, és elpanaszoltam neki keserves bajomat.

– Szakad le rólam a ruha. A túlórázást tiltja a szervezet. Fizetésjavítást nem kérhetek, mert a legnagyobb bért kapom az én kategóriámban, s a kollektív szerződés csak egy félév múlva jár le. Mondja, szaktárs, mit csináljak ilyen körülmények között?

A szaktárs vakargatta az orrát, és a hátam mögé került. Fejcsóválva nézte meg a sapkával leplezett szerencsétlenséget.

– Folt kéne erre – jegyezte meg bölcsen.

– Azt én tudom, de nincs foltnak valóm, mástól kérni meg szégyellem.

Hümmögve tért vissza asztalához, s hosszadalmasan tanácskozott a szenvedélyesen cigarettázó vezetőségi tagokkal. Többször felém biccentett szurokhajú fejével, s összemосolyogtak. Végül így szólt hozzám:

– Tudja mit, szaktárs, kiutalunk magának utazási segélyt, és menjen le a Regátba. Többet dolgozhat, amíg talpra áll egy kicsit. Én pedig kölcsönözök egy nadrágot. Foltozott ugyan már az is, de elég tűrhető lesz a vándorútra.

A kölcsönkapott nadrággal és az utazási segéllyel visszaadták életkedvemet. Arra a lehetőségre, hogy utazhatok, világot láthatok, elfeledtem minden bajomat. Olyan váratlanul szakadt a nyakamba ez az öröm, hogy izgalmamban eszembe se jutottak anyámék, s így búcsúzatlanul, egy szó értesítés nélkül ültem vonatra. Pedig csak a rossz nadrág, egy rend újságpapírba csomagolt váltó fehérenemű volt minden poggyászom.

Anyámék bizony csak a következő szombaton jutottak eszembe. Szegény feje – gondoltam – most bizonyára vár az üzem előtt. Milyen bánatos lehet, amikor nem lát majd kijönni a többi segéddel a kapun. Talán elmegy a jövő szombaton is, vagy keresni fog egész héten, és amíg testvéreim alszanak, ő csendesen, hangtalanul sír majd az éjszakában, ahogy sírt-sóhajtozott édesapám után is, amikor a harctérre vitték. Amikor 1915-ben megjött az értesítés, hogy apám eltűnt a Mazuri-tavaknál, éjfélélig fennmaradt, mert erősen hitte: egy este csak bekopog az ura. Miért éppen este várta, azt ma sem tudom. Még 1921-ben is makacsul remélte a visszatérését. Hitéhez az erőt kimondhatatlanul szép álmaiból merítette. Lel-

kendezve mesélte nekünk, hogy látta hazatérni a muszka fogságból, nagy szakállal és két gyermekkel. Ezenkívül jó summa spórolt pénzt is hozott magával, amiből felépül végre a mi házuk is.

Vajon most, hogy megszöktem tőlük, mi hiányzik anyámnak, én-e vagy az az összeg, amit hetenként adtam? Valószínűleg a világ leghálátlanabb fiának gondol, de tudom, elámul majd, ha hazaküldök innen vagy ötszáz lejt. Addig nem írok, a pénz szebben beszél neki, mint az én nyomorék betűim. Milyen nagy öröm is lesz szegényeknél! Olyan ízes, húsos vasárnapi ebédet főznek, amilyent csak apám idejében szoktunk karácsony első napján. Lám, lám, ez a fiú nem is rossz fiú – mondja majd anyám. – Kár volt szegényt elüldözni hazulról... Az ötszázlejes küldeményre azonban nem került sor.

A fizetés engem is alig bírt eltartani. Kéthónapi ottlét után végre írtam egy hosszú-hosszú levelet. De milyen levél volt az! Szinte sajnáltam postára tenni, olyan szépre sikerült. Mire kaptam egy nagyon rövid választ lepedőnyi nagy papírra írva az öcsém girhes-görhös, angolkóros írásával. Körülbelül ez a szöveg tévelygett a kietlen fehér papírmezőn:

„Szép, hogy írsz. Szép, hogy élsz. Szép, hogy belátod a hibádat. Gyere haza. Házat építünk a sánc alatt, jöhetsz bátran, a bolhákat kiirtottuk. Málíka meg tudja már fésülni édesanyámat... Vettem egy négyes számú futballkülsőt...”

A házépítést nem hittem, a bolhák kiirtását még kevésbé. Maszlagnak tartottam ezeket az én hazacsalogatásom céljából. Ámde nem kis bámulatomra, pár hét elteltével levél tudatta velem: a ház kész, nem forog ruclában, de ház, a saját házuk. Van négy fala, ajtója, ablaka, fedele, kéménye s még udvara is. Igazi ház! És találjam ki, hogyan sikerült felépíteni?

Hát ezt kár volt rám bízni, mert mi másra gondolhattam volna, ha nem csodára. Bizonyára pénzt találtak az utcán. Vagy apám került haza valahonnan gazdagon. Még kisül, hogy édesanyámnak lesz igaza. Nem pusztult belé a Mazuri-tavakba, hanem a muszka fogságban vagyont gyűjtött. Most pedig hazament. A képzelgések álom-

tavába ugorva, egyre valószínűbben, egyre izgatottabban csalogatott a mese, sokszor elképzelt hazatérése apámnak.

Nem volt maradásom Bukarestben. Koplalni kezdtem az útiköltségre. Micsoda viszontlátás lesz! Az öreg előbb megölel, megcsókol, azután a sarokból előveszi a vándorbotját, és jól megken, amiért cserbenhagytam anyámékat. Hiszen a harctérre vonulás előtt nekem adta számba a családot, mint legérettebb férfinak a testvéreim között. Ha jól emlékszem, lehettem vagy tizenegy éves. Rám hagyta a ruháját, kalapját és a gondjait. A nadrág a hónom aljáig ért, a gondok meg a fejem búbjáig.

Annyira beleéltem magam apám hazatérésének a lehetőségébe, hogy még ajándékkal is kedveskedni akartam neki. Vásároltam egy sárga csontszipkát és öt pakli dohányt az állomáson, amikor a vonatra ültem...

Anyámékkal nem tudattam hazatérési szándékomat. Másnap délben megérkeztem szülővárosomba. Nagy, parádés nyár fogadott. A legtüzesebb nap ragyogott a kék ég arcán. Borostyánból és májuszfavirágból zöld lombokkal tarkított övet font a derekára. Az én fejemből erre úgy elrepültek a fekete bú utolsó varjúfiókái is, hogy szinte kikiáltottam a világnak:

– Óriási öröm lesz itt! Együtt lesz a család a saját házban. S ha még a kemence sem füstöl, és a bolhák tényleg kivándoroltak tőlünk, akkor a mi házunkra ki lehet szegezni a táblát: Szegényékhez betévedt a boldogság, irigyek, sárguljatok.

Nyargaltam a sánc alá. A fellegvári oldalt nevezik így. Fellihegtem az öreg, züllött Lépcső utcán, ahol valamikor annyit rontottam a nadrágomat a bűzös árkot szegélyező korláton lovagolva. A levélben jelzett vízvezetékhez érkeztem. Azt írták, itt balra kell térni a sikátorba. Megszólítottam egy szenvedélyesen gombozó gyerekbandát, és hencegve érdeklődtem a házunk iránt.

– Azé a félkarú nénié?

– Igen!

– Az itt van a középoldalon.

Nyargaltak ordítózza és egymást lökdösve a középoldal felé, hogy útbaigazítsanak. A sárga kősziklák aljába vezettek. Itt egy nagy sziklaomlás után, 1918-ban, amikor vagy öt embert agyonnyomott a kőlavina, a város leron-

tatta a házakat. Ejnye – gondoltam lohadó kedvvel –, ezek ide építettek volna? Eddig csak hajléktalan cigányok merészkedtek kibontani az elfalazott barlangokat és felütni oda a tanyájukat. Valamikor régen szegény napszámos emberek vájták ezeket az odúkat a homokos, apró csigákkal zsúfolt sziklákba. Magam is ilyenbe születtem fent a katonakert aljában. Itt is nőttem fel. Lábam alatt terült el az egész város, a sötét vizű Szamossal. Tűlsó partján a Színkör kupolás épületével. A jófirmák oldalának is nevezték ezt az oldalt.

– Ide építettek ezek?

Kőtörmelékek közt csörtetett előttem a gyerekhad. A kisebbek mezítláb, egy szál ingben vagy kis fürdőgatyában. Már azt hittem, valamelyik kivájt barlanghoz lyukadunk ki, hiszen nem láttam itt egy házat sem, csak burjással, keserűlapival benőtt romokat. A gyerekek egy ilyen romnál álltak meg. Mészelt vályogtörmelék és sárga sziklakövek izzottak a napfényben.

– Ez volt a házuk – szólt egy nagyobb fiú gombzacskóját zörgetve.

– Bolondság, ők márciusban építettek új házat – kiáltottam fel.

A fiú bölcs képet vágott.

– Hiába, most két hete lerontatta a város. Nemcsak ezt, azokat is – mutatott rá vagy tíz ilyen kőhalomra.

Hej, a nap nem nekem ragyogott már. Az eget is másokért pucolták olyan tiszta kékre. Egy szó sem jött ki a számon.

– Nem akartak kimenni a házakból – magyarázta tovább a fiú. – Ezért azután éjszaka jöttek a város emberei, és beütötték a viskók oldalát. A félkarú nénit még meg is verték, mert belékapaszkodott az ajtóba, és visított, hogy inkább döntsék a fejére a házat, de mégsem megy.

– De hát miért csinálták ezt? – kérdeztem elfulladtan.

– Mert a várostól nem kértek engedélyt az építésre és a helyre. Ide sétautat akarnak csinálni.

Leültem egy kőre, a saját házunk romjára, édesanyám keserves nagy kudarcára. Sejtettem már mindent. Engem is unszolt már néhányszor, hogy ide építsünk. Azt hitte, a falak kikerülnek az oldalban hanyódó, szétmálló szikla-

kövekből. Vályogot lehet földből gyúrní, a kőműves sógorunk meg felrakja. Csak a fedél és az ajtó, ablak kerülne pénzbe. Az én ellenkezésem miatt azonban nem került rá sor. Távól tőlem, úgy látszik, felszabadult az én aggályoskodásom alól.

Sokáig elbámultam a Színkör palával fedett kupoláját s a Sétatér évszázados gesztenyefáit. Az ölembe vett csomagot sötét elbúsulásomban addig forgattam ide-oda, míg csak ki nem bomlott. Valami kihullott belőle, s a körülöttem ácsorgó gyerekek készségesen kapkodtak utána. Egy pakli dohány volt az öt pakli közül, amit apámnak hoztam... A nagyobbacska fiúk cigarettát kértek. Ezek a kölykök sem változnak, az én időmben is tízéves korunkban kezdtünk dohányozni. De rég is volt... Öreges jóakarattal sodortam nekik. Szívességüket egyébbel úgysem tudtam volna meghálálni. S úgy éreztem, hogy a szívem helyén egy súlyos kő lóg.

(1937)

A SZÍKI ASSZONY

A szíki asszonyt mi egyszerűen csak Sárinak szólítottuk. Magunk között tavaszt hozó asszonynak is neveztük. Minden év márciusában kerti magvakat árult Kolozsvár piacán egészen pünkösdig. Magvai zöldbe borították városunk kis kertjeit, s ő dolgavégzetten, egy halom aprópénzzel s egy tarisznyára való tavalyi újsággal megrakodva hazagyalogolt a mezőségi „Szírországba”. Az idén azonban Sári asszony elmaradt, a tavasz vele volt elfoglalva. Kislányt vitt neki a két fiú mellé. Sári levéllel tudatta, hogy a kicsit ráhagyja a „testvőre”, aki szintén letavaszkodott, mi pedig szerezzük be őt dadának, mert „szükség van a pénzre”. Megírtuk neki, hogy sehova nem tudjuk ajánlani, mert az idén a nagyságák között is divatba jött a szoptatás. Nevezetes volt még Sári arról is, hogy tőle hallottam a legőszintébb kritikát tavaly bemutatott színdarabomról. Azt mondta a benne szereplő szíki cselédlánnyal, hogy „a szava és a szíve még csak tanál valahogy, de a testin nincs annak egy szikra szíki sem”. Szelíd szemrehányással illetett, mért nem szóltam neki, szívesen kerített volna a testire „szíki gúnyát”. Végül az is érdeme, hogy az enyéim bivalyszekeken mehettek hozzájuk nyaralni. Engem is biztatott:

– Vasárnapokra jöjjék ki maga is. Várni fogjuk a hegyen, mert onnét belátni Bonchidáig is. Hozzon az uramnak olvasnivalót.

Egy borús vasárnap reggel éltem az alkalommal. Válaszútig vonat vitt, azon túl pedig a lábam. Gyerekkori izgalmak és a népszínművek emléke kísért a hosszú gyalogúton. Anyám meséiben a falu mindig sok és jó gyümölcse és farkaskalandokkal szerepelt. A népszínmű-

vekben pedig vakítóan fehér és vadonatúj gyolcsgúnyák meg villogóra lakkozott csizmák elevenítették meg. A valóságfeltáró könyvekből ugyan volt már némi fogalmam az igazi faluról, de azért én mégis inkább a színházi reflektorok fényében látott faluval szerettem volna találkozni. A törésig meghajlott szilvafák termése mellett nyomban az tűnt fel a Bonchidára vivő úton, hogy miért van oly sok vakolatlan és lakatlan ház errefelé?

A legtöbb kerítés nélkül árváskodott, udvarát felverte a burján, az ablakok meg bedeszkázva. Majdnem mindegyik ház homlokzatán románul vagy magyarul bevágva ez állt: „Épült 1930.” Általában az 1930-on felüli házakból hiányzott a lélek. Csak az idősebb korosztályokhoz tartozó kunyhókban ébredezett némi vasárnapi zaj, igen lustán. Egy pajta ajtaján tehén nézett ki, s bölcsen tűnődni látszott, érdemes-e a vályúhoz járulni. Máshol éhes malacok futkostak a csirkék után. Imitt-amott eléjött egy-egy álmos képű paraszt is. Román-e vagy magyar? Nem tudtam megállapítani. Sovány és megviselt volt mindahány. Az ingük bizony nem vakított, mint a kolozsvári színpadokon, csizmájuk sem villogott lakkosan, és mintha mázsás ólomgolyók húznák le karjukat. Közben beértem egy felemás külsejű férfit. Nem tudtam, elvárosiasodott falusival vagy ennek fordítottjával lesz-e dolgom. Karjára akasztott faragóbárdot vitt. A másik karján hosszú és otromba ácsfűró lógott. Csüggedten lityegő hátizsákjából ácsvinkli szára meredt ki.

Ismerkedni kezdtünk.

Ő Válaszútról jött, a heti munka befejezése után. Tőle tudtam meg a lakatlan házak rejtélyét. Gazdáik a regáti nagyvárosokba és nagygyárakba vándoroltak ki malterra- és télirevalót szerezni. Ott koplalták össze ezt az elátkozott külsejű új faluvéget. 1930-tól errefelé hosszabbra nyúlt a böjt, s görcsösebbé a zsugorgatás, mégsem tudnak visszatérni, hogy befejezzék és benépesítsék az új hajlékokat.

Ezalatt áthaladtunk a Szamoson. Két partján évszázados nyárfákat zörgetett a szél. Tele voltak elhagyott csókafészkekkel. Az ács szerint a csókanépség nyaralni ment a szamosújvári meg a kolozsvári szemétdombokra...

Beértünk Bonchidára, s a nap is kisütött a felhők közül. Egyszerre bujábbnak, zöldebbnek tűnt minden. És csak most, az alacsonyan járó felhőpárák oszladozása közben vettem észre, hogy mily sok itt a domb, illetve Sári elképzelése szerint a „hegy”. Az még hagyján, hogy sok volt belőlük, de jobbról is, balról is, szemköztről is sűrűn hömpölyögni látszottak felém, mint a tenger. Vajon melyik hullám tetején várnak reám Sáriék? Ezt elfelejtették közelebből is megjelölni. Az ácsember igazított útba. Öt kilométeres gyaloglással megmászta három „hegyet”. Éppen sarjúhordás volt. Egy közelben kaszáló legény nyelire állította kaszáját, s míg fenkéért a csizmaszárához hajolt, addig a nap fenkövezte a kasza élit. A negyedik hegyesdombon tényleg vártak reám. A feleségem és a Sári kis legényfia jött elém. Ez az emberke nagyon bő gatyában, szalmakalapban és mezítláb fogadott. Magától értetődően elfogadta kézfogásomat, s közben minden oldalról behatóan fürkészett, valósággal fel- és lebecsült. Keresni látszott ruhám mögött azt, ami nem látszik úrnak... Beszédjében az „é” hangok helyett sűrűn használta az „í”-t. Mondataiban gyakran előfordultak a „roppant” és a „nyilván” szavak. A gyakori roppantozást helyénvalónak éreztem itt e folyton torlódó hegyesdombok között vivő nehéz és fárasztó úton. Hamarosan kiszedtem belőle, hogy iskolába jár. De az a baj, hogy kevés a pad. Reggel hat órakor megrohanják az iskolát, s valóságos közelharcot vívnak a padokért: akit kiűznek belőle, az a földön ül.

– És te sokszor ültél? – kérdeztem kíváncsian.

– Vót úgy is, de azért szépen levizsgáztam a másodikbul.

– És jól tudsz románul?

– Ín aztán igen a szavakat, de az írtelmit nem...

„Roppant” gondot okozott Jánosnak, vajon a harmadikba beiratkozzék-e. Szívesen elmulasztaná, de félt, hogy két osztállyal nem veszik fel mészárosinasnak.

– Mészárosnak? – kérdeztem gyanakvással, hiszen nem látszott rajta semmiféle vérengzésre mutató hajlam. Kiderült, hogy nem a mesterség gyilkos remeklései ihlették meg, sosem látott marhát vágni, de nagyon szeretett

volna egyszer sok húst enni. A feleségemtől aztán megtudtam, hogy az alatt a két hét alatt, amit náluk töltött, csak egyszer ettek húst, akkor is csak úgy, hogy ő főzött. Különbön Sáriék reggelire renglőszilvát, délebedre a változatosság kedvéért besztercei szilvát puliszkával, vacsorára „mogyorólevest” ettek. (A krumplit nevezik így.) Ezek után megértettem, miért tessékelt Sári olyan nagyon éppen szilvaérés idejére nyaralni. Az augusztusi hónap náluk a bőség hónapja. A szíki vendégszeretet szegényes élestára roskadozott annak a hegyoldalnak (az volt az ötödik) viruló gyümölcsösében, amelyiken végül leereszkedhattünk a községbe.

A község fekvését gyönyörűnek találtam. Káprázatos színek váltakoztak a zöld oldalakon, s nehéz árnyak feküdtek a házakra. A vendéglátó gazda és szomszédainak házai nem igazodtak sem a képeslapok, sem a népszínművek „takaros” házaihoz. A felszegi házak roskadoztak az aránytalanul nagy nádzsúpos fedelek alatt. A mi Sárink a híres-nevezetes Pázsint-kúttal szemben várt minket a kapuban.

*

Olyan volt ez a Pázsint-kút, mint egy menyecske. Életerős diófalegények örök húséggel gyökereztek körülötte, fölėje hajolva diót hullattak az ölébe. A felszegi emberek is hódoltak neki, kicsik és nagyok, férfiak és féltékeny asszonyok térdre borulva órák hosszat lesték, mikor merhetnek szűkkeblű könyörületéből. Mert ez a kútasszony kevés vizet eresztett, s fanyar volt az íze, mint a szép keblű, de szűk tejű anyának... Aki Sáriéknál nyaralt, már hajnali három órakor arra ébredt, hogy valamelyik szomszéd bekiált az útról:

– János, fölkelte-e már? Add ki hamar azt a merítőt.

A merítő egy rozsdás konzervdoboz volt, két méter hosszú zsineg lógott rajta. János persze még nem kelt fel, de azért hamar kivitte a „merítőt”, ami e korai órákban hamar vissza is került, mert a kút ilyenkor pihentebb volt, és aki korán kelt, bő vizet lelt benne. János, a Sári ura, számbavette a merítőt, hogy öt perc múlva már másnak szolgáltassa ki. Mikor aztán kivir-

radt, a sövénykerítésből kiálló ágvégre szúrta a bádogot. Ettől kezdve sötét estig onnan veszik el és teszik vissza. Aki iható vizet akar inni Felszezen, annak okvetlenül oda kell zárandokolnia a János meritőjéhez. Ez az ő elvitathatatlan tulajdona, és pénzben ki nem fejezhető az értéke. Megvásárolhatatlan, mint középkorban az apáról fiúra szálló hivatalok. A János közhivatala volt ez a meritőörzés. Erről a meritőről tudta, hogy ő is valaki. Akinek bármilyen rogyant is a háza, akinek csak fél hold földje van, azért mégsem lehet csak egy kurta „isten segítsé”-vel elhaladni mellette. Igaz, a jobbmódúak így se sokkal többet mondtak neki. Legfeljebb ilyeneket szóltak be hozzá a tornácról, ahol naphosszat a szemétrevaló, rongyos csizmákat tákolja:

– Rongyosok-e nagyon, János?

– Nyilván hogy rongyosak – felelte önérzetesen; s ennél többet ő sem mondott. Minek is? Csupa hangtalan beszéd volt körülötte minden. Évszázadok óta ugyanazt beszél a környezetük, hogy rongyos, türelmes világ járja errefelé. Fejük fölött végigzúgott a tatárjárás, a negyvennyolcas idők, azután a világháború, aminek a végén a székiek a sóstóba fojtották a jegyzőjüket, aki zsarolta őket, ellopta a hadbavonultak asszonyai elől a hadisegélyt. Aztán ismét visszasüppedtek a hangtalan lomhaságba. A „jegyzőitatus” óta mindössze annyi változás történt, hogy a székieknek megengedték, saját szükségleteikre ingyen használhassák a sóskutak vizét. Ilyen sós vízbe mártva eszik a hagymát vagy a hajába főtt krumpelit, egyszóval mindent evvel sóznak. Az én tiszteletemre azonban két lejre borsot vásároltak a boltostól. Ezenkívül szereztek egy marhafejet, s annak kifőtt levéből laskalevest remekeltek. A lakomát főtt kukorica és kürtöskalács, végül a vendég jóvoltából egy liter kegyetlen ízű helyi bor tette felejthetetlenné. Mondhatni, igazi nagyparádés húsvétvasárnapi ebédekre emlékeztette Sáriékat ez az ebéd. És ami még nagyobb szó, János ez alkalommal berakta az ágy alá a „nyilván” nagyon rongyos csizmákat, s maga is ünneplőbe öltözött. Komoly volt és megfontolt, mint súlyos betegek közül szabaduló orvos, aki tudja, hogy a magának rabolt pihenővel nagy mulasztást követ el. Nem is csodáltam homlokráncait,

hiszen szomszédai egyáltalán nem vették tudomásul a „hetedik nap” rendeltetését. Gyümölcsöt szedtek, sarjút hordtak, és sanyargatták a Pázsint-kutat késő estig. Amellett mindegyre beállított egy-egy bőgatyás mezítlábas férfi, és vagy újabb lábbelik megbetegedését jelentette, vagy a már kezelés alatt állók sorsa felől érdeklődött, de Sári suttyomban felvilágosított, hogy ez csak amolyan hamiskodás: tudták az emberek egy héttel ezelőtt, hogy az ura ma nem fog dolgozni. Biztatott: beszéljek nekik valamit a nagyvilágról, mikor lesz még egyszer olyan jegyzőitató világ, azért jöttek azok.

Kis lámpaláz hevített: vajon hol kezdjem ki a nagyvilágot? Égen-e, földön-e, melyik érdekli jobban a szíkieket? Végül egy új világteremtéssel kezdtem, egy olyan világteremtésen, ami a félholdas szegényeknek öt-hat holdat porcióz. Beszéltem a készülőfélben lévő népfronti összefogásról. Felolvastam az előkészítő bizottság felhívását, hogy össze kell fogni a munkásnak, földművesnek és a tanultaknak a nagy veszedelem ellen. Mire észrevettem, már minden közeli szomszéd ott fülelt a János tornácán. Fogta őket erősen a gondolat. Hiába jöttek utánuk villa- és gereblyenyelkekkel fenyegetőzve az asszonyok, hogy ne lopják ott a drága napot, mikor az eső odaverheti a száraz sarjút. Nem mentek. Apránként belemelegedtek az eszme megvitatásába, s keresztkérdésekkel alaposan megvallattak: hogyan képzeljük mi el azt a dolgot a földművesek és a városi munkásság összefogásával, s mily módon fogja ezt a kettőt kisegíteni a „tanult úri nép”? Én persze gyönyörűen elképzelttem velük ezt a kisegítést. Segített nekem egy orosz fogságot végigszenvedett s a forradalmat végigharcolt ember is, volt példája bőven, egy másik azonban hitetlenkedve sóhajtott:

– Kár, hogy a város messzi esik tőlünk, mi nem mehetünk el arra a találkozóra, s biztos kifelejtenek minket a hasznából. Úgy járunk, mint a régiek a deszkaáruházzal.

Valamelyik Jókai-regényben olvastam, ha jól emlékszem, hogy a szíkiek valamelyik fejedelem idejében azt kérték egy ízben, őnagysága mondja ki, miszerint Kolozsvár ezután csak harminc kilométerre legyen tőlük.

Ezt állítólag azért kérték, mert csak harminc kilométeres körzetben volt szabad deszkát és fát árulniuk. Fejedelmi rendelettel próbálták közelebb parancsoltatni a nagyvárost.

E távoli múltra nézve kezdtem faggatni Sárít, de ő mit sem tudott erről a fura kérésről, aztán nincs is a közeliükben jelentősebb erdőség. Azt viszont Sári nagyon is jól tudta lába révén, hogy Kolozsvárig negyven kilométerre becsülhető a gyalogút. Sok türelme azonban nem volt a kilométerek bolygatásához. Ehelyett egy kis falunézésre sürgetett bennünket, s igen buzgón magának követelte az urától az „idegenvezető” tisztét. Gyönyörűen kiöltözött, csizmáját egyéb híján a kürtőből vakart és vízben feloldott korommal fényesítette ki. Az urát újságolvasásban felejtve, leereszkedett velünk a kanyargós úton a községbe. Azt már vettem észre saját portáján is, hogy igen nagyra van velünk. Most a feleségemet a szomszédai előtt önkényesen éppenséggel nagyságos asszonynak léptette elő, míg ő egyszerűen csak keresztnevéen szólította. Szegény és egyszerű szomszédai minden további nélkül tudomásul vették a nagyságos rangot és a Sári ehhez való bizalmas jóviszonyát, de ahogy lennebb értünk, s a házak elmosódtak, a kapukban ülő gazdák nem nagy ügyet néztek ki belőlünk. A portáik előtt vasárnapozó módos gazdák és gazdánék öltözéke ugyan semmivel sem volt szebb a Sáriénál, de arcuk jóval pirultabb és teltebb volt, korántsem oly kimerült, mint az övé. Műértő szemükben a mi városi, olcsó munkásrongyaink értéke jól alászállt, s a nagyságos megszólításban ugyancsak érződött a megerőltetés. Sárít módfelett bosszantotta ez az értékcsökkenés. Minden lehető kifogást felhozott, hogy eltántorítson minket a pöf-feszkedőkkel való szóba elegyedéstől.

– Ezek nem tudják megbecsülni a tisztességes embereket – kezdte bemártogatni előttünk valamennyit. De az egyik porta előtt hiábavalónak bizonyult minden mesterkedése. Itt nemcsak szóba kellett állnunk, hanem be is kellett térnünk, mert kolozsvári piaci ismeretségre bukkan a feleségem. Ahogy beléptünk a házba, nyomban megérttem Sári ellenkezését. Ez a ház éppen akkoriban épült újjá egy nagy „égés” után. Közadakozásból cserépfedeles, pádimentumos hajlék vedlett a régi házból. A berendezés rendes asztalosmunka volt, a mennyezetig ve-

tett ágyon díszes varratú huzatos párnaemeletek kellettek magukat. Virágos cserépkancsók és tányérok csüngtek a falakon. A testes ládák meg egyebeket sejtettek velünk, mindazt, ami hiányzott Sáriéknál. A nemrégén mázolt mestergerendák azonban erős karbolinszagot árasztottak. Sárit szemmel láthatólag nyugtalanította az én párnák iránti érdeklődésem, azt hitte, evvel lebecsülöm az ő szegénységét, grimaszkodni kezdett, s hol felugrott a kicsi zsámolyról, hol meg leült, s tüntetően hangoztatta: „milyen kiállhatatlanul bűdös van ebben a lyukban”. Mikor aztán a háziak fekete búzakaláccsal megkínáltak minket, és a gazdáné ténsasszonynak szólította a feleségemet, Sári végérvényesen felpattant a zsámolyról. Arca egyszerre visszanyerte leánykori szépségét, és felháborodva utasította vissza a „ténsasszony” titulust. „Mit gondolsz, Gergely nínim, nem tojásos zsidónival beszél, még csak nem is kezit ölben hordó dámával.” Végül is felsorolta a mi összes „nagyságosra” feljogosító érdemeinket. Nagy nehezen kiegyeztünk vele: egyszerűbb lesz a rangkérdés, ha simán csak a nevünkön szólítanak. A savanyú béke helyreállításával elfogyasztottunk egy-egy darabot a búzatortából, ami száraz volt, mint a szikla, s a dióbelek olyan kiszáradtan kövesedtek benne, mint a kolozsvári Fellegvár kőzeteiben az apró tengeri csigák.

Mikor eltávoztunk innen, Sári a szemünkre vetette, hogy többre is becsülhetnénk magunkat...

(1938)

BARANGOLÁS TÁJKÉPORSZÁGBAN

Nagybányára érkeztem. A hatóságok felé s más be nem avatottak számára üdülőként jelentettem be magamat. A beavatottak tudták, hogy szervezett bányászok kérésére egy sérelmes ügyet kellett feltűnés nélkül kivizsgálnom, s a sajtóban lelepleznem. Az aradi Vasárnap kegyes szándékú könyvkiadásában egy kis füzet jelent meg. Címe: „A bányamunkás”. Szerzője többek között ezeket írta benne: „Azt hiszem, akkor követték el az első igazságtalanságot a bányással, mikor a jó ivó emberekről azt mondták: iszik, mint a kefekötő, holott azt kellett volna mondani: iszik, mint a bányász.” Egy másik bekezdésben pedig a következők derültek ki: „Az a bányásznép, amely aktív munka idején a Dárius kincsét is el tudta költeni, nyugdíjba vonulva képes havi ötszáz, más esetben havi ezer-ezerkétszáz lejből megélni.” Azután meg: „Ha valamelyik bányászfiú kényszerűségből iparos lesz vagy kereskedő, alkalomadtán szívesen visszatér a bányászathoz. Aki pedig benne van, nem igyekszik tőle menekülni.”

Ilyen jó bányászismertetés után érthető, ha okvetlenül találkozni kívántam ezzel a „boldog” munkásnépséggel. Ki tudja, még nekem is juttatnak néhány morzsányit a „Dárius kincsből”. Elvégre aranybányászokról van szó. A kis füzetet útikalauznak zsebre vágva, kettesben elindultunk Nagybánya napfényvel mosott utcáin a veresvízi bánya felé. Mivel a fent nevezett füzetből az is sejthető volt, hogy a bányászok kissé afféle egzotikus népek, mind törtem a fejem, miféle ajándékot vigyek nekik, hogy azért cserébe megnyissák szívüket és kincseszsákjaikat. Természetesen eszembe se jutott a „tüzes víz” vagy ópium,

sem pedig holmi nikkelezett dugóhúzók vagy üvegyöngyök. Sok töprengés után vásároltam egy negyedkiló savanyúcukrot. Átmentem a Zazar nevű folyócskán. A Zazar vize olyan, mintha valamelyik mosókonyhából eredne. Habzó szappanos lúg, s akkora kőgombócokon bukdácsolnak keresztül a hullámai, hogy attól igazán nem lehet megszépülni. A Veresvíz is beleömlik.

A bánya felé haladva keresztbe rakott kalapácsokkal homlokon díszített épületek közé értem. Keskeny sínpar állta utamat. A sínek befutottak egy a hegyoldalba vágott kis vasajtó alá. Ha jól emlékszem, lakat lógott rajta, akár valami fűskamra ajtaján. Úgy gondoltam, bizonyára talicskákat s más egyszerű holmikat rejt ez az ajtó. És kisült, hogy az a veresvízi bánya bejárata. Közönséges volta ellenére sem nyílt meg előttem. A savanyúcukor is hatástalannak bizonyult.

Jobb híján tünődhettem az egyik épület falán függő kis rostélyos szekrénykén. Számozott rézpénzek fityegtek benne. „Sitt” váltáskor a bányász leakaszt egy ilyen számozott rézpénzt, és átakasztja egy másik szekrénybe – valahol bent a bányában. Talán háromszáz ilyen szám fityegett ott, fölötte a ritka hajú hegykúp. Gyönyörű nap-sütés, míg valahol lent, mélyen a tárnákban apró kis férgek egyre mélyebbre fűrták magukat a hegyóriás béltekervényeiben. Bányászokat emészt a hegy, és aranyat fiadzik. Lehangelő volt ez a lelakatolt vasajtó. Ez eresztené ki a bányászoknak a Dárius kincsét? Úgy hírlett, hogy az aranygyanús bányászt pörére vetköztetve röntgensugarak elé állítják, mert jó gyomrú népség a bányász, még az aranyat is lenyeli... állítólag...

Tüzetesebben nem nézhettem utána. Engedély nélkül a savanyúcukor mit sem ér. A több siker reményében indultam el a bányászfertályba. Csavaros, keskeny utakon vitt arra a remény. Ravaszok lehetnek ezek a bányászok. Nyomorra takarják kincseiket – gondoltam, amint a távolból előtünedezett egy-egy rozoga kerítés vagy házikó. Még a gyümölcsfák térde is szakadozottnak látszott. Egy keresztútnál kis galambdúc nagyságú kápolna örködött. Nyitott belsejét szép égszínkék festés tette légiessé.

Balra tartottam, hogy végre a Veresvíz utcába érhessek. A benne folydogáló patak is ezt a nevet viselte. Ki

tudja, talán az évszázadok óta a tárnák mélyében elvérézt bányászok vérének mossa ki, s ezért veres. A partján szelíden induló út feljebb meredekké vált. Bányászasszonyok lihegtek rajta felfelé, a hátukon súlyosan megrakott puttonykosarakat cipeltek. A piacról jöttek. Puttonyaikban krumpli, retek, zöldborsolya, tarisznyáikban málléleszt és más olcsó holmi préseledött. Messze előttük egy vén szamár egy kicsi szekeret húzott. A szekér mögött egy csacsifióka baktatott földre csüggő fejjel. Ilyen szomorú csacsit sem láttam még. Úgy ment, mintha kilopták volna bőréből a csontokat.

Minden ház előtt sok, nagyon sok gyereket találtam. Egy szál ingben, mezítláb, kurta nadrágban játszadoztak. Köveket dobáltak a patakba, de többnyire ültek, nagyon fáradtaknak, kedvetleneknek látszottak. Vagy puffadtak, vagy feltűnően soványak voltak. Szájukból idő előtt megromlott fogsorok sárgállottak ki. Töprengeni látszottak ezek a gyerekek, akár az a nyugdíjba korhadó vén bányász, aki az udvaron fát fűrészelt vagy a háztöltésen ülve fásultan maga elé meredt, s tán azon tűnődött, mikor szólítják már őt is abba az örökké tartó „sitt”-be, ahová rézpénz helyett egy lejt visznek a szempillájukon, hogy átengedjék az üdvösség hídján.

Unokák és nagyapók. Más felnőtt alig volt látható. Az apák sittbe mentek, az anyák és nővérek mosni. Most már hasznát láttam a savanyúcukornak. A gyerekek körüldongtak, mint valami kis darazsak. Az egyik ház előtt lizenkét éves kislány állt. Már két éve kimaradt az iskolából. Zöldborsolyalevest főzött ebédre a hat kisebbnek. Engedelmeivel bemehettem a lakásukba. Elővettem a kis füzetet, lássam hát végre azokat a Dárius-kincseket! Földes szoba-konyha tárult elém. A „szobában” egyetlen keskeny ág szolgált fekvőhelyül, három párna és egy lyukas pokróc volt belevetve... Az ajtóba vert szegeken tollpihés ruhadarabok fityegtek. Apa, anya és hat gyermek ruhadarabjai voltak ezek. Fejemet majdnem belévettem az alacsony padlászgerendákba. Bányásztermetre szabott ház volt ez is, mint a többi. Nem csoda, már a rómaiak ideje óta kurtultak az itt lakók apáról fiúra, Hogy meddig törpülhetnek még, azt a szomszédban lakó ügy méternyi törpe asszonyon láthattam. Ennek a nyomo-

rék gnómnak két és fél éves csecsemője kapálódzott a bölcsőben. Vízfejű, és sem járni, sem beszélni nem tudott még. Foga alig egy-kettő. A kislányék szobájába alig fejnagyságú ablak eresztette be a világosságot, azt is jó sűrű szövésű „firhanggal” szűrve hagyták behatolni. Az egyik sarokban végre felfedeztem a Dárius kincsét őrző halzsíros gyári bödönt. Aztán egy másikat. Az egyikben korpalisztet tartottak a malacnak, ami egy négy cölöpön nyugvó, oldalatlan, de fedeles „disznóólban” rőfögött. A másikban puliszkaliszt sárgállott az emberek számára. Kenyeret nem láttam a házban. Az apa reggel hatkor sittbe ment. A kislány szerint keres naponta nyolcvan lejt. Három hónappal ezelőtt vették ezt a házat tízezer lejért. – Ahá, a kincsből! – Isten ments. Nem készpénzért, hanem háromszáz lejes részlettörlesztésre.

Vályogház volt biz ez. Egyik felén két nagy lyuk táton-gott. A kisebb gyerekek kibújhattak rajta a malachoz. A deszkafal rothadozott. Mire harminc hónap alatt, tehát két és fél év alatt letörlesztik a vételárat, mi marad ebből a házból? Százszor összedülhet. Sebaj, mondhatná a kis füzet szerzője, legalább elmondhatja ez a bányász, hogy egyszer ő is háztulajdonos volt.

Veresvízen több ilyen „saját házat” láthattam. Mindegyikben öt-hat-hét és még több gyerek is pusztította a napi hatvantól száz lejig terjedő Dárius-kincset, vagyis a napi fizetést. Végül azonban rábukkantam két olyan családra is, ahol a bányászfiúk megpróbálták kiemelkedni a bányászsorsból. Az egyik román fiú a könyvkereskedésben szabadult fel, a másik, egy magyar, borbélyágot tanult. Aztán mindketten visszatértek a sitt-élethez. Nem ősi és leküzdhetetlen bányászrajongásból, hanem mert egyik sem tudott megélni a havi fizetésből. Tíz-tizennégy órás munkaidővel, vasárnapi munkaszünet nélkül a veresvízi bányában hatvan lejt kereshettek naponta. A borbély mostanában nősült meg, s azóta hagyta el az italt, amióta ismét bányásznak állt. Mi tagadás, a bányászok többé-kevésbé tényleg szeretik az italt. De nem jobban, mint mások, mint például a kis füzet szerzője. Hiszen, amint „tanulmányában” őszintén bevallja, „... az egész bányakerület papsága iszik”. S lám, mégsem jutottak a bányászok sorsára. Végül is megállapíthattam, hogy a het-

ven-nyolcvanlejes bérek kiszabásánál történt az első és nem utolsó igazságtalanság. És ott a bánya környékén sok kocsmát láttam, de csak egyetlenegy rádióantenna feszült az egész Veresvíz utcában. Aztán a bányász tehet róla, hogy a szakszervezetét nem hagyják működni? Ő lehet-e róla, hogy soha senkinek a „tanulmányírók” közül nem jut eszébe felvilágosítani őket, intézményes segítséggel felébreszteni bennük az igényt más szórakozásra, más vigasztalódásra az alkohol helyett?

A bányamunkásság a Dárius kincsét a lelkében őrzi. Mikor eltávoztam a negyedükből, nekem is juttattak belőle. Az egyik háznál, ahol a felnőttek délutáni műszakra készülődtek, s mikor két cigarettafüst között lefolyt beszélgetésünk véget ért, búcsúzóul megköszönték, amiért szóba álltam velük, s egy s más dologról felvilágosítottam őket; még azt is megköszönték, hogy anyanyelvükön beszéltem velük...

Az igazi bányamunkás csak akkor ismerhető meg igazán, ha cselekszünk is érte valamit...

*

Sok festőnek Nagybánya csak tájkép. A gondtalan turistának pedig háromszáz méteres földrajzi magaslat a tenger színe fölött, a bányásznak ellenben több száz méter a föld felszíne alatt. A turista azonban elégedetlen a háromszáz méterrel, és a Rozsájra meg a Gutin-hegységre vagy a Tatár-szorosba mászik. A lankásabb utat autóbuzsón teszi meg. A végállomás közelében holtbiztos, hogy egy piktor mindig fest. A turista nyakába veszi a sok jóval tömött hátizsákot, és mászni kezd a tájképen felfelé a csodakék ég felé. Süti a nap. Kívül-belül éles magaslati levegő fűroszti. Pirul, barnul. Mellkasa tágul és keményedik hozzá a „békája”. A bányász elégedetlen a keresettel. És egyre mélyebbre ássa magát a föld alá, de a rája nehezedő hegyek annál vékonyabbra lapítják keresetét, minél mélyebbre fúr. A teste is megrövidül, mintha csak elkopna a tárnák boltozatához való ütődéstől. Hatvanlejes napszám megfelel százhatvan centiméteres bányásztermetnek. A festő mégis vízesést fest vagy sok-sok „önportrét”.

A magamfajta ezekre az ellentétekre gondolva botorkál fel a kölcsönkapott bakancsral az „Isteni Izvorá”-ra. Az

sem segít rajta, hogy térdig érő gyapjúharisnyát, a láb-szárát csórén hagyó kurta nadrágot és bőkeblű hátizsákot is kölcsönöztek neki. Minden hiába, ha a turistakellékek mellé nem adtak turistafejet is... Ahogy fogynak a kilométerek, annál inkább a bányászokra gondol. Hiába a vad vízesések zuhogása, hiába az ezer irányban futó patakocskák kavicszörgető zenéje, hiába a rengeteg csend, hiába-való az eltökélt pihenési szándék, mert az erdők vad romantikája nem fogja meg a szívét. Aki tájképnek rakta össze ezeket a bányai hegyeket, és sorba állította a haragos színű fenyőket, elnagyolta a favágókat, így látom én, s művészi meglátásomat zavarják a kidőlt fák is. Ez a kép festőnek erdei csendélet, de nekem, kocaturistának roppant drága tűzifa. Én itt a növekedő árkapaszkodóra, a folyton dráguló tűzifára gondolok, és csodálkozva állok meg a favágóktól ölbe rakott méterfánál. Csodálkozom, mert ezek az erdei ölek öt köbméternek felelnek meg, de azért csak négy köbméternek számít, s a favágókat ehhez mérten fizetik, mondván: mire a fa az aljba ér, öt méterről összeszárad négy köbméterre. Ennek az „összeszáradási” folyamatnak csodálatos története van. A feketepataki állami erdőben, a nemrégiben megépített több ezer méter hosszú facsúszató csatornában a vonat sebességével haladó patak ragadja lefelé a méterfát. A fatechnológia viszont azt tanítja, hogy a fa a vízben és mindenféle nedvesség hatása alatt nem összeszárad, hanem megdagad. Csakhogy más a fakereskedelem, és más a fatechnológia. A kereskedelem szerint a fa kiszárad a vízben, s az aljban az újraölelésnél már pontosan négy köbmétert raknak ki egy ölbe. A favágó értetlenül csóválja a fejét, és a források mentén nagy kőtuskóra ülve mamaligát ebédel csípős túróval, de inkább anélkül.

Nagyon komor, és nagyon idegesíti ez a fura száradási história. Tekintetét csak a turista térdéig emeli fel. Fogai között nehezen csikordul a „bună ziua”. Nem csoda: po-facsontjaira annyira ráfeszül az arcbőr, hogy könnyen füléig hasadhat, ha nagy szájjal és jó szívvel kíván jónapot. Aztán a turistának amúgy is jó napja van. Ahogy a favágók itt-ott zavarosan kilépnek a tájképből, soványan és morcosan, koszos bő gatyában és bocskorosan, különös széles karimájú, fejük búbján ülő szalma-

kalapjukkal, nyomban világossá válik a turista előtt, hogy a méterfának az a fele száradt össze csúsztatás közben, amelyik a favágóban végződik... Ej, ha én festő volnék... De hát nem vagyok, az út meg tart szinte végtelenül az EKE* menedékház felé. Az erdő mélységesen csendes, körös-körül homály borong, s néha sóhajt valami, mint egy halottas kápolnában. Gyászolnak a fák. Otromba lábuk alatt hullák hevernek szerteszét. Több százestendős fenyő- és bükkfanagyapók, nagyanyók vagy korán elhalt vékony unokák s férfikorúak enyésznek itt széttördelt karokkal és kifordult gyökerekkel. Az ezer és ezer sebből fakadó forrás, a hegy kristálytisza vére porhanyítja szét őket. Egyetlen négyzetkilométeren annyi a hullott fa, hogy szülővárosom akármelyik munkásfertálya kitelelhetne belőle, ha neki adnák. De nem adják. Úgy látszik, az előrelátó erdőgazdálkodás évmilliók múlva kőszent akar itt kitermelni, s azért hagyja százvagonszámra elenyészni, a legnagyobb favágó, a vihar döntötte fákat.

Hiába, sosem lesz belőlem jó turista, mert resteltem magam, mikor megérkezünk a fenyvesek közé ácsolt menedékházhoz. Itt éppen sáncot ás néhány bocskoros napszámos. A vízvezeték számára csákányolják a földet. Csákányuk úgy lendül, hogy félős, egyszer csak kitepi a sovány parasztok két karját, és elrepül velük. A szemükből is csákányok sújtanak felénk, „nyaralók” felé... Vajon ezek a hegyi emberek mikor és hol szoktak nyaralni? De ez a kérdés csak engem izgat. A többi valódi nyaraló a napon sütkérezve römizik vagy kártyázik. Gyönyörű testű, kisportolt fiatalemberek és kisasszonyok gumikarikákat hajigálnak egymásnak. Én lesem a csákányosokat, ők lesnek minket. Küzdenek a szerszámok útjába kerülő erős, szíjas fagyökerekkel. Folyóméterenként tíz lejt kapnak a kiásott sáncért. Kiásnak naponta négy-öt folyómétert. Délben „mamaligát” ebédelnek. A menedékházban a napi menü nyolevan lejt. A vendégek napokkal ezelőtt fellázadtak, mert kétszer egy héten ugyanaz volt az ebéd. Gombarizzsel. A konyhán kis, bőgatyás, mezítlábas, lajbis, hatéves szőke mokány fiúcska segítkezik. Fát vág, s ha nem vág, akkor egész nap hordja a vizet a forrásról, nem is

* Erdélyi Kárpát Egyesület.

sejti, hogy a készülő sáncokban lefektetendő vízvezetékcsövek véget vetnek majd az ő vízhordó hivatalának, s úgy-lehet, „nyaralni” eresztik. Most egyelőre még boldog. A mosogatásnál kicsempészi a zsíros fekete tepsit, amiben bécsiszelet sült, és odaviszi az egyik vértelen ajkú csákányosnak, aki bizonyára rokona, s aki él az alkalomadta protekcióval, és szégyenkező félrefordulással mutatójával kipiszkálja a tepsi szögletébe rekedt sós, zsíros salakot, ami már egy kissé szén, kissé bádóg, és aztán mohón lenyalja az ujját. A kis havasi pikoló meg büszkén, hátratett kézzel figyel, s megkérdi:

– Ugye, milyen jó?

Leereszkedve Tájképország hegyeiből, egyre keresem a nagybányai szalonokban és képkiállításokkal kombinált cukrászdákban az ehhez hasonló festményeket, de a zsíros tepsi képmása hiányzik, a favágókéét sem látni. Itt-ott egy-egy kunyhó vagy bányászház kerül még csak a képeken, de már a házakon belül csak kevesen merészkednek festőink közül, annál több az önarckép, s minél több önarckép egyes festőktől, más képeikben annál kevesebb a téma. Pedig hát a szabónak képet festenek cserébe az új nadrágért, s nemsokára már a fűszeres is tájkép ellenében ad némelyiknek sót, cipőfűzöt... Úgy látszik, Tájképországban nem látják ezeket a témákat. Vajon tényleg nem látnak, vagy csak vászonra nem merik látni?

A Gerson-féle fényképészet műtermében azonban felderül az arc. Szervátiusz faszobrai között találni a fáért viaskodók világából is nemegy remekbe készült alakot. Vida Géza csákányoló bányász kompozíciója is megragad. Klein József képeiben az eleven szín jut érvényre. Képeikről a táj másik arca néz felénk, amit ugyan a turista is megnéz túrája alkalmával, de amit mégsem lát... A Szervátiusz vésője alól kikerült puttonyos, fahordó öregasszony, a didergő báránybőr bundás móc, az öntudattól feszülő román legény s ennek ellentéte, egy székely házaspár méter magas torzója hat lenyűgözően az értelemre és az érzelemre egyaránt.

Műtermében összekerülve magyarázom a mosolygós arcú szobrásznak, hogy mi minden kiérik a házaspár nyomottságából. A falu szociális helyzete, a nemzetiségi elnyomás és még ehhez hasonló más egyéb, és várom,

majd megerősíti, hogy e zsúfolt témájú szobor tudatos volt benne a torzó megalkotása előtt is. Szervátiusz egyre mosolyog, s kijelenti, hogy az bizony csak azért sikerült olyanra, amilyen, mert nem volt nagyobb darab tiszafája... Meghökkenek: csak ennyin múlna egy nép helyzetének ábrázolása, hogy véletlenül csak ekkora volt a fája? De megnyugszom, mert nemcsak véletlen volt, hogy nem futotta egy kisebbségi szobrásznak nagyobb darab fára, s ha az anyag uralma ennyire képes irányítani vésőjét, bizonyára irányíthatja majd egyszer a tudatos „rálátást” is...

(1938)

KÜLVÁROS

Első rész

A BOLDOG UTCÁN TÚL

Vasúti negyed

Kolozsváron egykor a Kiszamos volt a belváros természetes határa. A vasút megépítése óta azonban nehezen átgázolt a várfalakon, a Kiszamos túlsó partjára, kispolgári lomhasággal egészen elterpeszkedett a vasúttal párhuzamosan kanyargó, nyugtalan folyású Nádas-patakig, míg délnek a meredek feleki dombok hosszú ideig útját állták a város lassú terjeszkedésének. Éppen ezért előbb látogassuk meg azokat a külvárosokat, melyeknek már múltjuk is van. Ez a múlt a vasúti állomás körül torkollik a Boldog utcába. Ahol véget ér ez a talányos nevű utca, nyomban ott kezdődik a boldogtalan külváros, a vasúti negyed. Talán e boldogtalanság kihangsúlyozása végett hagyta meg a főhatalomváltozás is az utca régi nevét. Románra fordítva Str. Fericirei-nek írják. A Boldog utca folytatásaként, szintén régi nevén szerepel az Új utca.

Ezt az utcát gazdag hóstátiak lakták régebben. Még ma is látni egy-egy széles, nagy kaput, homlokára vésve: „Az Úr segedelmével építette” ez és ez. Egy-két tornácon őszszel ma is csöves kukorica pirosodik, de a hóstáti házak nagy része új frontot kapott. Az udvarok végében, az istállók mellé, vagy azokat átalakítva, kis szobákat ragasztottak az olcsó lakást kereső vasúti munkásoknak. Néhol maga a hóstáti fiú vedlett át kalauznak, pálya- és műhely-

munkásnak, a legjobb esetben mozdonyvezetőnek. Megvetve így az alapját a vasúti munkásdinasztiának az Új utca környékén, mely ma is a Kővári-telep néven ismeretes.

E telep lakosságára a világháború előtt nagyon ráillett a nyugati országokban ismeretes munkásarisztokrácia jellemrajza és szelleme. Nemegy vasutascsalád leánya és fia emelkedett fel a „hivatalnok-osztály” soraiba, és nemegy készült még ennél is feljebb jutni, de ezeket a törekvéseket a világháború és a főhatalomváltás derékba törte. Nemegy öszfejű vasutas siratja elveszett nyugdíját, és nemegy nagyravágyó magyar fiú és leány rekedt meg a gyalupad és a varrógép mellett a „változott viszonyok miatt”. A surcos, hajdú-viseletű földész, ha történetesen nem a saját utódairól van szó, bizonyos elégtétellel áll ki a kapujába és gúnyolódik a „koszos iparos törtetők” aláhanyatlásán, mely sok esetben az eke szarvánál sem áll meg, hanem a lenézett napszámos sorban fejeződik be. Az érdekelt szülők vagy rokonok epés keserűséggel, de leszólás nélkül beszélnek a soraikból kikerülő „cucilistákról”. Mert a vasút közelsége nemcsak fiaik foglalkozását változtatta meg, hanem közējük hordta a munkáseszmeket is. Igaz, félszázad kellett hozzá, míg végül kisebbségi sorban kiemelkedett a hóstáti fiatalság közül egy-egy munkásvezető. S nem is a legnyomorultabbak közül, hanem a jómódú „murkos” családokból, ahogy a környékbeli iparosok nevezik őket.

A pipázó, templomos öregek fáradt beletörődéssel vesznek tudomásul azt is, hogy a szomszédságukban mind sűrűbben telepednek le román vasutasok. A nyakasabbja vasárnaponként legfeljebb kinyitja az ablakot, s a felerősített rádió bömbölve közvetíti Ravasz László prédikációját – Pestről. De a román szomszéd sem rest, mert ő Bukarestet dörögteti ki a nyitott ablakon. És így kiegyenlítve egymás számláját, tűrhető békében élnek egymás mellett.

A háború után a városba áradó és elsősorban az állami üzemekben elhelyezkedő románság szellemi átalakulására a vasút és a vasúti negyed hatása sokkal gyorsabb ütemű volt, mint a hóstáti munkásutódoké. Átvették ezek kispolgári törekvéseit, s a Kővári-telepet csakhamar kiépí-

tették egészen a Törökvágásig. Tehették, mert az ipari szakmunkára elsősorban a románság jobbmódú földműves rétegei kaptak rá, falun eladott földjeik árából és az állami fizetéssel garantált bankkölcsönökkel tüneményes gyorsasággal építették fel szoba-konyhás kis kertes házaikat. Ezeket részletre vásárolt politúros bútorral, rádióval, varrógéppel rendezték be; sok esetben messze felülmúlva polgári törekvéseikkel az itt talált magyar szakmunkásokat. Érthető, ha élvezni akarták az elnyert nemzeti szabadság előnyeit, hiszen századok óta vártak erre a küzdelmes nemzetiségi sorsban. Mégis mily óriási volt a meglepetés, mikor az 1930–33-as években egyszerre a vasúti munkásság élén látja őket a magyar munkásság. A kolozsvári vasúti műhelyek 1933 februárjában a román munkások vezetésével lépnek általános sztrájkba. A nyugalmas Kővári-telep kispolgári házai látszólag minden átmenet nélkül, egyszerre utcára öntik türelmetlen lakóikat, akik megszállják a vasúti műhelyeket és környékeit. A vasúti műhely bömbölő dudája, mint egy óriási szörny, egy álló napig szakadatlan bögéssel tartja riadalomban a belvárost.

Csodálatos! A mélyen nemzeti érzelmű vasúti román munkásság vörös lett, a szocialista eszmék martaléka – mondogatták akkoriban. Pedig csak annyi történt, hogy az 1930-as években elmélyülő gazdasági válság folytán csökkent a munkaidő a vasúti műhelyekben is. Ezenkívül húsz százalékos bérredukció csorbította meg az öt-hat- és hétezer lejes havi keresetet. A heti negyvennyolc órai munkaidő meg alászállt harminc órára, de törleszteni kellett a bankadósságokat. Egyszóval a román vasutasok hirtelen lendületű polgáriasodása máról holnapra lezuhant a proletárnyomor szintjére. Bebizonyosodott, hogy a Boldog utcán túl nincs tartós boldogság még többségi sorsban sem. A nagy sztrájk hamar fellángolt, s hamar el is hamvadt. Megígérték a normális munkaidő és a régi bérek visszaállítását. Az ígéret betartására azonban jellemző, hogy a műhelyvezetőség leszereltette a vasúti műhely nagy riadalmat okozó dudáját. Betiltották a vasutasok szakszervezeteit. A régi béreket ma sem élvezik. Ma a legjobb szakmunkás havi fizetése nem haladja túl a négyezret. A februári napok óta szuronyos katona áll a

vasúti műhelyek előtt. Átellenben meg a leállított Dacia kisbörgyár kitört ablakkal, némán mereng hatalmas és győzedelmes vetélytársa, a Dermata bőr- és cipőgyár ritka szerencséjén. Omladozó vakolata alól kilátszanak téglabordái. E szomorú magányában legfeljebb azzal vigasztalódhatik, hogy ugyanabban az utcában a teljesen újjáalakított gyufagyár is elnémult már jó pár éve. Ellenben a vasúti műhely és a kisbörgyár közé szorulva évről évre virulóbb a gyermekek jóvoltából rongygyárnak elnevezett rongyraktár, ahonnan ingyen szerzik be gomb-szükségleteiket a környékbeli gombozó bajnokok.

Minden délután négy órakor a vasúti műhelyek kapuján ömlik a fekete-kormos, olajos munkásnép. Hosszú sorokban bandukolnak a szélrózsa minden irányába. A vasúti hídról nézve hatalmas kerékküllőknek látszanak e sugár alakban szétmenő fekete sorok. Sokan betérnek a közeli kocsmákba vagy boltokba, s megisznak egy pohár „seprőt”, esetleg kenyeret vesznek. A költségeket felíratják a koszos kontókönyvekbe, aztán mennek haza. Megebédelenek, hogy nemsokára már a ház mögötti kiskertben dolgozzanak, vagy a fűskamrába állított műhelypadon végezzék el azt a munkát, amit a szomszédoktól vállalnak, vagy amit saját most épülő házuk igényel. Másnap reggel hatkor aztán újra megindulnak az éhes szájként rájuk várakozó műhelykapuba. Komorak, hallgatnak, mintha az ő szavukat vették volna el, amikor a nagy dudát elnémították.

Kerekdomb

A Kerekdomb alján is nagyrészt vasúti munkások laknak. Ez a külváros a Nádas-patakon túl épült ki a világháború után. De mielőtt továbbmennénk, szenteljünk néhány szót a Nádas-pataknak, amely örök idők óta engesztelhetetlen vetélytársa a Kiszamosnak, és sehogyan sem tud beletörödni abba az alacsony sorba, amely a nagy folyóvizek mellett rá vár. Alacsonyrendűségi érzésével sok bajt és veszedelmet okoz a partján lakó külvárosiaknak. Tíz-tizenöt évig is képes alattomosan forralni magában a lázadás mérgét. Közben partjára csalja a távoli

hegyeket, szövetséget köt a felhőkkel, és nagy esőzéseket meg nagy havazásokat csikar ki tőlük. Hirtelen beálló hóolvadások előidézésére biztatja a jámbor napot, s egyszer csak megnő, tengerré duzzad, előnti a határt, a házakat, jegenyéket és disznóólakat sodor magával. Kétszer akkora, mint a Kiszamos, bekebelezi a szennyvizes árkokat, s már-már új, egyenes medret készül vájni magának, mikor a természeti erők minden előzetes bejelentés nélkül cserbenhagyják.

A legutóbbi huszonöt év alatt csak úgy bírta elviselni alárendelt helyzetét, hogy elhitette a kolozsváriakkal: medrében gyógyiszapot rejt, mire a város szegényebb polgársága reumakúrázni jött iszapos vizébe. De a hiszékeny, jó békevilág rég a múlté, a nevetlen külváros ellepve partjait gyáraival és lakóházaival, szennyvizet, cserlúgot, olajat csurgat medrébe. A gyermekek belédobálják a rossz cipőket, lyukas harisnyákat és a fölös számú macskakölyköket. Ráadásul a konkurrens vén folyó Szamosfalván szintén gyógyiszapot hordott össze, s így a Nádasnak csak a hóstátiak bivalyai, lovai s a kölykök hódolnak. Ezért a megaláztatásért 1932-ben próbált bosszút állni. Elsepréssel fenyegette a komisz embereket, gyarástól, házastól együtt. Februárban két napig tartotta rettegésben a partján lakókat. Víz alá borította az Irisz telepet, a Kerekdomb alját s néhány községet a járásból. Azóta megtörve, bizonyos mértékben szabályozott partok közt folytatja szennyes, mindenféle fertőző bacilussal bőven megáldott, sekély vizét.

Mindezt előrebozsájtva, illő tisztelettel lépünk át a Nádas hídján, s hunyjunk szemet az előtt a szemétdomb előtt, amely rögtön a víz túlsó felén partfeltöltés ürügével fogadja az embert, s alkalmat ad rongyos gyermekeknek a szemétben való hasznos turkálásra. A Kerekdomb alatt volnánk. Ez a név pontosan ráillik az utcák háttérében homokbányának használt sárga dombra. Egy mende-monda szerint a domb alatt vár van, mely Dárius kincseit rejt. Más élénk fantáziájú, kincssóvár vénember szerint a törökök hordták ide ezt a dombot kincseik elrejtésére, amikor menekülniük kellett a város alól. Amióta csak az eszemet tudom, mindig is hordják, ássák ezt a dombot, úgyhogy a jelenben már csak a fele van meg. De sem

az eltemetett várkapu, sem a Dárius kincse nem került elő. Ellenben kitűnő homokot ont magából az utcák aszfaltozásához, régebben még a meszesmalterhez is felhasználták, s mint ilyen, tényleg drága kincset érő hasznot hajtott a városnak.

A Kerekdomb utolsó házai már a kardosfalvi téglagyárakkal érintkeznek. Lakossága vegyes nemzetiségű, román túlsúllyal. A magyarok közt a hóstáti földészivadék az őslakó, mit sem engedve régi szokásaiból, mit sem változtatva régi hajdúviseletén. Csak éppen valamivel csendesebbek, s kétszer is megfontolják, mielőtt bicskát rántanak haragosukra. A gazdagabbja egyre-másra parcelláztatja földjeit, murok helyett betont vet, és borsos házbéreket arat.

Ez ősmagyarok szellemébe s általában az ittlakók világfelfogásába egyáltalán nem könnyű dolog behatolni. Ma már túságosan kapukulcsra nyílik életük. Szigorú kerítésekkel őrzik magukat, s mindenki a saját kútjából hűti szomját. A kapuk elé ácsolt padok is egyre ritkulnak. Pedig ezeken a padokon nevelkedett a szomszédság parlamentarizmusa. Ezt a külvárosi parlamentet most egyre több új kocsmá helyettesíti, vagy jobbik esetben a környékbeli egyetlen kuglipálya. A sarkokon épülő új házak rendszerint üzlethelyiségekkel nyílnak az utcára, de senkinek sem jut eszébe, hogy kocsmá helyett például kölcsönkönyvtárat is lehetne létesíteni, ami pedig a belvárosban igen nagy népszerűségnek örvend, és amellel jövedelmező is. Alig egy négyzetkilométernyi területen öt kocsmá virul. Ellenben a közeli Lomerdő alatt a Csillag nevű tudószanatórium megbukott. Egyetlen katolikus kör van a negyedben. Minden kultúrmunkája kimerül a tagok dominálásával.

De nézzünk meg talán közelebbről egy utcát. Kezdjük esetleg az én utcám életével, mert az utcák is élnek. Születnek, cseperednek és nagykorúsulnak. Nemegyszer még nemzetiséget is cserélnek. Az én utcám még a kamaszkorát éli. Még egyszer sem cserélte nevét és nemzetiségét. Simion Balint a neve kezdettől fogva. Sajnos, egyelőre még nem tudom, ki volt ez a nemes férfi, mielőtt utca lett belőle. De az utcabeliek szentül hiszik, hogy csakis valami nagy ember lehetett. Máskülönben

miért kereszteltek volna el róla egy ilyen eldugott külvárosi utcát, ahol csupa nagy dolgokkal vívódó kisember lakik. Vasutasok, szabócskák, földészek, asztalosok, akiket át kell menteni a jövőbe, korántsem utcaneveknek, habár nem vallana velük szégyent egy utca sem, hanem hogy legalább fiaik folytassák az ő nevüket tisztességben, emberi jólétben és békében, sok-sok éven keresztül, amikor is az anyakönyvvezető a végelgyengülés halál-neme után tegyen pontot az életükre.

Az utca páros oldalán vagy ötholdnyi terület egyik táblájában zsenge őszi búzát borzol a szél, mellette, friss fekete szántásban, gyárimunkás külsejű ember nagy öntözőkannából markolja a magot, és vet. Nem tudom, mit, és nem tudom, milyen reményekkel. Most két éve a páros oldalon bolgár kertészek művelték ezt a nagy földdarabot. Zajos és lompos népek voltak, cigányosan felütött deszkasátrakkal, s a földeken dolgozva, naphosszat szölongatták egymást. Kora tavasszal nyolc méter magas öntözőállványt ácsoltak a Nádas-patak partján. Ócska gázmotorral szivattyúzták fel a patak vizét a százötven méter hosszú deszkacsatornába, amely fokozatosan lejtősödő alkotmányán futott le a táblák közé ásott földcsatornába. Egyévi fáradságos munkával teljesen átalakították ezt a földdarabot, s egypár év alatt bizonyára kihozta volna a beléfectetett kis tőkét, de egy napon a bolgároknak kormányrendeletre takarodni kellett, a maradi és drágán áruló hóstáti földészek örömére. A bolgárok sírva verték szét az öntözőállványokat, s leszerelték a reggeltől estig köhögő motort, az utcabeli kölykők nagy bánatára. Óbégatva, elkoldusodva mentek világgá tarka szoknyás feleségeikkel és apró kölykeikkel. A szomszédok a kapuban állva sajnálkoztak a jószívű bolgárokon, akik nemegyszer ajándékoztak nekik murkot, paradicsomot vagy főzni való csöves kukoricát. Most a szentéletű magyar baptistával örök háborúságban élnek, mert ez bottal veri szét a labdázó gyerekeket, ha vetés közé pottyán a labdájuk. Eltűnt a szakszerű konyhakerítészet, és az utca páros oldalán lezárult egy kis történelem.

A páratlan oldalon döcögve bandukol a jelen. Minden telek beépült már, s a lakók közül nemegy uraktól le-

vetett öltönyökben jár, akárcsak a szomszédos utca, aminek puha talaja az uraktól lejárt belvárosi kövezetből kap burkolatot. A belvárosból ugyanis ide hányják ki a régi utcaköveket, s helyükre aszfaltot simítanak. Ami utcáknak még várni kell, mert a belvárosi rokon zsigorian sokáig foltozgatja páncélját, mielőtt végleg levetné magáról. Az évenként egyszer megjelenő szemetesszeker is ócska alkotmány. Nem díszleg úgy, mint a belvárosban járó autókamion. Minden eresztékében recsegve és siket hangú bádogharangját zörgetve riasztja fel az efféléhez nem szokott asszonyokat. Mire azonban a kapu elé viszik a szemetet, rendszeren már el is tűnik a szemetes, hogy néhány napra rá megérkezzenek a városi adóidézések. Nem merem összefüggésbe hozni a két jelenséget, de a szomszédok igen erősen hajlanak a rossz-hiszemű következtetésekre.

Különös emberek ezek a szomszédok, de talán legkülönösebb az utca sarkán lakó asztalos. Évekkel ezelőtt deszkaszínt tákolt össze, és kész volt a szellős épület- és műbútorasztalos műhely. A „műhely” mellé aztán nagy termésköveket hordott össze a szorgalom. Majd ócska téglák is kerültek hozzá a belvárosi házak lebontott testéből. Évek múltán falakká tömörültek a zord kövek, s a pincében meghúzhatta magát a műhely. De már fenebb csak annyira futotta a tehetség, hogy a vakolatlan, üres szemüregű falak fölé kalapot tettek a pucér épület fejére. Újabb egy év kellett ahhoz, hogy a földszintre kerüljön a műhely, s egy szobát lakhatóvá tegyenek, de csak azért, hogy a pincében egy kefekötőműhely húzza meg magát. Szinte úgy tűnik, hogy a kefekötők azért bújtak az asztalosműhely alá, hogy ők emeljék lakályossá az egész épületet a fedél aljáig. Megfejtethetlen ennek a műhelynek a jövője. Éppen úgy lehet belőle egy kis gyár, mint amilyen könnyen magánbörtön is válhatik belőle, ahol az asztalos fog örködni szökésre kész reményei felett.

Vezérként áll ez a ház az utca elején, mintha ő testesítené meg a szomszédos házak befejezetlenségét is. Majdnem minden ház tűzfalából az utcára vicsorítják vörös fogukat a kiálló téglavégek, amik elvásottan várják, hogy az utca felőli épület beléjük kapaszkodják, ha

majd mégis sor kerül a házak befejezésére. Uraik némán, zajtalanul erőlködnek is ezen, és bizonyos féltékenységgel lesnek át egymáshoz, vajon melyik lesz a szerencsés, akinek hamarabb sikerül. Itt az irigykedés a fejlődés motorjának látszik: a harmadik szomszédban dolgozó kevélység, jobb híján, azzal vezet, hogy az ő kútjuk egy méterrel mélyebbre van ásva, és ezért jobb vizet ad, mint a negyedik szomszéd kútja. Az ötödik szomszéd négy leánnyal és négy telekkel verhetetlen. Egy másik család kiválóságát abban látják, hogy eddig minden évben kereszteltek négyszer egymásután. Borzik román vasutas hosszú ideig gögösen hordta az orrát. Tudniillik az első időben magát tartotta a legokosabb embernek az utcában, mivel csak ő tudott románul. Utóbb igen eler nyedtnék látszik, mert kisült, hogy mi is tudunk valamicskét az ő nyelvén, míg ő semmit a miénken.

Néhány évig semmivel sem tudtam kitűnni közülük, hiába írtak sikeres színdarabomról az újságok; különösebb érdeklődést mégis csak akkor keltettem, amikor tavaly egyszer csak eltűnt szemük elől feleségem és a kisfiam. Egy hétig némán horgolódtak a szomszédasszonyok szemében a kérdőjelek. Talán válást szimatoltak, és egy napon aztán Öcsiné nem bírta tovább a bizonytalanságot, és roppant kedves, éneklő hangján feleségem hol léte iránt érdeklődött. Megnyugtattam:

– Nyaralni ment. A tavalyi nyári szabadsága óta negyvenkilenc kilóról negyvennyolcra fogyott, s muszáj volt fürdőre küldeni...

– Fürdőre?! – kérdezte olyan riadt hangon, amit különben elhalónak szoktak nevezni, mert hiányzik belőle a zengés. Egyszóval a fürdő telibetalált... Ebből az utcából s általában a környékről csak a Szamosra szoktak fürödni járni, s hogy a hatás még nagyobb legyen, rádupláztam. Bizony, fürdőre ment, másfél napig tartott az odautazás... Persze, azt elhallgattam, hogy ez az utazás bivalyszekéren történt a széki sóstóhoz. S azt is elhallgattam, hogy a feleségem levélben arról panaszkodott: az utazás után két napig nem tudott ülni, úgy összerázta a szekér. Hogy rajta kívül még tíz széki asszony szorongott puttonyos kosarakkal és píposan tátozó tyúkokkal. Ráadásul a fiam elaludt az ölében, s

olyan súlyos lett, mint egy fatuskó. Utólag is csak azért vallottam be nekik, nehogy adósságba verjék magukat az utcabeliek, és mit tudom én, még talán a tengerparti fürdőre készüljenek. A széki sóstó is megteszi – biztattam őket. Hadd vigyék pénzüket a nyomorgó székieknek, de egyelőre inkább sehova sem mennek, mintsem olyan hálátlan hősködéssre fanyalodjanak, mint az enyém,

A mi utcánk és a környék lakói szemében a közösségért tenni valamit, enyhén szólva, bolondságnak tűnik, és ez nem is csoda. Eddig ugyanis csak a közösség terheivel volt alkalmuk megismerkedni. Kapuikat már azért is egész nap zárva tartják, nehogy a kartonperselyeket osztogató református egyház megbízottja vagy a végrehajtó meglepje őket. Hiszen le, végig a városi sítérek hídjáig majdnem minden utcában drukkol valamilyen kontár vagy adóhátralék elől bujkáló, s ha az utcán nyargaló kölykök véletlenül a kerítéseket kezdik döngetni, a szívük ijedten szorul össze. A „fekete” koldusokat meg igen sokan azzal rázzák le kilincseikről, hogy menjenek a belvárosba kéregetni, ahol van miből adni bőven. Ez ellen hiába apellál akárki is. A siránkozó koldusérvekkel szemben könyörtelenek, s mit sem akarnak tudni arról, hogy a belvárosban megfogják és koldustelepekre száműzik őket.

– Látszik, hogy nincs szíve – jegyezte meg egy ízben egy makacsabb kéregető, mire a sértett adakozójelölt egyszerre kirántotta az üres nadrágzsebeket, s rámordult:

– A szívemet nem hordom a zsebemben – s ezzel behúzódtott a kemény kapu mögé, sivár birodalmának kulcsát pedig kétszer is megforgatta a zárban... Ennyi elég is a kerekdombi népekről.

Írisz telep

A Kerekdomb alól néhány kilométer hosszúságban a Calea Maramureşului nyújtózkodik egészen a Kajántó úti téglagyárákig. Mind a két oldalán épülő földszintes házakkal, helyesebben épülő kerítésekkel. Az itteni telektulajdonosok pár évvel ezelőtt még betonlappal kezd-

ték a házépítést. Most többnyire a kerítésekkel kezdik, aztán jön a kutyaól, majd az árnyékszék és beköltözik a kutya. Lehetőleg kutyakölyök, hogy a klozettet őrizve, a társtalanság keservétől elvadulva, vérengző bestia válják belőle, mire sor kerül a tulajdonképpeni hivatala átvételére: a házörzésre. Tudja isten, miért ez a nagy őrizkedés. Mindegy. Tény, hogy a Calea Maramureşului-on épülnek a kerítések. A Schultz-féle kertészetet is felparcellázták, hiszen a legszebb bimbót mégiscsak a telekuzsora fesli. Most tíz éve egy házhelynyi telek még csak tizenöt-húszezer lej volt errefelé. Ma már ötven-től felfelé ha található valamirevaló parcella. Aki még sokáig habozik, az egy-két év múlva mehet a sintérek hídján túlra méregdrága házhelyet vásárolni, ha egyáltalán jó vagy rossz telket akar még kapni. De az ittlakó üresszebbek, akiknek reményük sem lehet, hogy saját házat szerezzenek, vigasztalják magukat: minek nekik házhely s pláne ház is, hisz itt a vasút és a gyárak mellett háború esetén bizonyára nem virágesőt szórnak majd rájuk a repülőgépek, s milyen megnyugvás lesz akkor bérelt szobában telibetaláltatni, ha tudja az ember, hogy nem a saját háza megy tönkre. Az ilyen cinizmus nem tartozik a ritka esetek közé errefelé. Engem meg bolondnak tartanak, amiért a más élete és más háza miatt tiltakozom a háború ellen. Tudniillik nekem nincs saját házam.

A Calea Maramureşului folyómódra ömlik be az Irisz telepi negyedbe. Ha esik az eső, akkor az út valóságosan is folyni kezd, az Irisz pedig nyeli a vizet és sarat. Szép név ez az Irisz, ha jól emlékszem, valami postás-féléje lehetett a görög isteneknek. De talán ez nem is fontos. A fontos, hogy a porcelángyárat Irisznek hívják. A gyár munkásviskókat fiadzott maga köré, és így együttvéve az egészet, mint egy nagy, de nem éppen harmonikus életű családot, Irisz telepnek nevezik a városnegyedik anyakönyvében. A tulajdonképpeni telep azonban már rég megszűnt telep lenni. Kisebb városkának is bátran beillene. A gyár körül törpén gubbasztó házak között magasan, fenségesen és modern stílusban az új román templom tartja szemmel az Isten és a porcelángyár ellen vétőket. A sötétség beálltával a templom

arányos tömbjéből semmi sem látszik, de toronyhegyén égbe nyúló kereszt ragyog, mintha abban a pillanatban kovácsolták volna holmi gigászi kovácsok, s az izzó vasnak még nem volt ideje kihűlni. A tünemény egyszerű építészeti teljesítmény. A magas toronytörzsön ugyanis, fel a csúcsig, hosszú, kereszt alakú ablak húzódik, s a többi elvégzi a torony belsejében felgyújtott villany. Ehhez hasonló csodát még csak a porcelángyár tornya produkál, melynek tetőzete alól éjjelenként lángnyelvek csapnak ki. E városnegyed riadt gyerekszívei borzongó kérdésekkel zaklatják kedvetlen szüleit: vajon a pokol lángjai csapnak-e ki ott? S az apa rábólint: bizony.

Némi igazuk van ezeknek a porcelángyári apáknak. Minél fényesebb, gusztusosabb a porcelán, annál fakóbb, csámpásabb, az égető. A szép nevű városnegyed pedig még fakóbb. Errefelé már nem olyan sűrű az építkezés. Az új házak gyorsan ócskulnak, az utcaajtókon a zár nem mindig zár. Látni még éjszaka is tárva-nyitva felejtett utcaajtót, nem kell tartaniuk semmitől, néhány évvel ezelőtt legfeljebb lázító röpiratokat loptak be az ilyen udvarokra. De azért az ilyen könnyelmű utcaajtók egyelőre a ritkaságok közé tartoznak. Nappal viszont annál több kapu áll nyitva, vagy legalábbis egyszer se fordítják rá a kapukulcsot. Nem is volna célszerű, hisz a gyermekeknek akkor a kerítés tetején kellene közlekedniük. S a gyermek, persze a rongyos gyermek, ropant sok. Éhesek is, állítólag rosszak is, talán éppen azért, mert éhesek. Mindig az utcán csörtetnek, szemétkorásznak, mint a kutyák a hulladék után.

Itt a szép Irisz telepen az emberek betétkönyvecskék helyett kontókönyvecskéket őriznek féltve, nehogy a boltos könyvéből több süljön ki szombaton, mint amennyit ők tartanak számon. Amúgy is mindig többre rúg, mint amennyit a fizetésnél kapnak ezek a hitelbe élő iriszi, dermatai, városi téglagyári, Junász-vasgyári és még ki tudja hányféle kisebb-nagyobb gyárak munkásai. És mégsem tiszta munkásnegyed ez a városrész. Szó sem lehet arról, hogy például a resicai vagy a zsilvölgyi munkásfészekkel összehasonlíthatnánk. Legfeljebb itt is sok a kocsmá, ellenben a szakszervezetek szinte elér-

hetetlen messzeségben, üresen árváskodnak a belváros szívében. Igaz, működik itt egy katolikus kör, de a rómi, a kártya, a sakk csak néhány családos iparosembert érdekel. A reformátusok bibliaórái, az unitáriusok vallásos összejövetelei sem keltenek nagyobb érdeklődést.

Este hat óra felé a Nádas- és a Szamos-hidak ontják haza a munkásszülőket, az utcaajtók pedig a gyermekeket. Nyargalnak az apák elé, akik fáradtan jönnek, de talán nem is jövés az a lassú és rogyyanó járás. Karjuk ernyedten csüng. A beléjük kapaszkodó kölykök úgy rángatják, mintha csak üres kabátujj volna. A fáradt szülőknek nincs erejük mosolyogni, se kedvük beszélgetni. Szinte bántja őket az Irisz-híd felőli vidor gyermekének.

Három fiúcska ül az Irisz telepet összekötő keskeny hídon. Napégette csóré lábukat a Szamos sárga vize fellett lógatják, és hol énekelnek, hol bámulnak. A Dermata felőli parton, a sekély vízben egy bérkocsis öntözi verdeből a hideg víztől ijedező sovány lovát. Bordáin cimbalmozni lehetne, úgy kiállanak. Egy csatakos farkaskutya ide-oda lubickol körülöttük a vízben, s a bundáját időnként meg-megrázva, rendreutasítón ugatja a fejét kapkodó ló orrát, mintha becsmérelné, amiért fél a víztől.

Az éneklő gyermekek gyönyörködve figyelik, s ezalatt a negyedik fiúcska az Irisz felől idekarikázik egy szitarámával. Arcán akkora ihlet ragyog, mintha legalábbis repülőgépet kormányozna a paszulykaróból tört favéggel. A hídon motorpöfögést utánozva fékez, majd felkapja, és a nyakába akasztja a szitarámát. Odaül ő is a három másik mellé. Négyen ha kitesznek egy regrutának való életkort. A karikaművész köpködni kezd a vízbe, s a buta kis kölyökhalak csomóba verődve vadásznak a nyál után. A másik három előlről kezdi az éneket. A dallam ismerős: óvodás kislányok körbefogódzott koszorúja jut eszembe, amint keringve s néhol leguggolva éneklük: „Beültettem kiskertemet a tavasszal...” A dallam ugyanaz a gyermekszájra való, kedves, csörgedező hangpatak, de a szöveg már nehézkes, mintha kavicsot görgetne medrében a melódia.

*Én csak kicsi proli vagyok, de nagy leszek,
Ha a nagy ínségben éhen el nem veszek.
Öntudatos az apám,
Én se leszek egyéb ám,
Ha megnövök.*

*Jöjjön minden proligyerek ki a rétre,
Láncot fonni a sok kézből egykettőre.
Összetartás erős társ,
Add a kezed, kis elvtárs,
De most mindjárt.*

Hosszadalmas faggatás után derült csak ki, hogy az apjuktól tanulták a dalt, de már arra a kérdésre, hogy mit értenek öntudatos apa alatt, meg hogy ők hol tanulták az éneket, csak azt felelik, hogy a nagy árvíz idején a Berek utcában, ahol szállást és ételmet kaptak néhány napra, amíg le nem apadt az ár. Hogy ki volt, mi volt az a jótevő ott a Berek utcában, aki a kosztos és szálláson kívül még ezt a dalt is az apjuknak ajándékozta, arra már nem futja a tudásuk. Viszont sorra elmondják, hogy négyük közül az egyik édesapja Dermata-munkás, a másike a fatelepen dolgozik a körfűrésznel, a harmadik apja vasúti pályamunkás s végül a legkisebbik, a szitamotor-művész apja a Junász-vasgyárban dolgozik, azaz akkoriban éppen sztrájkolt. Ezt a legnagyobb tudatja, és kimerítő magyarázatot ad a sztrájk fogalmáról. „Az én apám is sztrájkolt már” – teszi hozzá.

Két lejért veszek nekik kakast az időközben a híd árkára telepedő asszonytól, és otthagynom őket, hadd vendégeljék meg halacskaikat is. Megérdemlik ezt az örömet, hiszen kicsi gyermekfejükben a fiatal külváros súlyos múltját cipelik. E múlt felé gyalogolok át a hídon... Utam a börtön külsejű Dermata-gyár előtt visz el. A délutáni napfény ádáz küzdelmet folytat a különálló igazgatósági palota ablakaival, melyek dühösen verik vissza támadásait. A szamosvölgyi motoros vonat épp most robot el a gyár mellett húzódó töltésen, s a „Halál sorompón” túl elvész a távolban. A sínpár gyilkosan villog a nyomában. Sok életunt munkanélküli varróleánynak és őrizetlen proligyermeknek szaggatta szét a

testét a rajta átdübörgő vonat. Talán azért villózik a töltés körül valamilyen vöröslő fényköd. Ha babonás lennék, mondhatnám, az öngyilkos munkanélküliek lelkei repdesnek a sínek felett, de így csak az izzó napsütésnek tulajdonítom.

A Berek utcába a vasúti töltés hídja alatt lehet kijutni, és a külváros múltja nemcsak a „Halálsorompó”-nál, de itt a híd lábára is fel van jegyezve. A hídlás termésköveiből nemrégén faraghattak le egy réteget, de a szívós miniumfesték mélyen belerágta magát a kőbe, mert még most is jól kivehető a mondat, amit éhes, élni akaró emberek mázoltak oda a nagy munkanélküliség éveiben: „Munkát, kenyeret!” De itt már más külváros kezdődik.

A hírhedt Lupsa

Strada Livezii, vagyis a Berek utcában vagyunk, azonban itt már semmi sem emlékeztet az egykori füzes berekre. S arra sem, hogy ebben az utcában a 42. szám alatt kenyeret próbáltak adni azoknak az éhes embereknek, akikkel tele volt ez a városnegyed. Néhány ezer ebédet adtak ebben a házban a munkanélküliek gyermekeinek. Ámde a 42-es számú ház mai külsejéből igazán nem néz ki ilyen bőkezűség. Amióta nem láttam, ugyancsak derekas kozmetikát végzett rajta a kőműves. Mindig is úgy emlékezem e házra, mint egy szemöldök-tépő vén dámára, aki a párizsi divatlapok szerint évenként változtatja az arcát. Nyolc évvel ezelőtt mézáros üzlet volt a mostani nagy kirakatablak helyén, s a ház szemöldökén szarvasmarha-fejekkel díszített firma lógott. A mézároست aztán leváltotta egy borbély réztányérja, a borbélyt a kenyeres, a kenyeres után az ingyenes orvosi ambulancia következett. A sűrűn változó firmák helyére néhány évre azután egy nagy kereket forgató meztelen munkás cégére került. A Munkás Segély táblája.

Emberbarát intellektuelek alapítása volt ez az egyesület. Hosszú éveken át a belvárosban vívódott észrevétlenül a mindenféle elméleti kísérletezések kudarcaival. A „kölcsonös segítség” jegyében szavalókórusokkal és Piscator-technikájú kamaraszínházzal akarták kultúrára

nevelni a dolgozó tömegeket. Ezenkívül gyermeknyaral-
tatások terveit forgatták fejükben, amihez gyakorlati alap-
juk csak a jóságtól repeső szívük volt. Mikor a munkások
kezébe került a vezetés, életre kelt az egyesület kebe-
lében szunnyadó szándék. A munkások jelszava ez volt:
„Ki a külvárosokba!” Így került a Berek utca 42. szám
alá a szervezet. Nekik könnyű volt ez a jelszó, mert
amúgy is a külvárosokban éltek, de mit tehettek az in-
tellektuelek? A belvárosban maradtak. Tekintettel a hu-
manizmusra, ki is kívánhatta volna tőlük, hogy agyon-
gyötörjék magukat ezeken a poros, bűdös, sáros és nyo-
morult utcákon. Hangoztatták, hogy a külvároshoz nem
leereszkedni kell, hanem fel kell emelni, csak fogadja el a
feléje nyújtott kezét.

Tévedtek. Ide elsősorban lábra volt szükség, ami járjon
utcáról utcára, házról házra. A munkásvezetőség rövid
egy év alatt össze is gyalogolt vagy háromezer tagot a
különböző gyárak környékén. Ezt az eredményt azonban
a Nádas és a Kiszamos közös áradásának is köszönhet-
ték, vagyis az 1932. évi nagy árvízveszedelemnek. Míg a
belvárosban mindenki tehetetlenül rémüldözött és a tűzol-
tótka bízta, addig ennek az egyesületnek néhány tucat
áldozatkész munkásférfia és asszonya éjnek idején derékig
erő jeges árban gázolva, egyenként mentette ki a munkás-
házakba zárt gyermekeket. A más gyermekeit, és behozták
őket a Berek utcába. Felverték a környékbeli üres lakások
házigazdáit, e negyedben is nagy számban élő hóstátiak-
tól szalmát szereztek, másoktól takarókat, pokrócokat, és
elhelyezték a hajléktalan menekülőket. Még akkor éjjel
gyűjtést indítottak az árvízét bámulók sokaságában, s a
begyűlt összegből másnap délben már kazánokban főtt a
segélygulyás. Hasonlóan történt ez Désen és Tordán is.

Ennek a külvárosnak a kezdeményezésére az árvíz nyo-
mán egyszerre három erdélyi városban alakultak meg a
Munkás Segély fiókszervezetei. Ezek rövidesen akkora te-
kintélyre tettek szert, hogy az árvízveszedelem után mind
a három városban állandósíthatták a munkanélküli-se-
gély konyhákat. Kolozsváron négy külnegyedben létesítet-
tek napközi otthonokat. Ezek közül két helyen ingyenes
orvosi rendelőt szerveztek meg. Úgyhogy most már szerep
jutott a belvárosi intellektuel kéznek is.

Az orvosi rendelők ingyenes vezetésére megnyertek vagy tíz tekintélyes orvost, magyart, románt, zsidót egyaránt. Ezeknek az orvosoknak a példáján felbuzdulva, majdnem minden helyi patika naponta ingyen vállalta egy beteg gyógyszerrel való ellátását. A zsidó kórház egy ingyenes ágyat bocsátott rendelkezésére a Munkás Segély betegeinek. Egyszóval, most már egyre több segítő kéz nyúlt a Munkás Segély irányította teendők felé. Tejgazdaságok és hóstáti tehenészek lehetővé tették, hogy az elemi iskolákban tej kiosztásokat eszközölhessen az egyesület. Kisgyermekes anyák, várandós munkásasszonyok jutottak általuk tejhez, orvosi tanácshoz, gyermekvédelemhez. De mindezek mellett lendületes kultúr munkát is kezdeményezett ez az egyesület. Igaz, nem kamaraszínházzal, hanem az egyesületi és utcai kiskönyvtárak megszervezésével analfabétakurzusok létesítésével, olvasókörök létrehozásával.

E népnevelés elmélyítése érdekében körkérdéseket intéztek immár ezrekre szaporodott tagjaikhoz. Kinek mi tetszett ebből vagy abból az olvasmányból? Kinek mi a véleménye erről vagy arról az előadásról vagy a gyermeknevelésről? Mi a társadalom? Mi a nemzet? Hogyan képezelik el jövőjüket stb. stb.? A körkérdésekre írásban kellett válaszolni. A képzetesebb tagok segítségével az Irisz telepen, a Kerekdomb alatt, a Pata utcai munkásnegyedben, a Lupsán nehézkes munkásférfiak és mindig elfoglalt munkásnők, komolytalannak tartott munkásifjak, reménye vesztett vének százai hajoltak esténként a kiosztott írkák fölé, és egymással versengve igyekeztek minél kimerítőbb válaszokat írni. Költői, írói s rajzolóművész hajlamok ébredtek. E sorok írója is itt kezdte első irodalmi kísérleteit. Versikék, dalok és paródiák születtek ismert népdalok dallamaira. Eleddig sohasem észlelt társadalmi és kulturális erjedés indult meg ezekben a külvárosokban, olyan valami, amit igazi társadalmi és kulturális megmozdulásnak lehetett nevezni. A bölcs belváros gyanakvóan kapta fel a fejét. Kezdve a rendőrhatalóságtól le a polgári jótékony egyesületekig, egyházak és főiskolák, orvosok és kocsmárosok vitatták az egyesület szokatlan tevékenységét. Csudálatos módon arra a konklúzióra

jutottak, hogy a működése „káros, egyelőre még be nem vallott szubverzív, ha nem bolsevik célja lehet”.

Mikor aztán az 1932. év vége felé Erdélyben végig-hömpölygött a nagy sztrájkhullám, és ez az egyesület már a sztrájkolók gyermekei számára is segélykonyhákat szervezett, a gyanakvók diadalmasan csaptak le: íme, a szubverzív lóláb máris kilóg a zsákból. Megkezdődött a rágalom- és uszítóhadjárat az egyesület működése ellen. A tagokat különböző címen egyre-másra perbe fogták. Ugyanakkor azonban öröndetesnek látszó konkurrencia is támadt a sokféle egyházi és jótékonycélú egyesületek, nőszövetségek révén. Ők is járták már a külvárosokat. A Munkás Segély példáját követve, tejakciókat szerveztek, ingyenkenyeret osztottak, felolvastak. Még csak a Munkás Segély szervezeti formáit is igyekeztek lekopírozni, hogy átcsalhassák magukhoz a „szocialista mótelyből” a külvárosiakat. De ez alig sikerült nekik. És nem bírták felfogni, miért.

Sikertelenségük oka abban keresendő, hogy a konkurrens urak és hölgyek tényleg leereszkedtek a külvároshoz, ahelyett, hogy mellálltak volna. Egyszerűen jótékonykodtak, és túrték, sőt elvárták a kézcsókot. Nevelés helyett türelemről, erkölcsösségről és túlvilágról prédikáltak. Ennek következtében a komoly, önérzetes külvárosi népelemek visszahúzódtak tőlük. Csak a lumpenproletárok lepték el őket, akik hozzá voltak már szokva, hogy mindent szenteskedve, ellenérték nélkül fogadjanak el. Holott a károsnak mondott egyesület fő erkölcsi elve a kölcsönös segítségen alapult. Tagjaikat és a gyámolításra szorulókat különböző alosztályokba osztották be, és rájuk bízták a vezetést. Kezdeményezési teret engedtek nekik, véleményre és kritikai bátorságra nevelték őket. Mindezeket persze mellőzték a konkurrensok, és érthetetlenül nézték, hogy ezalatt a Munkás Segély, minden nehézség és gáncsoskodás ellenére, országos mozgalommá nő, kéthetenként megjelenő újsággal, amit egyszerű munkások írnak és szerkesztenek. Egyre több polgári elemet hódítottak pártjukra. Már falun is fiókokat kezdtek szervezni. Ez a fejlődés aztán egyeseket komolyabban is meggondolkoztatott a konkurrensok közül. A jótékony egyesületek

egyik-másik lelkiismeretesebb tagja puhatolózó lépéseket tett a Munkás Segély vezetőségénél, vajon nem lehetne valamilyen módon összeműködést teremteni a különböző ilyen természetű egyesületek között. De a sikerektől elbizakodott és az őket ért rágalmak miatt érzékeny munkások kitértek az ilyen kísérletek elől. Pedig ma bizonyára más arcot mutatna a külváros, ha akkor elfogulatlanabban nézik az ilyen szándékokat. A munkások tapasztalati fölényükkel vezető szerephez juthattak volna az összeműködő egyesületek között. Állandóan kezükben tarthatták volna a kezdeményezés emeltyűit. Átalakíthatták volna a polgári egyesületek lomha szellemét tényleges népmentő tevékeny szellemmé... Hogy ez a külvárosi népmozgalom valójában mit jelenthetne, arra igen jellemző a Pata utcai fiókszervezet története.

A patások

A Pata utcai városrész a második kerületben húzza meg magát, s így az első látásra úgy érezni, mintha a várótermek és a vendéglők másodosztályú közönsége lakná ezt a negyedet, pedig hát a Pata utca és környéke a város talán legősibb proletárfertálya. Kőművesek, kőfaragók, dohánygyári munkások és a muzsikus cigányok főfészke még ma is. A város keleti sarkában terül el, s a Györgyfalvi út fehér szalagja fekszik közte és a Tisztviselő telep közt. Talán a muzsikus cigányok közelsége az oka, hogy ez a legszegényebb negyed volt a város legmulatósabb, legiszákosabb és úgy mellékesen a legbicskásabb fertálya is.

A fiatalemberek nyáron éppen úgy, mint télen, munka után az utcák sarkán csoportokba verődtek, hogy a cigányoktól tercelni tanuljanak, s így mély érzéssel énekelve, jól szemmel tarthatták a hazatérő munkáslányok becsületét. Jaj volt annak a más fertálybeli legénynek, aki haza mert valakit kísérni az ő lányaik közül. Igaz viszont, hogy ők is sokszor póruljártak, ha más fertályba vetődtek. Persze mindez jórészt a múlté, de akkoriban az Annabálok sokszor még a vitás Bözsik is megverődtek, amiért más fertály legényeiért mert dobanni a szívük. Később, asszonykorukban is kijárt nekik a verés a mula-

tós, fizetést eltercelő férjektől, amiért haza akarták hurcolni őket a kocsmából.

Így éltek ősidők óta a patások valamilyen torz fertályközösségben, nemegyszer vérüket ontva az utca becsületéért, amiről különben aligha tudtak elfogadható magyarázatot adni, miből is áll hát ez a fertály- vagy utca-becsület. Hírhedtségükre büszkén verték a mellüket, s egy készülő verekedésnél az egyik legény így kiáltott oda ellenfelének: „Szűcs Misi vagyok a patások közül, üss ide, ha sose hallottad hírünket!” Persze a másik rendszerint odaütött Szűcs Misinek, és jöhetett a rendőrség vagy mentőautó.

Virtuosos pózukat és még inkább fantáziájukat főleg a Nick Carter-füzetekből másolták, de *Sobri Jóska*nak is sokat köszönhettek, míg a lányok ötezer oldalas *Titokzatos grófkisasszony szerelméből* tanultak ábrándozni. Egynek-egynek sikerült is nagy ritkán összetalálkozni a „lovaggal”, hogy egy szép napon eltűnjön mindörökre, maga után hagyva egy kis „apródot” örök emlékül és örök szegényére a fertálynak. A fiúk közül is kikerült egy-két közepeszerű betörő, akiket minden Sobri Jóska-féle vakmerőség és Nick Carter-furfang sem bírt megóvni a gyors lefüleléstől. Egyszóval ez a külváros pontosan és szabályszerűen magába rejtette mindazt, amit erkölcsnemesítő aggszűzek képzelnek el a perifériákról...

A patások évszázados íratlan fertálytörvényeibe azonban 1932-ben rendbontók gázoltak, Munkás Segély-tagok. Egy téli napon egyszer csak megjelentek itt is, ott is gyűjtőíveikkel, és – szörnyűség – más fertálybeli munkanélküliek gyermekeinek gyűjtöttek! A merénylet elsősorban a patásokat, aztán a Csákány utcaiakat háborította fel. A többi kis mellékutcák, mint a Munkás utca és Hajnal utca, már csak pusztá lojalitásból is velük háborogtak. Mindeddig soha senki sem merészelt közéjük jönni, hogy a fertályok közötti összetartásról meg a kölcsönös segítségről beszéljen. Ráadásul pedig igen jól emlékeztek még egy harminc évvel azelőtt megszökött szakegyleti pénztárosra, akinek átkos emlékét apáról fiúra hagyományozták a mindig elkeseredett anyák, és óva intették őket a szervezkedéstől. A Munkás Segély-szervezőket is, hogy, hogy nem, hamar azzal vádolták, hogy „ösz-

szepaktálnak” a pénztárossal. Azt persze nem fejtették ki, vajon a harminc év előtti pénztárosra gondolnak-e.

Mikor aztán az is kiderült, hogy a Munkás Segély pénztárosa Lupsán, a Berek utcában tanyázik, már fenyegetőztek is, hogy egyszer lejönnek, és szétverik azt a „tolvaj lupsai bandát”, ha nem hagynak békét nekik. Lupsa tudvalevőleg valamikor szintén hóstáti földésznegyed volt, és a legelkeseredettebb ellenségeskedést folytatták az „iparas” patásokkal, s általában holmi „iparas pociherekkel”. Ez a kellőleg nem indokolható gyűlölet sejtetőleg még a sötét céh-időkből ered, és alighanem a céhbeli messterlegények számlájára írható, akik mindig is szerettek pályázni a gazdag földészlányok kezére és vagyonára... Ez a vagyonféltség plántálódott át évszázadokon keresztül a földészivadékok lelkébe. E féltéssel járó vetélykedés aztán fertálygyűlölködéssé alakult át az idők folyamán Lupsára is betelepülő ipari munkások révén. Most a Munkás Segély új tápot nyújtott e vetélykedésnek a pénztárossal. A tájékozatlanabb patások már bizonyosra vették, hogy az egykori sikkasztó pénztárossal van dolguk. Megbüntetése céljából az ószeren bokszereket vásároltak. De a bicska- és bokszerszakértőkön kívül került már olyan is, aki a pénztárkönyv felülvizsgálatával fenyegetőzött...

A Berek utcában eleinte mosolyogtak ezen az acsarodáson, később azonban a dolog komollyá vált. Már olyan vádak érkeztek a Patából, hogy a vezetőség egyes tagjai titokban házat építenek az egyesület pénzéből. Sokan megnevezték: az elnök itt és itt épít házat, még csak a telek számát és a vételárt is tudták. Ez a határozott vád végre gyanút ébresztett a lupsaiakban is. Végül a szorongatott helyzetbe került elnök úgy vélte, hogy a Pata utcaiakat le kell hívni, bizonyítsák be állításaikat. Azonkívül meg kell mutatni nekik minden könyvet és leltárt, győződjenek meg az itt folyó munkáról. A vezetőség többsége viszont felháborodva utasította vissza ezt a bizarr gondolatot. Elképzelhetetlennek tartották, hogy ilyen-olyan illetéktelenek „dugják az orrukat” az egyesület belügyeibe, azonban csakhamar be kellett látniuk: a pataiak vádaskodásával le kell végre számolni valahogy. Különben ártalmára lesz az egyesület működésének. Hiszen az ingyenes rendelőorvosok egyike-másika máris célzást tett „a tudo-

mására jutott inkorrekt ügyvezetésre” és a saját önzetlenségük kihasználására. Félős volt, hogy megtagadják további ingyenes közreműködésüket.

– Jöjjenek hát, és ellenőrizték a dolgokat – határozta el végül a csupa munkásokból álló vezetőség. A vádaskodó patások meghökkentek erre a nem várt felszólításra. Két vagy három hétig tanácstalanul süllögtek maguk közt a kocsmákban vagy hajnyírás közben a mindent tudó borbélynál: mit is kellene csinálni? Végre aztán az egyik jog szerinti taggal leüzenték, hogy valamelyik vasárnap délelőtt ellátogatnak, de kikötik, hogy azok a Pata utcai renegátok, akik már tagjai az egyesületnek (körülbelül négy-öt), nem vehetnek részt a „dumá”-ban, mert azok úgylis a vezetőség pártján állnak. A vezetőség vérmesebb tagjai káromkodva tiltakoztak e sértő feltétel ellen, de végül is beletörődtek.

Ettől kezdve minden vasárnap reggel izgatottan verődtek össze a Berek utca közelében lévő tagok, némelyik nehéz furkósbotot hozva magával, mert alig hittek a fura ügy sima lezajlásában. Csak az elnök volt nyugodt, biztatta őket: majd megfogják a patásokat saját csapdjukban.

Végre egy zúzmarás vasárnap reggel tíz óra körül a kiküldött előőrsök sápadtan jelentették: „Jönnek a patások!” Tényleg meg is érkeztek vagy nyolcan, két ólmosbottal. Egyikük homlokán nagy horpadás éktelenkedett. Szóval elég szakértőknek néztek ki. Különben meglelt családos ember volt valamennyi. Amint beléptek az egyesület helyiségébe, nemigen keltették az elfogulatlanság látszatát. Igen gyanúsán pislogtak hátra, a mögöttük becsukódó ajtóra. A helyiségekben előbb megbámulták a falakra aggatott plakátokat, s szemmel láthatólag csudálkozásra készítette őket a terjedelmes, képekkel tarkított faliújság. Aztán fellengős hangon maguk elé kérték a jegyzőkönyvet, de az előkerülő vaskos pénztárkönyv és a dosszirozott gyűjtőív-halmaz meglepte őket; amint utólag bevallották, egyáltalán nem hitték, hogy itt rendes könyveléssel lesz dolguk. Az adatok fárasztó összehasonlítása ásításra készítette őket, óráról órára lohadt buzgóságuk. A szemük déli egy óra felé már káprázott a sok szám és gyűjtőív adataitól. De nem volt kegyelem, jött az asszo-

nyokból álló konyhabizottság, az utcai bizalmiak, a könyvtárosok, a ruhakiosztó raktárnok, legeslegvégül, a legnagyobb meglepetésükre, következett a gyermekekből szervezett napközi otthon-bizottság. És számba adtak minden fej káposztát, minden darab murkot, minden félretaposott cipőt és összegyűjtött csecsemőstaférungot. Ebéd nélkül, korgó gyomorral folyt az ellenőrzés estig. Az izzadó patások fejében már tótágast állt minden. A behorpadt homlokú patás aztán este nyolc óra tájt elveszítette türelmét, földhöz vágta a keze ügyibe eső rossz cipőt, és keserveset káromkodott.

Neki elég volt ebből a sok „vacakból”. A „dumnyező” hitte volna, hogy ez így megy... Itt akkor se lophat az ember, ha mindjárt akarna. De hogy állunk elnök úr kis házacskájával? Miből épül az?

Az elnök először is kijelentette, hogy nem úr, csak munkás; másodszor pedig felvilágosította, hogy ő nem azonos sem a kicsi házacskával, sem tulajdonosával, csak valami buta véletlen folytán névrokon az illető háztulajdonossal, de más rokonság igazán nem fűzi hozzá. Ezt tanúkkal bizonyíthatja és mindjárt kéznél is voltak a tanúk. Erre kölcsönös és kínos hallgatás feküdt mind a két táborra. Végül a horpadt homlokú patás felemelkedett és azt mondta:

– Nahát akkor menjünk a fenébe; én eddig is mondtam, hogy asszonypletyka lesz az egész, és kár előre jártatni a szánkat...

– Hohó, de ez még nem elég – szakította félbe valaki ingerülten a lupsaiak közül.

– Nem elég – vakarta meg a hátát az egyik szekrény sarkán. – Hát akkor gyerünk, és a mi kontónkra megiszunk valahol egy pár lityi békebort, és hagyjuk a fenébe már az egészet...

– Még ez se elég – szólt most a hallgatag pénztáros is. – Maguk meg kell mutassák, nemcsak szájalni tudnak, hanem ha meggyőződtek ennek az egyesületnek a becsületességéről és hasznosságáról, akkor alakítsák meg maguk is a Pata utcai fiókot. Mi megbízzuk ezzel magukat. Látták, mit hogyan kell csinálni, és fogjanak hozzá. A gyanúsítást csak így lehet jóvátenni...

És a sarokba szorított Pata utcaiak jóvátették a hibát csupa virtusból. Két hónap múlva már ingyenes ambulancia működött az utcájukban. Ugyanott egy „védőnő” gondjaira bízva csecsemők és más kisgyermekek nyertek elhelyezést nappalra, míg az anyák munkában voltak. A fertályromantika rohamosan átlényegült. A Munkás Segély mentelmi jogot biztosított az idegen fertálybelieknek az ő utcájukban is. Csak egy baj volt még a patásokkal: a férfiak többnyire ittasan állítottak be a vasárnapi értekezletre, holott ezt egyáltalán nem tűrte az egyesület antialkoholista házirendje, s bizony kitessekelték az izgága embereket. Ez határtalan lelkesedést váltott ki a férjük iszákossága miatt sokat szenvedő Pata utca környéki asszonyokból. Egyszerre szétfoslott minden bizalmatlanságuk az egyesület iránt. Százával özönlöttek és vállaltak szerepet az egyesület különböző bizottságaiban.

Az alkoholista férfiak a közhangulat nyomása alatt egy ideig szintén fegyelmezni próbálták magukat, ám bár zsörtölődtek, morogtak, és apródonként elmaradoztak. Helyükre mindenhova asszonyok kerültek. Egyre-másra kellett alakítani az új alosztályokat, hogy mindenkinek jusson valami felelős szerep, különben megsértődtek. Hánytorgatták, hogy ők talán nem olyan megbízhatóak, mint teszem fel Kovácsné vagy Fehérné. A háttérbe szorult férfiak azonban nem bírtak beletörődni, hogy a feleségek „beüljenek gyűlésbe, míg őket kidobják azért a kis borszagért”. Némi igazuk volt is, mert az asszonyok túlzásba vitték már az alkohol elleni kollektív fellépést. Elég volt, ha csak megéreztek valamelyik férfin a legvizesebb fröccs szagát, s már kárörömmel tették az ajtón kívül. Csakhogy ebből irtó nagy családi háborúságok kerekedtek. Nemegy asszony kékre verve jött panaszkodni: az ura meg akarja ölni, amiért idejár, mert ahova ő nem teheti be a lábát, oda őt sem akarja engedni. Egy ács meg éppen az egyesületben csinált szörnyű botrányt. Fejszével kergette haza a feleségét, és ordított: neki senki se tilthatja meg, hogy ne igyék, nem a Munkás Segély pénzét issza, „neki már ennyi öröme se legyen?”

Ezek a civódások az asszonyokat is kimarták az egyesületből. Enyhíteni kellett az antialkoholista szigoron,

mire az elmaradozók apródonként visszaszivárogtak megint a bizottságokba, bár korántsem működtek olyan lendülettel, mint kezdetben. Elég későn engedett fel a fagy, aztán rákaptak a jó könyvek olvasására, megszokták a fegyelmezett vitákat, közreműködtek a gyűjtéseknél... Persze megtörtént, hogy egyik-másik férfi elitta azt a néhány lejt, amit a gyűjtőívre kapott a segélykönyv részére, és többé az egyesület tájékára sem jött. De hogy mennyire hatással lehetett rájuk az egyesületi életen belül uralkodó ön- és általános kritikai szellem, arra éppen annak az ácsnak az esete jellemző, aki fejszével akarta leszoktatni feleségét az egyenjogúságról.

Ez az izgága ember egyik szombat este a fizetésnél összegyűjtött valami százharminc lejt a neki adott gyűjtőívben. Hazajövet betért kedvenc kocsmájába, ahol egy nagy csoport kőműves már javában mulatott három cigánnyal. Kért magának ő is egy fröccsöt, és toroköblögetés közben agitálta a kőműveseket, adjanak azok is a gyűjtőívre. Emezek bosszantani kezdték, amiért olyan ostoba, hogy más számára koldulni jár. Hát megérdemli ezt akárki is? Aztán miért akarja hizlalni a vezetőséget, és mennyi percentet kap a gyűjtött összegből? Szó szót követett, s végül már mindenki az ácsot ugratta. Ez dühében egyre-másra rendelte a fröccsöket, utoljára is annyira elkeseredett a kőművesek gonoszkodásán, hogy tényleg belátta: „Semmit sem érdemes tenni a népért.” Efeletti bánatában aztán mind megitta a gyűjtött pénzt, majd a cigányokkal addig húzatta bújában a munkásindulót, míg jött a rendőrség, és cigányostól együtt beráncigálták őket az őrszobára. Két nap múlva, mikor kijózanodva szabadon eresztették, messzire elkerülte a Munkás Segélyt. Hetek múlva egyszer csak megjelent a kislánya, és újságpapírba csömbölyítve hozta a gyűjtőívet, ezen kívül húsz lejt. A következő szombaton tizenöt lejt. Ez addig ismétlődött, amíg csak le nem törlesztette az eldorbézolt összeget, akkor megjelent maga az ács is.

– Bocsánatot jöttem kérni – mondta röstelkedve – aztán dobjanak ki, megérdemlem. – Persze nem dobták ki. Megtanulták már, hogyan kell bánni az ilyen emberekkel, sőt bizalmuk jeléül újabb gyűjtőívvel kínálták

meg, de az ács semmiféle biztatásra nem fogadta el. „Amíg szeretem ezt a bűdös italt – mondta határozottan –, addig nem lehet rám idegen pénzt bízni...” Ezzel el is távozott. Nem tett egy szó ígéretet sem, de titokban megpróbált leszokni az italról. A felesége boldogan újságolta, hogy szombatoként már egyenesen hazamegy a munkából, és a leánykával vitet magának „egy féldecit”. Hetek múlva az ács minden fölösleges magyarázkodás nélkül gyűjtőívet kért magának, és pontosan elszámolt a gyűjtött összeggel, pedig akkor már munkanélküli volt...

Nemsokára, 1933 februárjában miniszteri rendeletre az egyesület működését betiltották, illetve a segélykonyhát és az ambulanciákat meghagyták, de nem volt szabad többé tagokat toborozni és adományokat gyűjteni, nem lehetett többé gyűlésezni. Pedig ennek a tömegszervezésnek éppen a gyűlésezés volt a lelke. E lélek száműzése után rövidesen elsorvadt az orvosi rendelő, és utánapusztult a segélykonyha. Szétzüllöttek az utcánként kialakulóban levő könyvtárak, olvasóköriek. Nem sokkal azután a nagypiacon egy holtrészeg embert a kezénél és a lábánál fogva hurcoltak a rendőrök. Az ember artikulátlanul ordított. Az ács volt.

A Berek utca 42. számú ház előtt ma közönyös arccal haladnak el az emberek. Öt év hosszú idő, és sokat lehet felejteni ezalatt. Az átelleni sarkon friss színekkel átmázolva rendületlenül áll a kocsmá. Rádiózene szűrődik ki az ajtaján az utcára, s a fényes arcú tulajdonos büszke lehet: egyedül terjeszti a környéken a „kultúrát”. Az utca másik sarkán vízvezeték tömöríti maga körül a vedreikkel, csebrekkel jövő lakosságot. A gyári munka után főzni, mosni készülő asszonyok kölykeikkel és borotvátlan urukkal rosszkedvűen, szótlán türelmetlenséggel várják, hogy sorrakerüljenek. Vedreik összekoccolódnak, amint mindenki elsőnek akarja csap alá helyezni edényét.

Nem merem megszólítani őket, olyan morcosak, haragosak. Mindenki sietve takarodik be a házába, mintha az önellátásos országok szelleme hajtaná őket is. Házaik egy-egy bizalmatlan kis országnak tűnnek, hiszen egymás szomszédságában annyi ellentét zsúfolódik itt össze,

ahány ház sorakozik egymás mellett. Szinte undorodnak egymás közelségétől.

A lakosság egymáshoz való viszonyát e negyedben egyébként nemcsak a nemzetiségi különbség, de felekezeti megoszlás teszi még bonyolultabbá. Majdnem minden utcában találni reformátust éppúgy, mint katolikust, görögkatolikust és görögkeletit, nemkülönben unitáriust vagy baptistát, kivéve talán a zsidókat, akik már kevésbé húzódnak ki Lupsára, legfeljebb a boltosok között képviselnek jelentősebb százalékot. Nekik meg igazán minden körülmény az elzárkózást parancsolja.

Elhagyva ezt a gazdag múltú utcát, felötlik a kérdés: vajon az innen kisugárzott közösségi szellem, az összetartás, a kölcsönös segítség szelleme nyomtalanul beléfült az elmúlásba, vagy tovább él, s meglapulva várja az alkalmas pillanatot, amikor megreped a burok, hogy kitorhessen? Vajon a hídon lábukat a víz felett lógató fiúcskákkal cseperedik fel egyszerre?

A Junász-vasgyár közelében megbúvó unitárius imaház és bibliakör arról tanúskodik, hogy a Berek utcai mozgalom hatása nyomokat hagyott maga után. Előbb a katolikusok húzták meg magukat e magyar stílusú házban, de aztán leszedték a kis fatoronyról a keresztet, és kinnebb költöztek, helyet adva az unitáriusoknak. A reformátusok is bibliakört alakítottak. Mind a reformátusok, mind a többi felekezetek egyházai a Munkás Segély ellensúlyozására fedezték fel a külvárost és alakították meg köreiket. A lakosság keresi is őket. A katolikus körbe a reformátusok is eljárnak és viszont. A valláskülönbség nemigen fontos nekik, ha kultúráról esik szó. Sajnos, nagyon ritkák ezek az alkalmak, pedig annak idején éppen azért alakultak e vallásos körök, hogy fölöslegessé tegyék a Munkás Segély befolyását. Nagy buzgalommal konkurráltak, de a „pogány” konkurrens kidőlésével ők is elvesztették lendületüket, abba hagyták a segélyek kiosztását, s aktivitásuk szociális térről visszahúzódott és begubózott a gépies vallásgyakorlatok falai közé.

A Munkás Segély példáját nem értették meg. A szociális megsegítést csak konkurrens eszköznek tekintették és nem célnak. Nem ismerték fel, hogy a külvárosokban

az unalmas bibliamagyarázás eltávolít, ahelyett, hogy összehozna, pedig e körök vezetői eleget hangoztatják, hogy ha nem tartunk össze, hát elveszünk. A Munkás Segély idejében oly nagy lendülettel működő kultúrkörök ma korosabb emberek álmos dominó- és sakk-körévé zsugorodtak össze. A kezdetben sűrűn ismételt közismeret-terjesztő előadások és felolvasások vonzották a Munkás Segély nélkül maradt környékeliek érdeklődését, de miután már ők is tanultak valamit a világesemények mozgató erőiről, a nagy világnézeti összecsapásokról, háborúkról s általában a társadalmi problémákról, bizony nemegy kényes kérdést intéztek a belvárosi előadókhöz, akik a külváros felfogásával ellentétes vagy semmitmondó magyarázatokkal válaszolták meg azokat. Így érthető, ha a Munkás Segély által felébresztett kritikai szellem vitába szállt, és kényelmetlen helyzetbe hozta az előadókat. Hogy ez ne történhessen meg többé, hát kiutasították a vitázókat, az előadásokat pedig megritkították, s végül kultúrmunkájuk területe teljesen összeszűkült a vakbuzgók kicsi szektájára.

Ilyen körülmények közt a külváros nagy zömének a kocsmáira újra alkalmasabbnak bizonyult arra, hogy olykor szabadjára eressze gondolatait. De utóbb már ez a lehetőség is indexre került. A kocsmárosok éber fülekkel ügyelnek arra, hogy az üvegen kívül más egyéb ne igen érdekelje a vendégeket.

Még nem is olyan régen a helyi lapok rikkancsai verték fel esténként e városnegyed csendjét, és minden ablakon vagy utcaajtón kinyúlt egy-egy kar a kedvenc újság után, mostanában azonban valahogy olyan üresek az újságok, a kommentárok meg sehogy se ízlenek a külváros mást váró szájára ízének. Eredmény: a rikkancsok kiveszőfélben vannak a munkásnegyedekből. Az utcaajtókban sok helyt kétszer is megtekerik a kapukulcs nyakát... Néha veszedések lármája csap ki egyik-másik kapu mögül, jelezve, hogy udvarországon belül mégiscsak szűk a hely annyi gondnak és a sok visszafojtott véleménynek. Gyerünk innen!

Lupsa távolodó háttérében, magas kőfalak közt egykedvűen vár a kiskorú bűnözők börtönévé átalakított javítóintézet. Tőle nem messze befejezetlenül, véres téglabor-

dákkal, alattomosan leselkedik a „kapitány” vasgárdistái által megkezdett „légióház”. A lupsaiak borzongva néznek fel rá, s szemükben kérdés csüng: vajon ki fejezi be ezt a furcsa épületet és milyen célra? Állítólag titkos kínzókamrák lapulnak a pincékben...

Második rész

A BOLDOG UTCÁN INNEN

Egykéző külváros

Nyolclejes átszállójegy ellenében a város déli oldalán, az Andrei Mureşan utca elején megáll a hármas számú autóbusz, aztán rögtön befordul a Pop Cicio utcába, illetve a Pata utcába, nincs miért követni. Ott semmi érdemleges se kínálkozik azóta, mióta a részeges ács jó útra akart térni. Legfeljebb tízszer annyi ház épült azóta a környéken is. Szoba-konyhás lakóházak házigazdával és egy-két lakóval. A lakó fizeti a házbért, és irigylit a háziurat. A háziúr viszont átkozza a bankot, és törlesztésbe hordja a házbért, saját keresetének egy részével együtt. A statisztika szerint boldognak kellene éreznie magát a sok százezer szoba-konyhás, cserépfedeles, pádimentumos háziúr, de sajnos, nem ismeri a statisztikát, s ezért csak irigylit a belvárosi nagy bérházak házmestereit. Irigysége nagyon ésszerűnek látszik, mert sohasem történik meg, hogy a házmestert dobják ki, amiért a lakó nem fizet és a háziúr megbetegedik. A külvárosi háziúr esetében viszont mind a betegség, mind a lakó fizetőképtelensége azt jelenti, hogy vége a bankadósság törlesztésének, és a házáat elveszti. Mehet lakónak.

Nagyjából ennyit lehet mondani a Pop Cicio utcán kívül épült új városrészekről, de bizonyára vigasztalóbb képet nyújt a vele szomszédos Tisztviselő telep; a város déli oldalán lassan, de biztosan hegyre mászik a tisztább, egészségesebb légkörbe, de minél feljebb ér, annál szélesebb lesz és annál lomhább, nem úgy, mint az ittlakók, akik szombat esténként hátizsákjukba pakolva, csak ép-

pen hogy a fürdőkádat nem viszik magukkal az Árpádcsúcsra. Nem kell irigyelni tőlük, hétköznapjaik a regisztrációk és doszárok közt múlnak. Estéik pedig a rómi mellett vagy a fürdőszobákban semmisülnek az éjféle. Megérdemlik a fehérre festett rácsos villakapukat és a nyírott bokrokat. Igaz, kapuik kissé nehezen nyílnak, nem olyan egyszerűen, mint a Patában, ahol kövel potyolják a kapufélfát a bebocsátást kérők.

E házak tiszta környéke csöndes, de ennek nem annyira a jólneveltség az oka, hanem főként a gyermektelenség. Langyos nyári estéeken különös korzó elevenedik meg az aszfaltos járdákon. Bolhányi kis ebecskék szíjon ugrálva lefekvés előtt szobatisztulni jönnek ki a cseléddel, ahol cselédre nem futja, ott a szigorúnak látszó úrral, aki még a legcsikorgóbb téli hidegben is atyai türelemmel négy-szer-ötször fel-le sétál a görcsökben vonagló ebecskével az Attila utcán. Azaz... csak az egykori Attila utcában és a szomszédságában. Most egyetlen utca sem viseli e Nagyúr nevét. A kor ízlése és tapintata, úgy látszik, megsejtette, mégsem illik egy ilyen humánus, finom, úri külnegyedet barbár fejedelemtől elnevezni. Mert ahhoz, hogy valaki olyan megható odaadással törődjön egy rongyos kis ölebecskével, ahogy ezt errefelé csinálják, az már több mint humánus, hatalmasabb az anyai szeretetnél.

Valahol e környéken lakik valaki, aki tekintettel az intellektuális nyomorra, szintén az egykézűk közé tartozik. Ez a súlyos társadalmi tünet csak az utóbbi években harapódzott el a környéken. A fent nevezett tehát és mások is, a változó viszonyok kényszere alatt csak egy kutyuskát engednek meg maguknak, ellentétben a könnyelmű bankigazgatókkal és más tisztviselőkkel, akik négy-öt kiskutyát is felnevelnek öreg napjaik örömére. (Gyermekeket persze néha egyet sem.) Nos, egy ízben az alábbi eset hősének egy kis egykéje megbetegedett, és nem volt pénzük orvosra. Az egyetlen megsorvasztotta a láz, a szájába dugott hőmérőt elharapta kínjában, s lázmérő hiányában már a kór előrehaladását vagy visszafejlődését sem kísérelték figyelemmel, mi több, nappalra egyedül kellett hagyniuk a négylábú beteget, miért is első ízben sajnálni kezdték, hogy nincs bár legalább egy kislányuk, akit mellette hagyhatnának ápolónak. A jószívű ismerősök végül

közadakozással segítettek előteremteni az orvosi költséget. De ugyanezek a közadakozó kutyamentők habozás nélkül rendőrrel fenyegetőzve kergetik el a koldusgyermekeket, ha be merészelnek csöngetni villájukba.

Ilyen esetek láttára a társadalomkutató joggal gondolhatja, ha Madách most írná meg az ember tragédiáját, bizonyára ezeknek a kis drótlábú kutyuskáknak is szentelne néhány szót a mellett a nagy kutya mellett, amelyről azt mondja az egyik jelenetében, hogy a kutya sokszor volt barátja és életmentője az embernek. Az ölebre viszont azt mondaná: ez a kis féreg pedig a halál kutyája volt. Mely asszonynak az ölébe szökött, ott többé nem fogant élet...

Halottak külvárosa

A Tisztviselő teleptől jobbra, a Tordai úton túl, a Házsongárdban a halál is parcelláz, telkei alig két négyzetméternyi nagyok, és mégis többen megférnek rajta, mint a külvárosi telkeken. Muszáj követni a külvárost erre a helyre is. A régi temető megtelt, s vége annak a demokráciának, ami ebben a birodalomban honolt eddig. Most már a halottaknak is van külvárosa. Kívül kerültek a régi temető deszkakerítésén, és a frissen hantolt földszintes sírhelyek szép szabályos sorokban menetelnek a Bükk-erdő felé, amerre egyre több szántóföldet vet be a halál terméketlen csontokkal. Itt nem emelkednek tornyos kripták semerre. Ellenben a módosabb kegyeletű szívek inkább bombaálló betonpalotákat készíttetnek halottaik és a maguk számára – a föld alá. Betonlapjaik alig állnak ki valamivel a föld színe felett. Nem volna meglepetés, ha ezután gázmaszkokkal temetkeznének. Miért ne, ha a rácsos kerítésekről itt sem tudunk lemondani? Némelyik sírhely rácsos kapuján még lakat is lóg, mintha ez meggátolna valakit is abban, hogy az elmúlás szent magántulajdonának a területére lopózzék, hiszen elég, ha a tolvaj minden különösebb megerőltetés nélkül keresztüllépi a rácsot. Hisz legfeljebb az örök töprengő ha visszatörpan előtte, és magába szállva horgaszta le fejét – a lakat előtt. A nagyon rendes ember keresi a

rácsra szerelt csengőgombot és a levelesládát, s talán mégse lepődne, ha a rácsok közül csontváz-szobalány nyújtaná, ki karját, hogy kirázza a portörlőröngyöt. Talán még azt is rendjénvalónak találná, ha valamelyik egyszerűbb sírkereszt lábához dühös házőrző kutyát látna láncolva.

De ha mindezek profán gondolatok is, igazolásukra a sírkövek és kereszték közt nyári időben itt-ott előtűnik egy-egy fekete árny, s azt hinnéd, valamelyik megboldogult lény bújt ki a hant alól szellőzni, pedig csak gyászruhás nénikék ráncos, fakó arcai sápadnak rád, amint felgyenesednek görnyedt helyzetükből, s fonnyadt ujjaik közt kigyomlált burját markolnak. Aprólékos műgonddal igazgatják, szépítik hantjaikat. Tollseprővel még a keresztéről is leseprik a port. Szájából locsolják a hervatag virágyökereket, mert itt az új temetőben még alig csemetényik a szomorúfüzek s a borostyánok. Sehol egy derekabb árnyékvető fa, mely óvna a gyöngye virágokat. A kegyetlen napfényben izzó márványsírkövek felfokozva sugározzák ki a perzselő hőséget a szomjas növényekre.

Egy ízben akaratlanul is tanúja voltam egy sírjelenetnek. Két öreg néni éppen végzett a sír körüli nagytakarítással, és mindenik leült a maga sírhelye mellé beásott festett padra. Kis ideig bánatosan maguk elé merengtek, mikor aztán beszélgetni kezdtek, az idősebbik szava oly halk, zengés nélküli volt, ami csak a fogatlanok tulajdonsága, arca átszellemült, mintha valami üzenetet kapott volna elhunyt hitvesétől a virágok gyökerein keresztül, és azt készülné elmondani. Pedig nagyon is emberi, nagyon is külvárosi gondokat közölt.

– Bizony, Szakácsné nagysád, nekem már senkim sincs ezen a világon – mondta sóhajtva. – Mikor esik az eső vagy beáll a tél, olyan árva vagyok, ha nem jöhetnek ki hozzájuk... Istenem, legalább kerülne elő a macskám... – Ezt a néhány szót követő hosszú szünetet szipogással töltötte. Megkésett visszhangként felelt a másik:

– Pont így vagyok én is – sóhajtott nagy későre.. – Az ember jó, ha előre hozzászokik ehhez a helyhez.... Tudja, szívem, én olyan voltam már az uram életében is, addig sosem tudtam beköltözni az új lakásba, mielőtt meg nem szoktam az utcát, és ki nem festettük a szobákat.

Most sem szeretnék addig meghalni, amíg nem vagyok biztos abban, hogy ez a borostyánhajtás meg nem fogan.

Észrevétlenül távoztam közelükből, hadd lessék zavartalanul a borostyán fogását, hadd rendezkedjenek be kényelmesen a túlvilágra, ha már erre a világra oly készületlenül jöttek. Tőlük távolodva, nem hagy nyugtot ez a sok sírkő, fakereszt és rács. Hát még a beton sírkamrák! A régi temető címeres, tornyos kriptái és ez a hatalmas terület még inkább az életre irányítják a figyelmet. Ehhez a temetővároshoz már jó néhány ezer tagot számláló temetkezési egyesület tartozik. A kolozsvári csizmadiák temetkezési társulata például azt a célt szolgálja, hogy az elhalálozó tagoknak rezesbandával, töméntelen sok koszorúval, márványfejfákkal ellátott temetéseket biztosítson. Városunk legnagyobb társadalmi tömörülése az övék a halál szolgálatában, csak azért, hogy minél emlékezetesebb, minél egyénibb temetésük és sírhelyük legyen.

Távol áll tőlem a kegyeletsértés szándéka, de el kell mondanom, hogy bizonyos külvárosi személyek arra gondolnak, vajon nem volna-e sokkal maradandóbb és kegyeltesebb megemlékezés halottainkról az, ha temetkezési egyesületeink olyan temetkezési szokásokat vezetnének be, mint például Amerikában. Vagyis, nem volna embersége-sebb, ha halottainkat ezután egyszerűen elhamvasztanák, s a temetkezési költségeket népjóléti célokra fordítanák? Például a temetkezési egyesületek pénztáralapjaiból vásárolni lehetne vagy tízholdnyi telket, és a sírkövek, keresztetek, betongödrök helyett felépítenének rája néhány hatalmas és egészséges bérházat szoba-konyhás lakásokkal, olyan minimális lakbérékkel, amelyek éppen csak a ház karbantartását fedezték. Minden ilyen bérházban lehetne terveztetni egy pompás előcsarnokot, ahol elhelyezhető volna a halottak hamvvedre, vagy a márványfalakba vésetnék az elhunyt egyesületi tagok neveit, és a kifüggesztettek arcképei örök hálára készítenék az ittlakókat. Úgy szólván örökéletet lehetne így biztosítani az elhunytaknak. Haláluk értelmet nyerne, és sokak számára kevésbé volna olyan félelmetes, mivel valami maradandót is hagy maga után. Hiszen százévi ilyen temetkezési szokással olyan temetővárosokat lehetne építeni, amelyekbe csak a lakás-

nyomort temetnék el. Az élő hajléktalanok örömvárosai keletkeznének a holtak nyomán. S mindezekon kívül mi csoda jó ajánlólevél volna az ilyen jóttevő temetkezés a mennyország kapujában?! Gondolkozni kellene ezen a külvárosi ötleten. Utóvégre, ha még nem tudunk az emberiség javára célszerűen élni, legalább halálunkban lehetnénk praktikusak...

Betegek külvárosa

Házsongárdban nemcsak szomorúfűz és fejfa terem. Zamatos gyümölcsöt fészlő lombok közt és zöld réteken át visz az út a napfényben ragyogó Holdvilág utca tetejére. Öreg utca és mégis úgy iramodik lefelé a bolondokháza és a Pasteur-intézet tövébe, hogy rendbe legyen annak a sofőrnek a fékje, aki versenyre kel vele. Holdvilágos esténként az aljból feltekintve, a holdba látszik érni, s lehet, azért is nevezték el róla a régiiek. A nagy kapaszkodó még a gyengébb turistáknak is derék munkát ad, nem-hogy a lomha kispolgári házaknak. Nem is bírják szusszal, és ezért ez a környék talán az egyetlen külvárosi rész városunkban, amely évtizedek óta – mondhatni – semmit sem terjeszkedett. Az utóbbi években mindössze egy állami román iskolát építettek a tetőn. Régebben kiskiparosok és a verthajú fehérkenyerek meg a szőke kenyeresasszonyok fertálya volt ez a meredek külváros. Hírük azonban eltörpült a Pasteur-intézet felépülése óta. A híres francia tudós egészen szokatlan népszerűségnek örvend ezen a tájon. Ugyanis a nap bármely órájában is haladjon el az errejáró, a kapuk előtt mindig emberek lézengenek, de még milyen emberek! Itt harisnyás és réklis székely család ácsorog asszonyostól, gyerekestől. Ott zsugori képű bánáti svábok tétlenkednek. Amott pedig a kerítés tövében, a gránitkockás járdára kuporodva, tüszős máramarosi románok szortyogtatják vékony szárú pipájukat. Erdély mindenféle fajta népviselete és tájszólása ad itt találkozót egymásnak. Ismerkednek, keverednek és barátkoznak. Amit eddig el nem ért a felvilágosítás, a kultúra, a hitszónoklat, vagy amit szétbomlasztott és elválasztott a faji uszítás, azt itt összeforrasztja egyetlen

veszettekutya-harapás. Naponként újabb áldozatok lepik el a Pasteur-kórházat és a környékbeli lakóházakat, gyógyulást és szállást keresve. Alig van ház a közeli utcákban, ahol ne volna egy-két beteg megszállva, tíz-tizenöt és húsz lejeket fizetve egy éjjeli alvásra. A szegényebb munkáscsaládok számára valóságos kenyérkereseti forrás lett a veszettekutya-marás.

Az egy szobát bérlő háziak a padon vagy a fűskamrában alszanak, hogy az ágyat bérbé adhassák. Télidőben ilyen módon nyolcan is összezsúfolódnak egy szűk, egészségtelen odúban, kitéve magukat annak a veszélynek, hogy a betegen esetleg kitör a veszetség, s valamennyiüket összemarja. Az ember a sok beoltásra jelentkező beteget látva azon tűnődik, vajon nem volna-e célszerűbb agyonlőni minden kutyát. De egy ittlakó nyomban figyelmeztet, hogy a veszett kutyáknak szánt golyó tulajdonképpen a környékbeli szegény ágytulajdonosok ételesfazakát lyukasztaná ki. Földönfutóvá tenné a veszetségre épült orvosi egzisztenciákat és a szérumkészítő gyárakat, kenyértelessé tenné néhány tucat Pasteur-intézeti alkalmazottat. Bukásba sodorná a sarki vendéglőst, elszaporodnának a külvárosi házakba besurranó tolvajok. Egyszóval kiszülne, hogy az emberiség nem tud élni egy kis veszetség nélkül. Talán ezért nem gondol senki komolyan erre a megoldásra. A Pasteurben rendületlenül oltanak, a veszett kutyák pedig harapnak...

Nem kevésbé fura ötletek szülője az átellenben épült bolondokháza. A fekete rácsokon belül szótlanul sétálnak a csendes örültek és az idegbajosok. Ebédidőben az ápolók nagy fatálcákon hordják szét az ebédet a közös nagykonyháról asszonyoknak, férfinek és gyermeknek egyaránt, persze első-, másod- és harmadosztályú ebédeket. De ha lelkiismeretes a kórházvezetés, a nagy központi konyhán tíz személy egyszerre százaknak főz ízes és kalóriadús ételeket... Míg a rácsokon kívüli ebédhez készülő épeszű külváros egyetlen utcájában annyi kicsi fazék, nagy fazék, lábos és bögre van egy családnál, hogy ha valamennyit egy csomóba olvasztanák és kazánokká alakítanák, bizonyára főzni lehetne bennük legalább húsz utca népének. Szabaddá válna a munka után agyonhajszoltan főzni álló asszonyok ideje, s amellet olcsóbban

jönnének ki. És mégis a környéken csak a vendéglősök merik utánozni a bolondok háztartását.

Igaz is, a bolondok után nem mehet minden ember. Ellenben sokkal inkább követendő lenne az épeszű betegek kórházi élete. A klinikák gyárszerű konyháin harmadosztályú betegek, tehát külvárosiak százainak főznek és mosnak egyszerre. Hogy aztán a betegek gyógyultan haza kerülve megint betegre dolgozzák magukat a külön főzésért, mosásért s a külön kemencéért. Pedig nem kellene egyebet tenniük, mint egy kissé szervezkedni. Háztartási szövetkezetekbe tömörülhetnének. Minden népesebb utcában közös mosodákat, kifőzéseket szervezhetnének. Csak néhány nagyobb helyiség, pár kazán, néhány nagyobb teknő volna ehhez szükséges a sok mindenféle apró házi-edény helyett. Egy kis egyetértés segítségével, az utcában lakó asszonyok naposrendszerbe osztásával havonként egyszer sor kerülne egy-egy asszonyra a mosásnál, és így rengeteg költséget és fáradságot takarítanak meg. A mostani viszonyok közt a Holdvilág utcaiak nehéz vedrekkel hordják a vizet a meredek úton a távoli vízvezetékről. Egyszobás lakásuk pedig hetenként egyszer mosókonyhává alakul át. És a legtöbb külvárosi családnál a nappali üzemi munka után éjszaka mosnak, főznek. Télen a gőz lecsapódik a hideg falakra, a bútorokra, és csurog a víz mindenről. Lúggőzben alszanak a gyerekek.

Vagy vegyünk egy más fonák helyzetet figyelembe. Innen, a Holdvilág utca tetejéről nézve, az alatt fekvő házrengetegek fölött sűrű pókhálóként feszülnek a rádióantennák. Ez a látvány egy idegen előtt azt a benyomást keltheti, mintha városunkban mindenki rádiózna. Pedig az igazság az, hogy az adást legfeljebb csak a házigazda élvezi. De sok esetben talán hetekig feléje sem néz, míg a lakók ugyanakkor derűtlenül, a világ kultúreseményeiben tájékozatlanul gubbasztanak szűk lyukaikban. De előfordul az is, hogy egyetlen külvárosi udvarban, nem is említve a nagy bérházakat, minden lakó külön rádióra koplalt össze, a részletfizetéssel keserítve meg magának a rádió nyújtotta élvezetet. Nem látszik-e sokkal ésszerűbbnek, gazdaságosabbnak az a mód, ahogyan egy külvárosi udvarban egyetlen apparátussal elégítik ki a három család rádióigényeit? Anélkül azonban, hogy összecsődül-

nének az apparátussal bíró lakótárs szobájában. Ehelyett megfúrták a szobák falait, és drótokon vezették el egymáshoz a leadást. Igaz, egyelőre csak fülhallgatóval oldották meg a kérdést. A kiadásokat közösen fizetik. Ezt a közös rádiózási lehetőséget az egyik lakó valamelyik kórházban leste el.

Miért volna az lehetetlen, hogy az új házak építésénél a víz és villany mellett bevezessék minden lakásba a rádióvezeték is? A lakó így csak a hangszórót kell hogy magával hozza, és valamivel több lakbért kell fizetnie. Az adást meg egyetlen központból a házigazda vagy a házmester intézné, mint a központi fűtést. A lakó egyetlen kattintással hallgatná a műsort, s ha történetesen nem volna szája íze szerint való, akkor várna, amíg más műsort közvetítenek. Bár nem hiszem, hogy ilyen sérelmek gyakran előfordulnának. Tanúja voltam nem is egyszer, hogy egy egész negyedben bizonyos esetekben mindenki ugyanazt a műsort hallgatta. E merésznek látszó tervezések egyáltalán nem idegenek a külvárosban. Kezdenek rájönni már arra, hogy a szegényembernek nem muszáj mindig csak akkor jutni a jóhoz és az ésszerűhöz, amikor betegen fekszik a kórházban, vagy amikor a bolondokházába kerül.

Monostor

Tavaly a román húsvét éjszakáján Monostor környékén kóboroltam. Éjfélkor dörögni kezdtek az ágyúk. A fellegrvári hegyek fölött világító rakéták hasítottak mély sebet az égboltozaton. Harangzúgás hirdette: Krisztus feltámadott! Rövid egy hét alatt most másodszor. Első ízben a római katolikus, most az ortodox naptár szerint.

A belvárosi hatalmas katedrális előtt nagy tömeg követte az égő gyertyás körmenetet, élén az aranysujtásos papi karral. A bezárt templomajtó előtt az egyik főpap messzehangzó hangon kérte:

– Deschideți porțile voi boierilor. Christos a inviat. (Nyissátok meg a kapukat, ti hatalmasok. Krisztus feltámadott.) Válaszként dörögtek az ágyúk, és zúgtak a harangok. Erre a felszólítás még kétszer ismétlődött.

És a templomajtók feltáruultak. A gyertyák lángjai meglibbentek, mintha a menekülő rossz szellemek sóhajtása suhogna felettük. A fénylő süvegű pópák eltűntek a tömjénfüstben a templomajtókon belül. A kórus diadalmasan hirdette: Krisztus feltámadott. A kívül maradt nép visszhangként utánuk mondta. Aztán tenyerükkel védve az égő gyertyák lángját a légvonattól, szétszéledtek a villanyfényben ragyogó belvárosban, mintha keresnének valamit, ami sem a feltárt templomajtók mögött, sem a szemképráztató villanyfényben nem található meg a feltámadás éjjelén sem.

Ezer és ezer gyertyaláng kóborolt szét a városban. Útiránya valamennyinek a külváros felé vitt. A kiskapukban egyenként kihunytak. De a legtöbb láng mégis a Monostor út végén lobbant utolsót, a rikítóan kékre festett parasztházak előtt. A parasztházak csúreibe szárnycsattogás és kakaskukorékolás fogadta a hazatérőket:

– Krisztus feltámadt...

A gyertya utolsót pislantva a pajtákban kérődző barokk közé világított be. Egyik-másik tehén felböfögött.

– Krisztus feltámadt...

Öreg, remegő lábú román nagyapók a ház ajtajában pálinkásüvegekkel várták a hírhozókat, és ők is azt mondták: – Krisztus feltámadt.

– Bizony feltámadt – felelték a fiatalok, és sorra ittak az üvegből.

Ez Monostor. A Gyalu felé vivő országút kétfelé szeli, s jobbra-balra kis utcák nyílnak. Majdnem minden ház előtt fapadok kínálkoznak. Távolabb, a szántóföldekbe vezető dűlőutakon jobbágyarcú feszületek tárják szenvedésüket az ég felé. Monostor bár régen elveszítette önálló község jellegét, szellemében mégis falu maradt. Román falu Kolozsváron belül. Mellékutcai sárosak, és ezért a csizmaviselés semmit sem veszített értelméből. Az idősebb nemzedék öltözéke a hóstátiak hajdúviseletéhez hasonló kék, testhezálló posztógúnya.

A monostori udvarok népét jórészt ma is a patriarkális család adja. Az első házban laknak a fiatal házasok, a közbülsőt a fiatalok szülei, a hátulsót a nagyapák és nagyanyák lakják.

A főhatalomváltás előtt a monostoriakból kerültek ki a város kitűnő útkövezői és aszfaltozói. Asszonyaik a do-

hánygyári, gyufagyári és szappangyári munkásság meglehetősen nagy százalékát tették. Ámde főfoglalkozásuk mégis a földművelés maradt, illetve a hármat együtt űzték. A nemzeti felszabadulás aztán egyszerre megnyitotta előttük a közhivatalok és az értelmiségi pályák ajtóit. A fiatalok élnek is az alkalommal, és csak igen ritka esetben választanak ipari pályát maguknak. Szüleik pedig lassan kivénülnek már a dohánygyárból. A gyufagyár viszont évek óta leállt. Csak a kéménye mered az égre hidegen és fenyegetően. Sok monostori nő fogsorát és egészségét füstölte el a tűzre vetett kénes hulladékkal együtt. Az elcsigázott laposmellűség meg is látszik az egykori gyufagyáros öregek utódain. Számukra az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása az elproletárisodás közvetlen veszélyét temette el. A világháború előtt soraikból kikerült már néhány szocialista munkás is. Amíg be nem tiltották, a Patria volt a kedvenc újságuk. Kitartottak mellette még a fiatalok is. Nem talált náluk komolyabb visszhangra a Porunca Vremii. Nem tudott újat mondani nekik a Buna Vestire sem. Öreg, szüette keresztjeik mellett nemigen talált magának helyet a horogkereszt. Mert ezek a népek maradiak, de maradiságuk egyenlő a szabadsághoz való ragaszkodással.

A monostori háztulajdonosoknál lakbérben lakó, egyébként kevés számú kisebbségiek helyzete semmivel sem rosszabb, mint amilyen általában lenni szokott a lakók, és a házigazdák között. A monostoriak többségi magatartása a kisebbségekkel szemben alig hasonlítható össze az utóbbi években a faluról városba özönlött románokéval. Ezekben friss falusi voltuknál fogva is több az elzárkózásra való hajlam és a sovíniszta gög. Az állami és más közhivatali alkalmaztatásukkal járó fölény még inkább alkalmassá teszi őket erre. Amilyen mértékben azonban tért hódítanak a gyári és a kisipari munkaterületen, az ott talált kisebbségekkel olyan hamar meg is barátkoznak. A külvárosi kisebbségi lakossággal keveredve, egyáltalán nem látszik valószínűnek a köztük lévő nemzetiségi ellentét kiéleződése. Hacsak idegen uszítók fel nem bolygatják ezt az összebékélési folyamatot.

A lakóhely megválasztásával azonban az elkülönülés bizonyos tünetei észlelhetők. A városba költöző román-

ság házvételénél vagy lakásbérleténél ugyanis nagy szerepe van a baráti, rokoni tanácsoknak. Főként pedig a közös anyanyelv és a foglalkozási helyhez közel eső városnegyedek tömörítik tömeges szomszédsági viszonyba őket.

A kisebbségi lakossággal való jószomszédi viszony tehát a gyárak és üzemek területére összpontosul. A közhivatalokban való érintkezés, a nyelvi különbség és a hivatalok szigorú természete miatt, a barátságfejlesztés szempontjából nagyon korlátozott. A közvetlen megismerésre és barátkozásra a kisebbségekkel közös munkaterületek maradtak. Igaz, hogy az újabb gyári munkarendek hovatovább kevesebb alkalmat adnak erre, hiszen egymásik üzemben már nem tartanak ebédidőt és a munkaidő sem kezdődik mindenütt egyidőben... Így az egyedüli és zavartalan társadalmi érintkezés a többféle nemzetiségű lakosság számára csak a közös szakmai szervezetekben adódik. De kérdés, van-e ilyen közös szakmai szervezet külvárosainkban, s ha igen, akkor hivatásának megfelel-e? Nézzünk szét a monostori negyedben, hátha megismerkedhetünk egy ilyen nagy fontosságú szervezettel.

A Monostori út egyik végén a szántóföldekbe süppedő külmonostori kalányos cigányok kunyhói gubbasztanak, a másik végén, messze bent a belvárosban a büszke tornyú vármegyeháza örökdik. Innen jobbra egy kis utca surran át a Banca Națională oldala mellett a sétatér felé. Meszes kezű fenesi kőművesek bicikliznek be az utcába. Gyalogos ácsok, nagyhangú szobafestőlegények tartanak arra, és nyeli őket egy állandóan nyitva álló kapu. Fölötte egy transzparens szinte nyakába ugrik az érkezőnek, amint hirdeti: „Cinema Muncitorilor”, vagyis „Munkás Mozi”. Azt lehetne hinni, hogy a kőművesek saját mozijukba mennek, de ekkor különös dolog történik. A Munkás Mozi kapuján elegáns polgárférfiak és még elegánsabb polgárnők lépnek be. Kissé kényelmetlenül néznek szét az udvaron, aztán jegyet váltanak, és bemennek a moziba.

Az ácsok, kőművesek kinn maradnak, és körbeülik a kerítések mentén elhelyezett fapadokat, mások felmennek az emeletre, és tagdíjat fizetnek. Ez a mozis nagy ház az Építőmunkások Otthona, a Strada Văii 7. sz. alatt. A

radikális baloldali munkásság az utca román nevét céltartós rossz fordítással Jaj utcának mondja, utalva ezzel annak a munkásszervezetnek a panaszkodó politikájára, amelyik azelőtt szintén itt székelte... Az udvaron vitákozó csoportok dugják össze a fejüket. A külváros közéletét látod itt alakulni. Karok lendülnek, öklök csatálnak az asztalra, mintha a hevesebb szavakat lapítanák szét. Egy munkás éppen azt magyarázza, hogy képtelen feljárni ide a „világ végéről” a kultúrelőadásokra és a szervezeti gyűlésekre.

A világ vége ez esetben az úgynevezett Bulgária városrészben van. Tehát mintegy jó három kilométerre innen. A vitázókkal való beszélgetés során kiderül az is, hogy a szakszervezetek szinte kivétel nélkül mind a belvárosban székelnek. Egy idősebb festőművész hallva ezeket a kifogásokat, előveszi terpentinszagú zsebkendőjét, s miközben kirázza, nyersen odaszól a kritizálóknak: „Egy öntudatos munkásnak semmi sincs messzi.” Szavaival mintha borsot hintett volna a fiatalabbak közé, egyszerre több oldalról támadnak neki: „Senki sem búvik a világra öntudatosan” – válik ki egy hevesebb hang a többi közül, s gyorsan kifejti, hogy éppen az Építőművészek Otthona, amelynek legnagyobb a befogadóképessége – hat-hétszáz személy –, esik a legmesszebbre a tipikusan új munkás-külvárosoktól. De ez még nem volna nagy baj, ha a szakszervezeti vezetés felismerné végre ezeket az új külvárosi viszonyokat, és tekintetbe venné az ehhez mért új szakszervezeti taktika szükségességét. A titkári íróasztalok mellől, úgymond, csupán szónoklatokkal nem lehet sem gazdaságilag, sem kulturálisan beszervezni a friss, félfalusi bérmunkás-tömegeket, melyek az utóbbi évtizedekben kerültek a városba. Együgyűséggel mondja határosnak, hogy szép nagy dísztermüket évtizedekre bérbe adták mozinak, s emiatt nem lehet sohasem rendszeres kultúr-munkát kezdeni, mert soha sincs terem. Butaság volt azt hinni, hogy amiért a mozit elnevezték Munkás Mozinak, hát a munkásság ezért rögtön meghatódva özönlik majd ide a puszta név hallatára. Még az olcsó helyárok sem tudják velük feledtetni azt a roppant távolságot, ami köztük és a Munkás Mozi közt fekszik. Ellenben a belvárosi polgárság az olcsó helyárok kedvéért feledni tudja a

Munkás Moziban, hogy ezt az olcsóságot a lenézett és mindig „jogtalanul követelődő” munkásság jóvoltából élvezi. Igaz, hogy már felmerült az óhaj részükről, hogy meg kellene változtatni a mozi nevét. (Ez azóta meg is történt.) Időközben a heves temperamentumú vitázó kifulladás, ámde egy nagy bajszú román ács segítségével siet, és minden arcizmával, kezével-lábával érveket halmoz, és azt állítja, nem elég a friss román munkásságot azzal csábítani a munkásszervezetekbe, hogy minden népgyűlést és kultúrelőadást románul is ismertetnek. Hiszen a hallgatóság soraiban olykor alig lézeng húsz-harminc ezekből az új emberekből. Még a tiszta román előadásokat is jórészt csak a belvárosi kereskedelmi alkalmazottak látogatják. Végkövetkeztetésében megállapítja, hogy azért konganak üresen a Munkásotthon falai, mert az előadásokat csak a helyi lapocskák eldugott hírrovatában hirdetik, ahelyett, hogy kimennének ezekkel az előadásokkal a külvárosokba.

Ezzel aztán a vitatkozó társaság szétszéled. Aki fáradtságot vesz magának, az meggyőződhetik, hogy kevesen zaklatják a szervezeti irodák helyiségeit. Csupán a biliárdteremben van élénkség. A „ziccerek” és „falcsok” fanatikussai még a „világ végéről” is bejárnak ide minden este. A távozó ácsok és festők helyén a fapadokon már a munkába készülő álmos, viaszszínű pékek ülnek, és a kopott ruhájú, lúdtalpú pincérekkel sakkoznak... Halántékukon lüktet a mérkőzés izgalma. Az egyik pincér fiatal kőműveslegénnyel méri össze képességeit, aki minden újabb hadmozdulatát zajos megjegyzésekkel kíséri. Mikor felemeli a lovat, és sekket ad a fehér királynőnek, a támadást így jelenti be: „Ezt a bulánderát slafrogon rúgjuk, az anyja sóját.” Ezalatt a moziban véget ér az előadás, az udvar pár percre megtelik a kiözönlő úrinéppel. A pincér azt hajtogatja: „Csak ne sajnáltam volna azt a futárt.” És chaplini járással elindul leváltani nappali kollégáját valamelyik kávéházban. A kőműveslegény is hazamegy a Sétatér végén rongyoskodó Kétvízközé. Büszke a mattra, s bizonyára kevélyen tér nyugovóra, hiszen Munkásotthon-tulajdonos – távol a belvárosban.

Azért nem éppen véletlenül telepedett le az Építőmunkás Otthon a Nemzeti Bank szomszédságában. Persze korántsem azért, mintha közelségével bőszíteni akarná a hatalmas tőkét, hanem mert a Kétvízközben lakó építőmunkások zöme elég közelinek találta a „Jaj utcát” saját fertályához. De útjába esett ez a Fenesfalváról bejáró szaktársaiknak is. Ezenfelül abban reménykedtek, majd csak jobbra fordul a világ sora, és akkor bennebb költözhetnek ők is. Egyszóval, hittek a jövőben, de ez a jelenné öregedett jövő bekerítette őket. Útjukba építette a strandot, a villanytelepet, és ők kint rekedtek a Kétvízközben. Téli időben májrágással élnek. Még a háború előtti munkáshumor nevezte el őket májrágóknak. Olykor „csízesek”-nek is gúnyolták őket. Az előkelőbb szakmák a „fecske” elnevezéssel is bosszantják e szezonmunkásokat, amiért a fecskékkel egyszerre másznak az ereszek alá vakolókanállal, és naphosszat dalolva dolgoznak. Ennek az epés humornak a háttérében komoly gazdasági hátrányok rejtőznek. Az építőszakmával járó téli munkásnyomor.

Ha a tücskök nyári muzsikálás közben házépítéssel is foglalkoznának, akkor hozzájuk lehetne hasonlítani a kétvízközi építőket. A nyári szezon alatt verthajú fehér kenyéرنél és a kolozsvári származású tordai pecsenyénél alább nem adják a hétköznapi ebédet. A háború előtt meg amolyan elővacsorának tormás virsli és Czell-sör járta náluk. Azt meg magam is láttam nemegyszer, hogy vasárnaponként a libapecsenyés ebédekhez hordóban gurították haza a sört. Így mire elmentek a fecskék, és beállt az első fagy, elittak és felfaltak mindent, amit nyáron kerestek. Ezt azonban legfeljebb egyesek tették meg, de a munkaadói túlzás, mely szereti a munkásnyomor okait a munkásra hárítani, általánosította ezt a pazarlást valamennyi építőmunkásra, gondosan elhallgatva azt a körülményt, hogy az építész urak sem sajnálták maguktól a sört és a libapecsenyét, de azért télen sem éheznek. Ellenben bizony az építőmunkások józanabbja is felkerekedik már úgy karácsony felé, és a zúzmarás számarkórékkal tűzdelt szemétdombon elhelyezi a raga-

dós mézeslépet az ártatlan csízek és sármánykák veszedelmére. Az ószeren eladott sármánykák vagy csízek árából aztán kikerül a „májraaló”. Külvárosi krónikás szerint ilyen alkalommal küldte be kicsi fiát a kőműves a mészároshoz, hogy vegyen két krajcárra májat a macskának, de igen erősen a lelkére kötötte, hogy jó nagyot kérjen. A gyermek csodálkozott a dolgon, mert sohasem is volt nekik macskájuk, ellenben a májat mindig ők ették meg. A mészáros odavetett neki két krajcárra májat a macskának, persze ehhez mérten lehetett vagy kéthetes. De az apa visszakergette a fiút, hozzon frisset.

– Nem mindegy az a ti macskátoknak? – kérdezte a mészáros.

– Nem bizony – találta fel magát hirtelen a gyermek –, mert, kérem, a mi macskánk olyan nagyon kényes, hogy addig semmiből sem eszik, amíg nem látja, hogy édesapám jól nem lakik belőle...

Ez az anekdota egyidős lehet az építőszakmával, de ma sem vesztett semmit se érvényéből. Ez meg is látszik a kétvízközi fertályon. Ősidőktől fogva ugyanazok a rogygyant viskók szülik a kőműves- és szobafestő- meg a mészakavaró-generációk végeláthatatlan sorát, amelyeket talán már az özönvíz előtt Ádámék építettek. Szinte a csodával határos, hogy milyen szívósan tartják magukat ezek az alacsony, összevissza tatarozott, gerendás házak.

Sikátorszerű utcáik is híven őrzik ősi nevüket. Legfeljebb elrománosodtak egy kissé, de azért száz esztendő múlva is tudni fogja mindenki, hogy ez itt Kis- és Nagy-gereblye utca, amaz meg Ásó és Kapa. És így tovább Fűzfa utca, Sütő utca.

De a közeli szemétdombok beépülésével és az állatvédelem megszigorításával a kétvízközi építők lassan-lassan áttértek a madarászásról a disznóölésre. Persze csak a más disznóit ölik, csak úgy kontármódra, de mester-szúrásokkal. A szükség rávezette őket, hogy a Szamos-parti perzseléseknél ellessék a hivatalos disznóölőktől a perzselés meg a bonctani szabályok titkait. Így aztán saját készítésű és munkabér fejében kapott májashurkát esznek a házilag vágott disznók jóvoltából. Karácsony és újév táján egészen rendszeren megkeresik így a mindennapit, csak a kevésbé élelmesek követik nagyapáik nyom-

dokait, a sétatéri jégpályán hótakarítással keresve kenyerüket. A jégpálya karbantartásáért ugyan gyenge nap-számot fizettek, de kárpótlásul mind megtanultak korszolázni... Mindezeket persze már nagyon is múlt időben kellene említeni, mert egyelőre minden múlik a kétvízköziek körül. Ilyen múltó erények közé tartozik a futball körül szerzett érdemük is. Erről már-már csak úgy lehet beszélni, ha behunyjuk a szemünket, és magunk elé idézzük a háború után néhány évig beépítetlenül álló közeli területeket, a sporttelep helyén elterülő réteket, ahol mezítlábas, feltűrt gatyaszárral rugdosó kétvízközi ifjúságot látunk futballozni. Látjuk őket tizenöt évvel ezelőtt, amint minden tréner nélkül, mezítláb úgy bedugózzák a tréningező profikat a halomba rakott nadrágokból alkotott kapufélfák között, hogy majdnem országos röhej lesz belőle. Többé nem is álltak ki a hencegő hivatásosok a kétvízközi kocafutballistákkal tréningmeccset játszani. A kétvízközieknek azonban megnőtt a tekintélyük a más fertálybeli munkásifjúság előtt. Bicskapárbajok helyett futball-mérkőzésekre voltak hivatalosak a Patába és a Lupsára. Volt is négy vagy öt csapata a Kétvízköznek. A többi külvárosok fertályvirtusa, a kétvízköziek nyomdokán haladva, szintén futbalcsapatokat toborzott. Ilyen módon különböző külvárosokban legalább húsz-harminc csapat keletkezett, és saját költségükön szereztek fel magukat. Amolyan laza szövetségi viszony alakult ki közöttük. A verekedések élén bicskázó „bandavezéreket” átformáltak csapatkapitányoknak, akik egyszerű liszteszacskókra írt meghívókkal meccsre hívták ki egymást. A cikkfogók ide-oda futkostak a külvárosok közt az üzenetekkel, míg végre a meccset lekötötték. A meccsdíj többnyire huszonöt liter sör volt, hogy a foltos fenekű taccsbírónak is jusson. A sört mindig a vesztes csapat fizette, de azért közösen fogyasztották el. Poharazás közben néha megóvatoltak egy-egy kétes győzelmet.

A kétvízközieket szinte a verhetetlenség nimbusza vette körül. Igaz, megesett többször is, hogy a vesztes csapat jóvoltából betört fejfel mentek haza. Közöttük kapitányzenik tűntek fel és hanyatlottak vissza. Külvárosi gólkirályok buktak és emelkedtek. A csapatok hol felbom-

lottak, hol újraszerveződtek, s mindezekről a hivatalos sportvilág semmit sem tudott, senki sem bánta, mi megy végbe és mi mehetne végbe a külvárosok ifjúsága között, ha támogatásukra sietnek. Még csak a KMSC munkássportegyesület sem figyelt fel az utcai csapatok jelentőségére, holott mindig gyenge lábon álltak jó játékosok dolgában. Ma ezeket számláló sportszövetségünk lehetne, míg így a labdázásra alkalmas területek beépülésével fokozatosan tönkrement a külvárosi spontán sportmozgalom. Még a kétvízköziek is elfeledték hőskorukat. Ma bekeríti őket a sok tenispálya, a kiépített sporttelep s a nemrégén épült Carol-park, ahova bejutni csak belépődíj ellenében lehet. Beépültek a „rúgásra” alkalmas rétek a Szamos túlsó partján. Ma általában az erdőszéleken és mindenhol „tilos a rúgás”. Épülő sportpályák és hanyatló népi sportélet. Ez a jelmondat lebeghetne transzparenszokra írva a Kétvízköz fölött. A profiszellemű és más hivatalos jellegű sportszervezetek a külvárosokból legfeljebb a primadonnahajlamú rúgózszeniket szipkázzák el.

A külvárosi ifjúság nagy zöme viszont egyre idegenebbül húzódik vissza a militáris szelleművé hanyatló sportkezdeményezésektől. S ha a kétvízközi kocsmáknak nem megy sokkal jobban, mint tíz évvel ezelőtt, annak igazán nem a két víz (Szamos és Malomárok) bősége az oka, hanem a leromlott gazdasági helyzet. Ma az itteni ifjúság (általában is észlelhető) tér hiányában a zenére kap rá, mintha panaszkodni akarna. Esténként a kerítésnek dőlve négyen-ötön fűjják a szájmuzsikát. Egy-egy nyomorult kis maroknyi hangszerből kicsalják az egész kerítések közé rekesztett világ keservét. Mozgásba jön minden porcikájuk, s oly erővel dolgoznak a szájmuzsikán, mintha legalábbis orgonafűjtatót taposnának. A belvárosi römihóbort télidőben közjük is betör, mert a turisztika különös követelményei ruházkodás tekintetében képtelenné teszik őket arra, hogy a városon kívüli sportnak áldozzanak. Csak nyáron, a forró napokkal egyszerre kerekedik fel kicsi és nagy, hogy valóságos népvándorlás induljon a városon kívüli Szamos-partok felé vagy a közeli erdőkbe. Valamilyen egészen különös menekülésszerű hátteret kap ez a tömeges szabadba vándorlás; a friss levegő élvezése s a napfény mellékes örömké törpülnek a mellett a tény

mellett, hogy eltűnnek körülöttük a kerítések, a láncra vert kutyák és a mindenféle tilalmakkal megnehezített falak közé zárt világ. A Szamos-parton lehulló ruhákkal mintha a ráncok is lehullnának a homlokokról, szinte kérkedni látszanak meztelenségükkel, olyan fesztelenek. Egy-egy vasárnapra az Irisz, a Pata és a Lupsa, Monostor és Kétvízköz egymásra talál. Ismerkednek, barátkoznak, csak hogy nem mondják: miért is nem élhetünk mindig így pucér testtel és pucér, kiszellőztetett lélekkel? De a tilalom polipkarja és az üzleti szellem már ide is kinyúl utánuk. Némely Szamos-parti rét- vagy kerttulajdonos a pénzügyigazgatóságokat felülmúló számítással táblákat állít a fürdőzni jövők karavánjai elé, és ravaszul csak ennyit mond:

„Itt tilos az átjárás. Két lej büntetés.”

De ez mégis enyhébb büntetés, mint a strandjegy ára. Persze mindenki bűnbe esik, és bűnhődik a tábla tövében kuporgó furkósbotos csősznek. A két lej ellenében kap egy rózsaszínű üres papírost az e célra kéznél lévő blokk-tömbből, amit visszafelé jövet le kell adni a csősznek, különben baj lesz. Pénzhiány esetén még a kabátot is „elfogadja” zálogba.

Fellegvár

Nyári vasárnap este az ember hátába süt a naplemente, amint kiázva, leégett, repedező bőrrel elhagyja a Szamos-parti fűzfakabint. Bokáig érő porban bandukol a Dónát úti gesztenyefák tikkasztó lombjai alatt vissza, a kerítések mögé. Előtte és mögötte hátizsákokkal, hurkába csavart pokrócokkal és flekkensütő rostélyokkal immár megint zsémbes arcú külvárosiak menetelnek, az út most sokkal hosszabbnak tűnik nekik, mint idejövet. Némi fájdalmas irigységgel tekintenek a gyümölcsfák közé burkolózott nyaralók nyitott teraszaira, ahol vacsorához ülve, belvárosiak fehér inge villan a sok zöld között. Valamerről a szobák hűvös mélyéről a rádió cigányzenét szór az estbe hanyatló alkonyba. Az irigységből vágy lesz, és a kerti mulatók zenés álvígsága előtt cammogó külvárosi szívében a vágy nagyobb erőre kap. Az aprópénzek foga

megvacog a gyönyörtől, hogy a Törökvágáson túl már majdnem minden kerti mulató előtt megtorpanjon egy-egy csoport. Majdnem mindig a férfi szól. Majdnem mindig ugyanazokat a szavakat mondja a majdnem mindig ellenkező asszonynak:

– Menjünk be, fiam, egy pohár sörre...

A „fiam” egy darabig ellenkezik, félmondatokkal félig kifizetett bolti adósságokra emlékeztet vagy az esedékes cipőrészletre s a hétfői koránkelésre, amely rendszerint mindig nehezebb és zsémbesebb, mint a többi. A „fiam” emlékeztet, és a szemével hunyorít, de csak azért, hogy majd a könnyelmű férfi szemére vethesse: ugye, én megmondtam, hogy ne menjünk be, amiért itt is, ott is bemennek. Mert a zeneszó száll, száll a vasárnap esti homályban, és láthatatlan hurokként a nyakuk köré tekeredik, és behúzza őket a fehér abrosz mellé. Az ellenállóbbak pedig erőszakolt süketséggel fáradtabban vonszolják magukat, és a hátukon csak most ég igazán a napfény. Így érnek a Rákóczi út elejére, amibe a Fellegvári út zötyögős macskakövezete torkollik. Az állomás felé igyekvők itt megtorpannak, különösen a nők, akik tanácstalanul néznek a sötét Fellegvári út mélyére, ahol magányosan vagy párosával sétáló nők szoknyája libben. Ezek a magányos nők az éjszaka szépségei, s minél sötétebb az éj, annál szebbnek tűnnek. Kerülik is a villanylámpák fénykörét gondosan. Körülöttük zenefoszlányok szálldosnak. A sétatéri tó környékéről is idehallatszik a kioszki zene. Zeneszó száll a Sétatér elejéről is, a fellegvártetői Erzsébet mulatóból is, a nyitott ablakokból is. Valósággal bekerítik, útját állják a tisztességes prolicsaládoknak. Az asszony még inkább zavart, nem tudja, mit csináljon, merre menjenek, hogy az eddig féken tartott urából ki ne törjön a Szamos vizével locsolt vasárnapozó tűz... Végül akadozva mégis így szól, és a Fellegvári út irányába int:

– Ne menjünk erre, fiam...

Ezzel óvatosan megkerülik a bűnös fertályt. Csak a fiatal emberek vágnak neki elszántan, és közben az orruk alá mosolyognak. Majd az utca román neve szellemeskedésre ösztökéli őket, és a fogaik közt ropogtatják: Drăgălina. Str. Drăga Lina. Aztán szótagolják, és végül magyarosítják: Drága Lina, és ezen szívből nevetnek valameny-

nyien. A szembejövő és a járda közepén útjukat álló „kisasszonyokat” már drága Linámnak szólítják. Mindeniket, öreget, kevésbé öreget és kevésbé fiatal, mert egészen fiatal kisasszony az nincs erre, vagy ha van, az akkor rútabb a legöregebbnél is. A szépek és fiatalok nem itt kezdik, de itt fejezik be. A felhajított kő sorsa az övék. Repülnek fel-fel a bárók, szállodák emeletes szobájáig, s talán még feljebb, aztán lehullanak, hullanak vissza valamelyik bakának, parasztlegénynek vagy vékonypénzű ipari munkásnak az ölébe, ahol tisztán, fiatalon és egy életre tartón kellett volna kezdeniük. Most már mindegy nekik a drága Lina. Igazi nevüket úgysem használják még ők sem, talán el is felejtették, ha a rendőrségi nyilvántartás nem juttatná eszükbe havonként egyszer. Nem használják, mert az egyszerű leánynevek tisztességüket veszítve, laposan hatnak. A vendégek nem szeretik, mert a nő magánéletére emlékeztetnek, holott a legtöbben bukkott hercegnőket szeretnék maguk előtt látni, mert az iparral járó otromba lélektani felfogás úgy kívánja, hogy nemcsak a ruha és a száj ríkítsen, hanem a név is. Hazugságában izgatás csengjen és bujaság! De itt a Sánctalatt a bakáknak és hasonló külvárosi nőtleneknek megfelelő a „kisasszony” titulus is. A szerelem ószerére vetett „kisasszonyokat” éppen olyan izgalommal veszik birtokukba, mint az ócskapiacról szerzett úri rongyokat. S csak viselés közben veszik észre, hogy a nadrág ülepén kiadósan átdereng a külvilág...

És mégis a Sánctalatt áll a vásár évről évre, nemzedékek óta. Áll türelmesen, kitartóan, szilárdabban a fellegvári szikláknál. Itt legalább egyszer életében minden külvárosi férfinak el kell haladni, és meg kell állni. A székely szolgálégény első útja nem a szemben álló kupolás magyar színházba visz, hanem ide. S ha meg odamegy, akkor lenge operettrongyok alól kivillanó fehér lábszárak űzik ide, hogy ismeretséget kössön közletről is az elérhetetlen színpadi kisasszony másával... Mindenki idejön a külvárosi özvegyemberek közül is. Én sokszor láttam, mert itt születtem a Sánctalatt.

Most a kisasszonyok ablaka alatt elhaladva, óvakodom túl közel menni, nehogy berántsanak dühükben, amiért még csak nem is válaszolok hívó szavukra. Pedig vála-

szolni kellene nekik. Valami erőset. Biztatót kellene mondani, hogy csukják be ezeket a kis förtelmes ablakokat, zárják be az ajtókat, és kövessenek a tetőre, és hengeressünk sziklákat e nyomorult, bűzös házakra, hogy legyen egyszer már vége ennek a cudar kisasszonyvilágéletnek. De ők nem ilyen szavakat várnak. Ők reggelig legalább ötször húsz lejt akarnak becsábítani az ablakon, ha lehet, még többet. Lovagjaik arcában nem a férfiasság vonásait kémlelik, talán észre sem veszik azt. Talán minden arc húszlejes cikornyáit mutatja nekik, s mohón lesik, mikor jön már egy részeg százlejes ezüstképű alak, aki mellett tétlenül átaludhatják ezt a zenével zsúfolt vásárnapi éjszakát.

Egyedül megyek hát fel a Fellegvártetőre. A sziklák fekete üregeiből denevérek repkednek szét. A burjánrengetegben eltévedt gyíkok zörögnek. Néhol a sötétben valami fel-felfoszforeszkál, s a burjánok, mérges bogáncsok a nadrágszárba kapaszkodva vissza akarnak rántani. A göröngyök pártjukra kelve megindulnak a cipőm alatt, mintha magukat feláldozva, vissza akarnának gurítani az aljba. Úgy látszik, már elfeledték, hogy én ismerem őket, hiszen együtt tanultunk meg lefelé hengerikázni. Hiába mesterkednek, a szülőföldemen én csak jobban tudom a járást, mint ők, hiába vadult el annyira. Szegény fellegvári göröngynépségek mindig csak lefelé tartanak, s nem értik, hogyan bírom felfelé a nehéz kapaszkodót. Egy betömött barlang fölött a kiugró csúcson szobrot állok, s lenézek a városra. Semmiféle különösebb meghatottságot nem érzek, pedig a lábam alatti barlangban születtem. Akkor persze még sok ilyen barlanglakó volt a sziklaoldalon. Talán a legsivárabb külváros volt ez a város szívében.

A főtéri Szent Mihály-templom tornya a város felett kékesen világító holdfényben olyan közelinek látszik, hogy szinte oda nyúlok a mutatóujjammal a toronyóra mánu-saihoz, hogy öt perccel előbbre vigyem, mert késik. Mindig késik. A fellegváriak életéből biztosan lekésleltetett néhány évszázadot. Ki tudja, hány évszázadot kellene sietnie, hogy az itteni barlanglakók szétszóródott utódjai beérvék azt a századot, amiben most a főtéri transzparensek felgyúlnak és kihunynak.

A hegy lábánál a Szamos fekete vize olyan mozdulatlan, mintha elszundított volna. Hát csoda, mikor olyan magas gátat emeltek eléje, amióta elsodorta a németek fedeles pallóját? Aztán a folyóvizek is pihenhetnek néha. A Szamosnak ma amúgy is sok dolga volt. Legalább tízezer kolozsvárit fürösztött meg teljesen díjtalanul. Sőt a hálátlan külvárosiak a végén beledobálták a zsíros papírba csomagolt retek héját és a zöldhagymaszárat. Ámde az öreg Szamos bosszúálló. A sok gonoszságért cserében minden évben magába fojt egy-egy túl vakmerőt. Aztán nem is kell magát nagyon törnie. Évente akad önkéntes vízbefúló. A jövője biz egy cseppet sem kilátástalan. Csak a kősziklák merednek reménytelenül a belváros felé, amely 1928 óta mozdulatlanságra kárhoztatta őket. Rogygyant inaik alá cementtel kevert malterrel raktak támfalakat, nehogy megint lavinát zúdítsanak az alanti prostituáltak házaira. Legutolsó lerohanásuk helye ma is olyan kopáron áll, mintha valami óriás borbély egyszer végigtaszította volna valami üstök közepén a nyírógépet. Nyolc embert és egy tucat házat lapítottak egyenlővé a sárga, homokos talajjal. A városi szépészet évekkel ezelőtt sétautakká akarta szelídíteni a burjános ösvényeket, de aztán a terv elsüllyedt sok más jószándékkal együtt. Ki tudja, hátha arra várnak, hogy az én szobrom ideállítással egyidőben csinálják meg a sétautakat is. Csak éppen szét ne porladjatok addig, sziklák. Most egyelőre a felhők árnyéka végigtörli őket, s az ég egyre sötétebb. A külvárosok irányába futó villanylámpasorok elveszítik a támpontjaikat, s ragyogó égőkkel csak függeni látszanak, mintha az égről ereszkedtek volna alá a csillagok. Nincs is az égen már egy sem. A város zakatái a csend vattáiba fúlnak, csak lent, mélyen az én ősi barlangváram alatt csörtet a burjánok közt egy szilárdabb árnyék. Hol lerogy, hol feláll, és morog hozzá dühösen.

Ej, csak nem az a vérmedve szabadult ki a titkos sziklabörtönből, ahová még 1848-ban zárták, hogy felfalja rendre a titokban bebörtönzött szabadsághősöket. Legalábbis azt hallottam egyszer kölyökkoromban egy öregembertől, hogy éjjelenként hallani az ordításukat, és ki kéne szabadítani őket. Szerinte a vérmedve éjjelenként kinyújtotta nagy mancsait egyik-másik sziklarésen, s ha valaki

arra ment, hát nyakon csípte, és megfojtotta. Bizony egy reggel a részeges Cigi bácsit szétzúzott fejével találták meg az egyik szikla alatt. S lám, ez az alak egyre feljebb mászik, mégpedig négykézláb, és akkorákat szusszant, ahogy csak az állatok fújnak dühükben. Tántorogva megáll az egyik befalazott üreg előtt, s fél karral matat a köveken. Vajon ragadozó körmei karmolnak úgy a kemény sziklán, vagy csak a hulló törmelékek okozzák ezt a reszelős zajt? A sötétben még mindig nem lehet kivenni, ember-e, medve-e. Az ám, de most hirtelen letántorodik a lábáról, és gurul lefelé, alig bír megkapaszkodni a burjánokban. Egy darabig így fekszik, mozdulatlanul, s végül felül. Ezúttal hangosabban mordul, hirtelen láng csap ki belőle, amit a szél rögtön semmivé szaggat. Látom, hogy azon erőlködik, hogy végtagjaiból megint lángot csiholjon, de a szél résen áll, és az alak messze hajít magától valami könnyűt, és részeg dadogással már kivehetően motyog:

– Eredj a francba, mamám... érted, a mélységes nagy francba...

A többi csuklásba fül, miközben kínnal-bajjal visszaverődik iménti helyére, a szikla tövébe, ott erőtlenül elterül, és mozdulatlanul válva, nemsokára mélyen hörögve horkol...

Lekúszom hozzá, s akkor veszem észre, hogy a befalazott üreg kövei meg vannak lazítva, s belátni a fekete barlangszájba. Rongyok és újságpapírok fehérlenek benne. A lábamnál hortyogó valaki bejelentetlen lakása lesz ez. Az örökös lakásmizériában szenvedő cigányok nemegyszer próbáltak már itt tanyát ütni, de hamar kifüstölték őket. Úgy látszik, az én vérmedvéim is ide törekedtek, de közben kihullott fejéből az értelem kapukulcsa. Most itt fekszik, s úgy bűzlik, mint valami szeszbe mártott rongyhalom. A pálinkaszagra még kígyó talál kúszni a torkába, de nincs idő csak vele törődni, mert lent az aljban, a drága Linák közt hirtelen rikácsolás, sikoltozás, ablakcsörömpölés, majd rendőrfütty és rohanó alakok teszik mozgalmassá a Szamos-partot. A színkör automatikus színházablakai egyszerre csudálkozva kinyílnak, és világosság néz ki a sziklaoldalra. Az első felvonás vége lehet a *Hatodik emelet*

című vígjátékból, ugyanakkor a Sánalatt egy rekedt női hang visítja:

– Az orrodát, lator... az orrodát... aztán a szemedet, latorrrrrrr!

A lárma akkora, vagy a kövek túl kemények, de ez a meg nem magyarázható férfilény a szikla tövében fuldokló hörgéssel kezd mozgolódni... Fejét felüti. Nem cigány – állapítom meg gyorsan, s aztán egy-kettő eltűnök a közeléből, nehogy hajléktalanná tegyem jelenlétemmel, mert valószínű, többé nem mer idejönni, ha meglát. De míg én visszakapaszkodom a palotám tetejére, azalatt, úgy látszik, egészen felébred, és kedvet kap a Szamos-partiak rikácsolásától, mert egyszerre ő is elbődül:

– Eredj a francba, mamám... érted, a mélységes nagy francba, mamám!...

Aztán elcsitul a lárma, a színkör ablakai becsukják pilláikat, s kezdődik a *Hatodik emelet* második felvonása... Még egyszer felsikolt a női hang hosszan, borzalmasan, s úgy érzem, ott röpköd tarka rongyaiban a város felett láthatatlanul, s mindenhova berikoltja: Latorr... latorrr!...

(1939)

SZILVÁSI BÁCSI RÖVID SZENVEDÉSE

Véletlenül tévedtem a gyászoló utcába. Az egyik ház léckerítésén aransujtásos fekete drapériát duzzasztott a forró, de lomha szellő. A tüzes napgolyót az ember a fejére érezte nehezedni, s gyakran nyúlt tarkójához, nehogy lángra lobbanjon a haja. A földön lepényt lehetett volna sütni, úgy tüzelt, akár egy kemence lapja. Könnyű lehet ilyenkor gyászolni – gondoltam –, hiszen az ember minden porcikája könnyezik. Vasárnap délután lévén, biztosra vettem, hogy csak munkásember halhatott meg ebben a külvárosi utcában. S ezt rendjén valónak találtam. Utóvégre a halál elég ünnepélyességet hordoz magával, s a munkásember csak a pirosbetűs napokon temetetheti el magát kellő számú gyászolóval. De az már gyanúsnak tűnt, hogy dolgozó ember nyár közepén, tudniillik szezón idején haljon meg. A gyászjelentést elolvastva, a gyanúm csak elmélyült. Szilvási János földész volt. A tornácós gyászház s az udvar végén égnek álló szekérrúd, valamint a szekér formája sejtette, hogy hóstáti földész lehetett. Na, itt aztán igazán nem lehet szó természetes halálról. Ezt látszott megerősíteni az is, hogy a Szilvási bácsi neve alá oda volt írva: „Életének ötvenhatodik évében s harminc évi boldog házasság fordulóján rövid szenvedés után lelke az Úr színe elé járult.” Mikor aztán azt is elolvastam, hogy négy leány gyászolja, a *rövid szenvedést* teljesen kétségbe vontam. Ötvenhat évvel és harminc évi házassággal, négy leánnyal, s ráadásul nyár közepén, nem lehet meghalni rövid szenvedéssel, még ha szíven szúrják is az embert! Az utcaajtókon ki-be jövőmenő szomszédok elejtett szavaiból csakhamar kivettem, hogy Szilvási bácsi rövid szenvedése az „ágyban, párnák

közt” esetei közé tartozik. Egyszóval természetes halál érte. A „természetes” szót egy szomszédban lakó szűrszabó említette, aki földet seprő trottyával a szomszéd kapuban cégtáblájának támaszkodva állt. Ez a szó már szinte felbosszantott, mert a rövid szenvedés szerintem ellentmond a természetesnek is. Ennek a végére járok – határoztam el. S a közeli villanyfának támaszkodva vártam, és lestem a gyászdrapériás kaput, hogy kitáruljon előttem a titok...

Kis idő múlva nagyobb csoport férfi, hóstáti földészek, iparos és munkás külsejű emberek jöttek ki a gyászházból. Mindenik szép tiszta s frissen vasalt, enyhe szóda-szagú zsebkendőt szorongatott a kezében. Arcfintoraikból ítélve inkább az orruk előtt tarthatták eddig, vagy az izzadságot törölték. Könnyekről ugyanis nem lehet szó, mert kemény, száraz arcukon nem látszott semmi meghatódottság. Inkább amolyan mélyenszántó tűnődés vont éleesebb ráncokat homlokukra. A további dolgomat megkönnyítette a trottyos szűrszabó, aki egy energikus markolással felrántotta a nadrágját a szíj alá, és a kijövő férfiakhoz lépett. Az első téglát ő rakta le az előttem ismeretlen Szilvási bácsi élettörténetéből. Egy lyukas mellű Naționalt nyálazva, fontoskodva mondta:

– Ki gondolta volna, kérem, hogy ilyen hamar magával viszi Szilvásit az apatársa!?...

Szavait csend fogadta. Egy hóstáti földész, minden bizonnyal Szilvási rokonságából, akin majd kirepedt a feszes ünneplő, előbb lepillantott fényesre vikszolt csizmájára, s miután meggyőződött, hogy az bátran helyettesíthetné az izzó nap ragyogását, gorombán odavetette a cigarettával küszködő szűrszabónak:

– Há nem hiába volt az az apatárs román ember...
– s kis tűnődés után még gögösen hozzátette, miközben vállá a bal szomszédház felé rándult – egy ilyen Bozsán...

Ekkor háttal felém fordulva egy vén ember szólalt meg. Kömíves lehetett, mert a kabátja fel volt akadva a nadrág farzsebéből kiálló nagy, meszes colstokon. Beszéd közben úgy ütögette összeszorított öklével, mintha valami láthatatlan asztalt döngetne. Végül megfogta a hóstáti dolmányán az egyik gombot, s így fejezte be:

– Akár Bozsánnak hitták, akár nem, azért mégis jó szomszédok voltak ők Szilvásival, te murkos...

– Aztán tíz évig együtt gürcöltek a vasútnál is – esett szavába egy vasútisapkás fűtő. Még mondott volna valamit, de a murkos szóra elveresedő földész csizmája dühösen villant a fűtő közelében, fojtottan kiáltott:

– Éppen ez az, hogy tíz évig együtt gürcöltek, és mégis kivágták Szilvásit, mint a répát...

A szűrszabó kezében ezalatt a Național kibomlott a sok haszontalan nyálazástól, s nem tudni, ezért-e vagy a mély átérzéstől, nagyot sóhajtva jegyezte meg:

– Bizony én eleget csodálkoztam akkor a dolgon, hogy mit akarhatnak tőle a nyelvvizsgán, mikor a kezével dolgozott a műhelyben...

– Bizony jó keze volt neki, az istenfáját – tünődött maga elé a kőműves...

– Mégis kivágták – ellenkezett érthetetlen haraggal a földész. – Ilyenek ezek a Bozsánék...

– Na, de azt már ne mondja! – ütközött meg a fűtő. – Nem Bozsán vágta ki. És azért nem halt éhen Szilvási sem. Én nem mentem volna az ő helyiben a vasúthoz, ha nekem is lett volna földem, mint neki. A paraszt maradjon parasztnak. Ne egye el a szegény munkás kenyereit...

– Most már eszi magát a sárga irigység, mi? – jött dühbe egészen a hóstáti. – Pedig az öreget éppen a föld ölte meg. Az a piszok föld!

– Nana – vágott közbe békítőn a szűrszabó –, az öléshez volt egy kis köze a hatvanöt fokos szesznek is, az omul solid (a szolid ember) korsójából. Emlékezzenek csak, mindig azt mondta Szilvási: reggel, délbe, este egy porció fertőtlenítő sose árt... Bottal kellett volna elkergetni azt a szolid ómot a sarokról ezelőtt tíz évvel, ma nem temetnék...

– A szesz csak a szívit ölte – nézett félre zavartan a kőműves, akinek, úgy látszik, szintén lehettek ilyen módon szerzett szívbántalmai...

– Igen, az csak a szívit ölte – mondta utána gonoszul vigyorogva a fűtő –, a szíve pedig megölte Szilvásit...

– Mit tudják azt maguk?! – dörrent közéjük a hóstáti. – Amíg a vasútnál volt, sose ivott... Én mondom,

hogy a felgyűlt bánat ölte meg, amért ráadásul ez a Bozsán fia összeadta magát az öreg leányával. És a református hitről átcsabította az ő mokány...

A szűrszabó ijedten nézett felém, s lerázta az orrán csüngő verejtékcseppet, s csitította a hóstátit. – Hangfogót a szájra, szomszéd. Ebbe már belé kell törödni. Utóvégre egyszer úgyis meg kell halni.. Ilyen az élet. Egyszeribe vége...

Mikor az élet végére ért, hirtelen elhallgatott. Hosszú gyászfátyolban, kisírt szemekkel, talpig feketében kilépett a Bozsánék kapuján az élet eleje. Nyomban sejtettem, hogy ez csak Szilvási lánya lehet. S az élet eleje már szembeötlően kidomborodott a gyászruhája alól. Nyomában fekete karszalaggal átkötött sárga ruhás, fiatal barna férfi jött. A szomszédok büntudatos arccal, elnémulva csináltak helyet előttük a kapuban. Csak a hóstáti rokon maradt mozdulatlan, s mérgesen sodorta amúgy is kínosan hegyesre pödört bajuszát. Könyöke súrolta a fiatal férj oldalát, aki azonban nem látszott törödni ezzel. Mikor asszonyával együtt elnyelte a gyászház fekete üregű ajtaja, a hóstáti káromkodásba tört ki:

– Há mit lehet szeretni egy református szoknyának egy ilyen izén?!

– Azt, ami nem található a másik izében – morogta maga elé a kőműves, de látva a hóstáti indulatos karmozdulatát, gyorsan kipótolta: – Csak azért mondom, mert a mi utcánkban nem nagyon volt református izé ...:

Ekkor megérkezett a gyászkocsi, s az utcaajtókba csődült szomszédság között most nekem is feltűnt, hogy egyetlen fiatalembert sem látni. Csupa többgyermekes családapák. Ezt a szemlélődésemet az utca végén feltűnő földész dalkar szakította félbe. Zászlóval és feketére vicszolt, fényes csizmában masíroztak Bocskai hajdú-unokái. Mögöttük izzadva kutyagolt egy csomó vén vasutasmunkás. Olyan komor ábrázattal jöttek, mintha csak arra gondoltak volna szüntelenül, holnap biztosan rajtuk a sor. Végül összeverődött egy rakás nyüzsgő-mozgó, megszeppent gyermek. Egymás közt sugdosódva, szemmel láthatólag sehogy se értették a gyászkocsi igazi és tragikus értelmét... Időközben megérkezett két koldus is... S

az ő megjelenésük megint az imént vitatkozó csoport felé terelte figyelmemet. Azt hittem, újabb részleteket tudhatok meg Szilvási bácsi rövid szenvedés után bekövetkezett természetes haláláról, és közelebb furakodtam. De a szomszédok most már azon rágódtak, vajon honnan a pokolból szereznek tudomást ezek a koldusok minden temetésről, hogy mindenikre elcipelik nyomorúságukat. Azt feszegették, hogy bizonyára percentre összedolgoznak a temetkezési vállalkozókkal. Rejtélyes megjelenésüket aztán összehasonlították egy másik rejtéllyel, ami mindig jelentkezik, valahányszor gyereke születik valakinek az utcában. A fűtő előadása szerint ilyenkor már másnap pontosan hozza a postás azt a nyitott borítékot, melyben egy igen díszes nyomtatvány húzza meg magát. A nyomtatványon gyönyörű áramvonalas gyerekkocsik, pólyák, gyermekpaplanok díszelnek nagyon udvarias szöveggel, mely gratulál az újszülötthöz, és tisztelettel felhívja a boldog szülők figyelmét az olcsó bébikelengyélre s a részletre vásárolható gyerekkocsikra. Mikor a fűtő idáig ért a beszédben, a szűrszabó, akinek közbekotyogásaiból kiderült, hogy éppen most várja a hetedik gyermeket, felháborodva kiáltott fel:

– Kikérem magamnak, itt nem születnek bábik. Csak egyszerű, mocskos kölykök, és nem biztos, hogy a szülők boldogok. Mi – rántotta fel megint lecsúszó nadrágját –, hogy még én vegyek nekik áramvonalas gyerekkocsit?... Majd gyászokocsit...

Kitörését az előretolakodó koldusok zavarták meg, akik igazi gyásszal az arcukon az utcaajtóhoz furakodtak. Az egyik, a férfi, valószínűleg hadirokkant, két mankó közt úgy lógott ide-oda nagy, kapásoknak való szalmakalapja alatt, mint valami harangnyelv. A koldusasszony fekete, úriasszonyos, molyrágott ruhát viselt. Az orrán koromszínű sötét szemüveg lógott. Egy lepattogzott zománcú, kicsi kék csuprot merev tartású karral magasan előre nyújtott a gyászolók orra alá, mintha könnycseppet akarna gyűjteni tőlük. Mire a kapu eleje egyszeribe megritkult, s csak gyéren zörgött pénzdarab a hangos pléhbögrébe. A mankós ember időnként dühös, konkurrens ábrázattal nézett feléje. Közben nekivetette széles hátát a kapufélfá-

nak, s egy útonálló ábrázatával leemelte kuszált, ősz fejéről a harangot, s mankóján lógva könyörületért esedezett, pénzt vagy életet modorban. Szerencsétlenségére éppen akkor érkezett meg a fekete fővegű református pap, s mindenki megkönnyebbülten kotródott be a koldus kapuja előtt a ravatalos szobába. Én kint maradtam, bár tudtam, hogy odabent most nagyon sokat hallhatnék Szilvási bácsiról, de sejtettem, hogy az kevesebb a semminél. Hosszú és könnyfacsaró prédikáció után végre néhány ember kicipelte Szilvási bácsit abban a tölgyfatokban, ami immár őt is túléli az enyészetben. Koszorúrengeteg borította el a kocsit. A dalárda túlharsogta az asszonyok sikoltozását, s a vak asszony csupra is sűrűbben zörgött. A mankós is hálát morgott...

S lassan megindult a koszorúhegy. A kapukba csődült szomszédságot a menet lemorzsolta a kapufélfákról, s úgy hömpölyögtek a gyászkocsi után, mintha ők taszítanák ezt a mozgó sírdombot az egészen elöl lépkedő dalárdistákkal és a zászlóval együtt. Velük mentem. Kíváncsi voltam az „omul solid”-ra, akit a szűrszabó Szilvási gyilkosának sejtetett. A menet eleje nemsokára el is érte a „La omul solid” nevű sarki kocsmát. A szolid ember a kocsmáros volt, aki a nagy melegben hasig kigombolt ingben, büntudat nélkül, izzadva támasztotta az ajtót, egyik kezében a sörösüveg dugóját felspékelő dugóhúzóval szorongatta, a másikkal pedig meghatódva vakarózott. Ennyi elég volt nekem.

El akartam maradni a menettől, hiszen többet már úgysem deríthetek ki Szilvási bácsi rövid szenvedésű haláláról, de nagyon tévedtem, mert a gyászkocsi egyszer csak nagyot billent. Már úgy tűnt, hogy felborul, de aztán megint egyensúlyba került...

Megvártam a menet elhaladását, s akkor az út közepén jó nagy gödröket pillantottam meg. Ezekbe döccent belé a gyászkocsi kereke. A kocsmáros látva tünődésemet a gödrök felett, közelebb jött.

– Haj, uram – mondta –, mennyit átkozta az öreg ezeket a gödröket. Napjában háromszor, ahányszor csak elhajtott itt. Nem csudálnám, ha most is morog a városi tanácsra a koporsófedél alatt. Igazán könnybe lábadt a

szemem, amikor tegnap kihúztam nevét a kontókönyvből...

Elköszöntem a derék embertől, s most már mindent tudtam a rövid szenvedés után elköltözött ötvenhat éves Szilvási bácsiról.

(1939)

NYARALÓ MUNKÁSASSZONYNAK

Kedveseim! Holnap vasárnap, és semmit sem csinállok, csak várok „felsőről” írt soraitokra. E percben csendesen esik az eső. A tegnap is esett egész nap. A tegnapelőtt este bőrig áztam. Szerdán ki sem mozdultam a munkám mellől. Esett az eső estétől reggelig, ebédszünet nélkül. Mi több, éjfélig túlórázott. Most nagyokat dörög, és záporoz!

Képzelem, hogy el lehettek keseredve, hogy ott is esik. A nyaraló szegény munkásfeleségnek nemcsak a főnök, de lám, az idő sem kedvez. Itt most az előbbi mondat végén jégborsók kezdtek zörögve szökdösni az ablaküvegen.

Zuhog és zuhog!...

Mióta elmentetek, semerről semmi nyugtalanítóbb hír. Se pénz nem jött, se remény rá, csak tőled egy lap... Az eső szakad!!! Nem mertem zárt levélben írni, mert zárt levélben szólni Hozzád szinte annyi, mint zárt ajtó mögött lenni Veled, márpedig az orvos megmondta, hogy szigorúan tartsuk be a két hetet... Remélem, híztál már egy kilót.

Felhőszakadás!

A mi „kis takács” barátunk regényét elfogadták, töménytelen sok pénzt kap érte. Nagyon boldog, és nagyon összebarátkoztunk az elmúlt héten. Még a siker előtt... Valahová lecsapott a villám. Az udvar, az utca valóságos tenger... Úgy érzem, hogy a kis takácsot egyre inkább megszeretem, Asszonykája üdvözl, Ő meg téged szeret...

No nézd csak. Az esőzsinegeket mintha egyszerre elvágták volna odafent... Idelent minden locsog-pocsog. Ha itt lennél, ki úgy szeretsz esővízben mosni!... Cseber,

teknő, a nagy pléhfazék és a szívem és a tollam csordultig tele esővízzel. Hajat moshatnál benne. Szemem szárítaná meg a nap helyett... Csókold meg helyettem fiunkat, és gondolj rám nagyon. Mindenkit szeret és üdvözöl

Kolozsvár, 1939. augusztus

Nagy István

A CENK ALATT

A realista író reggel fél hatra érkezik Brassóba. Bőr-utánzatú bőröndje után hiába kapkodnak a hordárok. Harmadosztályon utazott. Egész éjjel álmatlanul gyűrődött a bevonulók között. A Székely Alkalmazottak Szövetkezete által rendezett felolvasásra hivatalos. Fogadtatására senki sem jött ki, hogy kényelmes szállodába kalauzolja, mint a divatos erdélyi írónagyságokat. Önhatalmúlag sem intheti magához az „egyest”, hogy kijelölt szállására hajtasson: nem akarja szaporítani a rendezőség költségeit, a sajátjából meg nem futja. Egyelőre még gyalog sem készült nekivágni a városnak. Minek felzörgetni vasárnapi pihenőjéből a kapunyitogató cselédet. Ez az időpont nyáron is elég korainak számít. Most ősszel, október végén, amikor az alacsonyan kóborló fellegek belébotolnak a Cenk gerincébe, még hajnalnak is túl korai. Különösen vasárnap. Ráadásul hűvös eső permetez. Éjféli sötétség mindenfelé, az állomás környéke is néptelen. Csak a várótermekben gubbasztanak álmos, örök utasok. A harmadosztályon hering módra zsúfolódnak egymás hegyén-hátán. Kemény fapadokon, vaskos katonaládákon. padok alatt s az összeköpködött cementen. Ruháikat nem kell féltetni a gyűrődéstől. A legfoltosabbakat, a legkopottabbakat vették fel erre az alkalomra. Talán az ősz beálltával a munkanélkülivé vált madárijesztőket vetkeztették le valahol. Csak éppen testüket és gondjaikat nem hagyhatták otthon a fogason. Arcuk közömbös, borotvátlan. Tekintetük fénytelen, befele néző. Általában a civil lény, az érzések, vágyak, szeszélyek, örömök és bosszúságok bonyolult lelki együttese behúzódott testük legbelsejébe. Néha, nagy ritkán egy-egy pillanatra reménykedve

néznek ki a fej ablakán, tart-e még a zord idő. De leginkább az alvásba temetkeznek a bizonytalan jövő gondolatai elől...

Az író hét óráig együtt szenved fáradságtól vonagló témáival, akkor reggel számbavehető világosság ereszkedik alá a hegyekből, s elindulhat. Közben autóbuszok töfögnek elő valamerről, s újabb utasokat szórnak le az állomás előtti térségre. Ezek azonban többnyire viharkabátos turisták vagy futball-szurkolók. Az előbbieket Predealra, az utóbbiak Bukarestbe utaznak a „román–magyar válogatott”-ra. Null-nullra vagy legalábbis egy-egyre tippelik a várható eredményt. A centercsatár és a half-sztárok bravúrjaiba belékalkulálják a különböző külügyminisztériumok ama vágyát is, hogy most az egyszer ténylegesen „barátságosnak” kell lenni a mérkőzésnek. A másnapi sporthírekből aztán ki is derül, hogy jól tippeltek. A kelet-európai béke javára egy-egy volt az eredmény.

A realista író a sosem alvó valóságot fülelve kigyalogol az állomási hajnalból. Nem is kell nagyon megerőltetnie a fülét. Kopott bőröndjével sokat vesződik útközben. Kölcsönkért holmi, fogantyúját nemrég dróttal reparálta ki tényleges tulajdonosa, de olyan sikerrel, hogy az író ujjai nem férnek be alája. Kénytelen a hóna alatt cipelni, pedig meglehetősen nehéz. Saját szerzeményű könyvekkel telt. A felolvasás végén a székely legények fogják árulni a hallgatóság között, s a bevétel harminc százaléka szövetkezetük javára megy. Takarékoskodnia kell tehát az autóbuszkozással is, hogy minél több maradjon neki. Korántsem a saját hasznára, hanem a még kifizetetlen nyomdászámlya miatt.

Bosszús, de nem zúgolódó. Tudja, hogy a bőröndcipelés Erdélyben, és mindenütt, ahol az irodalom a népnevelést is szolgálja, éppen olyan szerves része a realista irodalomnak, mint maga a téma. Az elmúlt év folyamán kiadott írásai után kb. 50 000 lejt kerestek a nyomdák, papírkereskedők, terjesztők, míg ő alig 4–5 ezret fordított saját szükségleteire. Ha munkája értékét illetőleg kételeyei támadnak, s ha parazitának gondolja magát, akkor mindig eszébe jut ez a kereseti arány, és ez új önbizalommal tölti el.

Vidámnak ezért éppen nem mondható, amint egyik hóna alól a másik alá cseréli a nehéz táskát. Lába alatt zörgő faleveleket seper a szél. A járda szélén sorakozó gesztenyefák ágai már csak a kimúlt nyár csontvázai. Útja a Scherg, Schiel nevű gyárak előtt visz el. Komor épületeik között esőben tisztálkodó vasárnapi csend motoz. A háttér ködében cethalként úszik a tarajos Cenk. Farkuszonyával valahol Predeal közelében evez, míg Erdély felé forduló szája nyeli a felhőket, és hideg zuhanyként lövelli magából Brassóra. A város még mindig néptelen, csak a törvénytörő köröndön ácsorog néhány turista. Szászok, szokatlanul szűkszavúak. Talán arra gondolnak: tényleg vége volna a hatszáz éves erdélyi túrának, és a Führer hazarendeli őket, kezükből kiparancsolja a szöges végű botot, és fegyvert nyom a helyébe? Alig egy éve a nagynémet „élettér” büszke előőrseinek hitték magukat, ma szorgalmasan bizonyítani próbálják, hogy elzársziak...

A vendég író feléjük tart. A keresett utca iránti tudakozódás jó alkalomnak kínálkozik, hogy élő szót váltson velük, de azok, úgy látszik, megsejtették szándékát. Közeledtére hirtelen hátat fordítva dugják össze fejüket, mint a vadménes, ha rúgásokkal akarja távol tartani a ragadozó farkascsoportot...

*

A körönd másik oldalán lyukas esernyő alatt kis számmal friss péksüteményt áruló férfi kuporog. Fülekosarát lába közé véve, szemét merően rászzegezi a letakart portékára, és türelmesen vár. Rá sem hederít a szemben lévő autóbussmegállónál szaporodó turistákra. Nyilván tudja, hogy az ő üzlete szempontjából fölösleges lények a világon. Olykor, ha felnéz, mindig balra tekint, a külváros felé, de arról egy árva lélek sem közeledik. Üres utcák ásító szájában odvas fogakként sorakoznak az útszéli fák. Felhőpillái mögül sanda pillantásokkal néz le rájuk az álmos nap, aztán megint elszundít. A süteményes ember is nagyokat ásít, a bőröndjébe kapaszkodó író szája is megvonaglik. A szász turistáknál ért kudarc után jóleső bizalommal közelít a kiflisemberhez. Nemcsak azért, mert apa-fiú viszony fűzi a néphez, hanem mert ő is árult

valamikor peracet és vizet a mozikban. Tíz perac és tíz pohár víz után egy-egy krajcár járt neki.

Gyors szakértelemmel kétszáz darab kiflire becsüli a kosár tartalmát. Brassóban ez az egyetlen cikk, ami nem drágább, hanem ötven százalékkal olcsóbb, mint Kolozsvárt. Egy lej darabja. Biztosra veszi, hogy ez az ember tíz darab eladott kifli után szintén csak egy lejt kap. Ha jól megy neki, esetleg eladhatja az egészet, és keres húsz lejt. Mindenesetre kivallatja mind az általa keresett utca felől, mind az üzletmenetről. Mivel szögletes, nagy állkapcsai mögött többségi polgárt gyanít, románul kíván neki jó reggelt. Embere gyorsan kitakarja meglehetősen sápadt kiflijeit, de hirtelenében vissza is takarja, mikor hallja, hogy csak egy utca iránt faggatják. Egész teste önkéntelenül jobbra rándul, tekintete is a Cenk felé villan:

– Strada Carmen Sylva? – morogja kedvetlenül. – Az... erre balra, a posta háta megett – fejezi be hibátlan románsággal.

Bár a közlés ösztönös mozdulata s útbaigazító szavai közt nyilvánvaló ellentmondás tátong, az író mégsem kérdezősködik tovább, csak hosszasan fürkészi. Az ingerülten kapja fel a fejét:

– Mondtam, hogy a posta háta megett! – ismétli élesen. Az író köszön, és elindul a kijelölt irányban.

A fellegvári oldalba vágott utcán két hegyivadász katonára nagy utazókosarat cipelve ereszkedik le. Románul köszönti őket is, s kérdezősködik, jó irányba megy-e. A magasabbik vitéz jól megnézi, és felelősségre vonó hangon visszakérdez:

– Nustyi ungurestye?

– Dehogynem – adja tudtára a kért nyelven.

– Ki a súly küldte magát erre? – fordítja a vadász is magyarra a szót, kissé székelyes tájszólással... – Az az utca túlfelől van, a Cenk utcában. Én is arra cipekedek.

Fel is kapja nehéz kosarát a vállára, elbúcsúzik az alacsonyabb hegyivadásztól, és megindul azon az utcán visszafelé amerről az író jött. A távolban feltűnik a még mindig egykedvűen gubbasztó süteményes ember... Vajon miért tett bolondná – tűnődik magában az író. Amikor

a közelébe érnek, halkán figyelmezteti a kosár alatt lihegő vezetőjét: – Ez az ember mondta, hogy erre jöjjenek.

– Ez a kiflis? – torpant meg útitársa felháborodva. – Sze’ ismer ez minden utcát. A kaszárnya előtt is szokott árulni... Borítsuk fel a kosarát...

– Hagyjuk szegényt – csitítja halkán. – Ő is tévedhet...

– Azt én nem hiszem...

– Akkor nagyon el lehet keseredve. Ma még talán semmit sem árult...

– Legalább pirítsunk rá, annyit megérdemel – macskodik a vadász.

– Attól még jobban elkeseredik – erőlködik az író, s mintegy magában is keresve a megfelelő mentséget, hirtelen egyéb is eszébe jut: – Ki tudja – fordul a legényhez –, hátha valami nagykutyanak nézett, aki ahelyett, hogy kiflit vett volna, hát ingyen segítséget kért tőle. Gondolta, most az egyszer visszaad abból a sok rosszból, amit tőlük kapott.

– De a nagykutya nem cipelnek kuffereket, mint maga, azt ő is tudhatná...

– Talán észre sem vette, hogy cipelek. Aztán ő mindig cipel valamit, miért tűnne fel neki az efféle?

Erre már nem tud mit válaszolni a hegyivadász, de látni való, hogy tovább örli magában az esetet. Mikor elhaladnak a süteményes ember mellett, kissé távolabb hirtelen megáll, s visszanéz.

– Milyen fajta ember volt ez? – kérdezi különös hangsúllyal, amiből az író kiérzi, hogy ez a kérdés mire értendő. Eszébe jut, hogyan fordítottak neki hátat a szász turisták, amikor érdeklődni akart náluk. Ez a kiflis szintén gögből tette volna? Hangja habozó, amikor felemeli szemét a székely katona arcára, aki időközben letette kosarát, s a zubbonya ujjával törölgeti homlokát.

– Mindegy az, akármiféle, ha egyszer dühös az életre – mondja az író.

– Maga azt hiszi? – csattant fel a legény. Még mondana valamit, de akkor a süteményes ember haladt el mellettük, bal oldalán kendős asszonyság viszi a becsukott esernyőt és a zsámolyt. Magyarul beszélgetnek az esős időről és a rossz vásárról...

– Hí, az istenit – veresedik el a hegyivadász nagy hirtelen, s vállára kapva kosarát, sietve feképnél hagyja az író.

*

Másfélórai kóborlás után végre ott áll az író ütött-kopott bőröndjével barátja lakása előtt; helyesebben egy tárva-nyitva ázó rácsos kapuban. Amint később kiderült, ez a kapu éjszakára is nyitva szokott állni. Szemügyre veszi a kétemeletes vendégfogadó házat, s kiderül, hogy nincsen benne lépcsőház. Mi több, teljesen lakatlannak látszik, olyan csendes. Ellenben kétemeletnyi magasságban, látszólag minden cél nélkül, betonlépcsők visznek fel a Cenkre. Megmássza őket, s ekkor sül ki, hogy az építészeti találékonyság a házon kívül, a Cenk oldalába épített grádicsokkal helyettesítette a lépcsőházat. Az olyanfajta turistáknak, mint a vendégségbe jött realista író, a lépcsők legtetején, a kis hátsó ajtón két lépéssel a cenki rengetegbe lehet jutni, ahol öt lépés után már le is heveredhetik a legelső öreg tölgy alá, és hozzákezdhet kirándulása eszményi céljának megvalósításához, a szalonnasütéshez, ha le nem gurul...

Mindezt megállapítva, nagy a zavara. Nem tudja, boszszankodjék-e vagy csodálkozzék. Négyszer-öttször fel-le-mászik a hidakhoz, teraszokhoz, betonfedezékhez hasonló emeleteken, s nem tudja, melyik ajtón kopogtasson. Keresett barátja, a „közíró”, a németesen alapos, minden apróságot számontartó híresség ez egyszer elfeledkezett megírni, hányadik emeleten, hányadik folyosókanyarban, hányadik ajtó mögött, melyik kiszögellésben lakik.

Névjegyet csak az első emeletnek is beillő földszinten lát. Ezen kívül semmi jel, sehol semmi nesz, sem a fő-, sem a hátsó bejáratokon belül. Minden ablak lefüggönyözve, minden ajtó zárva. A cenki rengeteg pedig rejtelmesen susog, morajlik, horkol. Egyik ajtótól a másikig lábujjhegyeskedik, mert ha lakik valaki ebben a házban, akkor nem szeretné felébredni vasárnap reggeli álmából, ha az nem azonos barátjával. Viszont azt sem szeretné, hogy valaki meglesse a függönyök mögül, amint ide-oda lopakodik, hóna alatt cipelt bőröndjével, mert még tolvajnak nézné. Hogy ezt a látszatot csökkentse, cso-

magját használhatatlan fogantyújánál fogva ujjhegyein hurcolja. Végül is annyit csoszog le és fel, hogy az egyik, második emeleti ablak függőnye megmozdul. Kerek cse-lédarc kukucskál ki mögüle. Aztán ropog az ajtózár...

– X. Y. szerkesztő urat keresi? Még alszik – meregeti a szemét morcosan, ami érthető is, hiszen a szerkesztő úr „írót” vár vendégül, nempedig egy ilyen koffert cipelő alakot. Miközben beengedik, ha voltak illúziói, ezalatt biztosan kiábrándult belőlük.

Az előszobában aztán kiderül, hogy ez a ház belülről sem szűkölködik furcsaságokban. Mindenekelőtt a Cenk az éjszaka darabjaként sötétedik be az ablakon. Még csodálatosabb, hogy a néhány lépésnyi hosszú előszobából nem kevesebb, mint hét ajtó nyílik jobbra és balra, elől-hátul. Az egyik sarokajtó mögött meg egy kurta előszoba-féle következik, s ez tágas, ajtó nélküli szobába torkoll, a barát legénylakásába. A barát azonban sehol sem lát-ható, de jelenléte az első pillanatban nyilvánvaló. Fehér vaságyban két párnacsücsök mered az égnek, amin látszó-lag csak a fehér huzatú piros paplan nyugszik.

Az ágy lábánál pár nehéz katonabakancs áll vigyázzban. Szinte hallani, hogy raportál:

– Jelentem alásan, gazdám az első „baka a családban”.

És ez igaz is. Tanárember létére mint közlegény szol-gált, ami még nem fordult elő nagy múltú családjában... Ám a bakancson kívül az egyik ablakmélyedésben, amit a lecsüngő csipkefüggönnyel önálló kis szobácskává lehet elkülöníteni, a kis fenyőfaasztalka a közíró más erényeivel henceg: – Én, kérem, pöttöm létemre íróasztal vagyok. Ifjabb koromban szappant, bokszt, füzöt és ruhapecsét-tisztítót árultak rajtam. Most, kérem szépen, főnököm rajtam írja a Duna-völgyi kis népek „íratlan történel-mét”...

A kis asztalka nem hazudik. Négy rajzszeeggel letűzött kartonpapíron fehér kéziratpapír kínálja szűz habjait. Bal felől gondosan lefedett tintásüveg. Közelében nincs egyetlen tűhegynyi pacni sem. Nagy műgondra valló rendben sorakozik a közíró fegyverzete is. Rangsorban, nagyság és minőség szerint, vadonatújnak tetsző toll, tűhegyesre faragott ceruza, mellette rövidebb piros ceruza és végül radírgumi...

Rend, de nem kínos, hanem a föld természetes rétegződéséhez hasonló a könyvek elhelyezkedése is a politúros fenyőfa polcokon... Cseh–magyar szótár, román–magyar szótár. Lexikonok, folyóiratok. Az Erdélyi Enciklopédia kiadványai. Füzetek, könyvek, mappák...

A fehér csőbútor-ágyban ekkor mozgásba jön a két párnacsücsök. A paplan is vonaglani kezd, mintha óriáskígyó volna belesavarodva. Előbb egy kopasz fej, aztán egy merész orr s végül gyerekesen, mondhatni szűzleányosan mosolygó, vörösre borotvált arc válik láthatóvá. Ezután két hosszú kar csapódik kétfelé...

– Szervusz, te... golyhó...

– Szép fogadtatásban részesítesz, mondhatom...

– Éjfélleg lestelek a Koronában. Na, ne légy olyan fatuskó! Csókolj meg bár – mondja zavartan. – Ejnye, csak nem haragszol? Utóvégre táviratozhattál volna. Három-négy szó! „Reggel hatkor érkezem, várjatok...” És minden rendben ment volna... Gyere ide, né. Ebből nem engedek. Nekem se apám, se anyám, se feleségem...

És őszinte örömmel öleli magához barátját. Írásaiban csupa tárgyilagos ész, megcáfolhatatlan adat, mégis az érzelmekkel is dolgozó szépíró az ölekezést sokkal szárazabban viszonozza, mint ő.

– Milyen fanyar vagy – s kiugrott az ágyból. – Most aztán aludni fogsz. Ez az itteni programod első pontja...

A délelőtti alvásból azonban semmi sem lesz. Nem győznek egymás kérdéseire válaszolni. Különösen a közíró érdeklődik szorgalmasan megszámlálhatatlan kolozsvári ismerőseinek hogyléte felől. Főként közéleti magatartásukról. Közbe-közbe korholón rászól barátjára, fekdűjön már le, de aztán megint csak eszébe jut valamelyik gyárimunkás barátja, aztán egy zsidó közíró munkái-tervei felől tudakozódik, de hallani akar valamit az egyik mezőségi grófról is, nemkülönben egy Kolozsvárra származott székely darabontról. Az egyikért aggódik, a másikon vigasztalódik, a harmadikért felháborodik. Viselt dolgaik, elvi állásfoglalásaik fölött olyan vitába bonyolódnak, hogy a szépíró éppen hogy csak megmosdik, s újraköti a nyakkendőjét, s barátjával tart a városba, hogy az utcán folytassák eszmecseréjüket. Közben útjukba esik

az egyik penzió, ahol betegen fekszik K. M. nevű közös író ismerősük. Mivel az is akar találkozni a vendéggel, nyomban meglátogatják. Ő aztán még többet kérdezősködik, mint a közíró.

Mire eltávoznak tőle, délre kongat a Fekete templom több száz éves harangja. A „csincsbe” megebédelnek. Ekkor derül ki, hogy a vendég a saját zsebéből fizet, sőt még kölcsön is kér tőle a vendéglátó barát, egy csomó levelet kell írnia. Ezzel aztán a vendég pénztárcájában alig kushad pár zörgő apróság. Pedig csak nyolc nap múlva utazhat haza ötven százalék kedvezménnyel a Predealig váltott jeggyel. Kissé fanyarul emlékezteti barátját:

– A meghívásokban azt ígértétek, hogy a kosztra nem lesz gondom...

– Reméljük – feleli a közíró nyugodtan –, hogy a felolvasáson annyi meghívást kapsz ebédekre és vacsorákra, hogy...

– Reméljük? – szakítja félbe a szépíró elgondolkozva.

– Ne légy pesszimista – korholja a másik. – Olyan jó dolgod lesz itt, mint soha. Nyolc nap alatt kipihened magad, úgyis rád fér.

Este a felolvasáson aztán tényleg annyian rohanják meg meghívásaikkal, hogy alig győzi jegyezni a címüket. Jól esik neki, amiért ennyire értékelik és számontartják. Az üdülésből azonban, főként a meghívások miatt, semmi sem lesz. Hogy senkit se sértsen meg, némely napra két helyre is elígérkezik ebédre. Szavának aztán úgy tesz eleget, hogy a munkáscsaládok meghívását társítja az értelmiségi házaspárok meghívásával. Az előbbieknél ugyanis tizenkettőkor tálalnak, az utóbbiaknál csak két órakor. Így aztán napja csupa ide-odarohanással telik. Belvárosból ki, a külvárosba be, s két órakor vissza. Ráadásul itt is, ott is csak félétvággyal fogyaszt. A háziasszonyok pironkodnak, azt hiszik, nem ízlik a főztjük. Hogy ezt az aggályukat eloszlassa, emberfeletti önfeláldozással egész ebédet eszik itt is, ott is. A vacsorákra való rohangálás után társul a „fekete” vagy a „poharazás” melletti eszmecserék fáradalmaival...

Mert mindenki tudni akar valamit. Bölcsebbnek, okosabbnak hiszik, mint a „szegény vidékieket”. Emitt irodalmi viták, amott szakszervezeti gondok, a Magyar Népközösségi emberek székelly bánatra várnak vigaszt. Azonkívül mindenkinek van valaki ismerőse, rokona Kolozsváron, s azokról is tudni akar valamit. Többen csomagot akarnak rábízni. A vonatok zsúfoltságára való hivatkozással azonban nem vállalja. De visz magával fényképeket, üzeneteket. Előfizetési megrendeléseket az egyik folyóirathoz...

Míg ezek a dolgok egymás hegyén-hátán kavarnak a fejében, két délelőtt végigácsorog a nyilvántartási hivatalnál a sorban, hogy bejelentse magát. A nyolc nap vége felé találkozik legnagyobb élményével. Vacsorára hivatalos Bolonyába, a gyárvárosi negyedbe. Meghívója székelly ember, gyári napszámos... Egyszobás kicsi lakás. Négy gyermek totyog, gügyög, nyüzsög a padlón, asztal alatt, hogy aztán egy rakáson elaludjanak a díványon... Az ötödik még csak néhány napos. Anyja azonban már munkába jár. Szívélyesek, kedvesek. Rumos tea, szalámi, vaj a terítéken. Bár a család szintén az asztal körül ül, mégis csak a férfi fogyaszt vele udvariasságból pár falatot. Korábban bizonyára megvacsoráztak már, pityóka vagy paszulylevest.

Nagyon jólesik a vendégnek ez a megtiszteltetés, de röstelkedik is, amiért költségbe verte őket. Odahaza hetenként háromszor náluk is pityókalé vagy paszuly szerepel, megette volna itt is szívesen. Különben sem éhes az udvariassági dupla ebéd után. De nem mer szólni, és keveset fogyaszt. Hadd maradjon az apróságoknak a jó falat. A háziasszony talán meg is sértődött. Talán azt gondolta, hogy finnyáskodik, mert nem sokat kínálgatja, hanem egykettőre leszedi a terítéket.

A beszélgetés folyamán aztán a következők derülnek ki: Tizenkét éve lagnak Brassóban. A férfinak Csíkban él a rokonsága. Hármuknak, apjának, bátyjának és neki csak akkora kisbirtokuk volt, hogy háromfelé osztva egyikük sem bírt volna megélni. Önként magára vállalta a Brassóban való szerencsepróbát. Úgy gondolta, hátha össze tud zsugorgatni néhány év alatt önálló kisbirtokra

valót. Beszegődtek hát feleségestől gyárba, előbb a kén-savgyárba, aztán az olajba.

Napszámos fizetés, kicsi fizetés. És minden évben meglepte őket a gyerek. Egymás után tíz. Ebből minden második meghalt, mielőtt betöltötte volna a két évet. Képletesen szólva, a szoba egyik sarkában örökké ott állt a bölcső, a másikban a koporsó. Kettőjük keresetét megemésztették a bábák és a sírásók. Soha nem tudják, hogy mikor gyászolnak és mikor örvendenek. Többnyire inkább azon búsulnak, hogy ők semmire se vitték. Az elmúlt tizenkét év alatt csak a betegsegélyzőbe befizettek közel húszezer lejt. De amikor operálni kellett az embert, háromezeröttszáz lejt saját magának kellett előteremteni. Szülési segélyt talán összevissza ötszáz lejt ha kaptak a sok gyermek után. Most már negyvenévesek, s a férfi legutóbb is két hétig feküdt a „derekával”. Csendes bele-törődéssel panaszozzák, hogy a gyárban, ahol dolgoznak, a tizenkét év alatt megfordult az egész Székelyföld, de mindenki hazavitt magával legalább egy tehénre, csürre vagy egy lóra valót, csak ők és más két székely család ragadt itt örökre a gyárban...

– De mi lesz a faluba hazatérők most emberesedő fiaival? – kérdi az író. – Ezek sem oszthatják három-négyfelé a kisbirtokot.

– Az lesz, ami velünk – feleli a bolonyai munkás. – De nem akarják nekem elhinni. Pedig itt ragadnak mindörökre. Keresnek a betegsegélyzőnek, a bábának és a sírásónak. Na, és talán belépnek egyszer a Székely Alkalmazottak Szövetkezetébe is. Talán még a munkás-szervezetekbe is. Úgy né, ahogy én. Hát tehetnek egyebet? – kérdi mentegetőzve. – Ha az embernek nem sikerül az egyik, hátha sikerül a másik... Csak ne fájna annyit a derekam...

Az író elutazása napján választották be ezt a bolonyai munkást a Magyar Népközösség munkás-szekciójának a szervező bizottságába...

Éjfélkor ér Predealba, hogy lepecsételtesse a jegyét. Fél négyig a hideg váróteremben fagyoskodva számbaveszi utazása eredményeit. A felolvasáson eladott könyvekből a Székely Szövetkezet javára levont százalék híján háromszázkilencvenöt lejt jutott neki. Kézből eladott

kétszáz lej érőt a szabómunkásoknak... A sok jó koszt és dupla ebédek ellenére fogyott egy kilót, mert soha négy-öt óránál többet nem aludt éjszaka. Most a vonaton nem mer aludni. Fél, nehogy lába keljen egy végül mégis rábízott csomagnak. Hogy ébren tudja tartani magát, Brassóban szerzett témáit rendezgeti agyában...

(1939)

RÉGI TÖRTÉNET

Régi történet jut eszembe.

Tizenegyedik évemben jártam, mezítláb. Iskolai szünidő volt. Szobafestő mesternél próbainaskodtam napi negyven krajcárért, hogy legyen könyvre való az ötödik elemiben. Édesapám ugyanannál a mesternél forintos mázolóságként dolgozott. Szaktársai gyakran megcibálták a fülemet. Olykor bizony meg is rugdostak. Mindennél sokkal gyötrőbb volt az, hogy nem akartak elismerni nagyfiúnak. Percenként így kiáltottak rám:

– Te kicsi, hozz egy kártya vizet. Te kicsi, törjél budai földet. Te kicsi, mi az anyádért hoztál okker helyett szatinóbert?

Hiába mázoltam be magam olajfestékkel, nagylábam ujjától a fejem búbjáig, hiába húztam a talyigát inam szakadtáig, hiába fojtottam torkomba a sírást a hajnali koránkeleéseknél, mert még a szomszédok is így kicsinyítettek:

– Ó, te szegény Pistuka... – Pedig én szüntelenül arról ábrándoztam, bárcsak Istvánnak szólítanának már engem is, mint apámat. Mert ő csuda nagy ember volt, ha nem is növésre, de kenyérkeresetben. Akkoriban állt be önkéntes tűzoltónak is. Főterjesztője volt Kolozsváron a Népszavának, de ezt csak elvből vállalta. Emellett télen szücs volt és jegyszedő a nyári színek felső erkélyén. Anyám ugyanott ruhatáros. Ha apámat a színházhoz osztották be szolgálatra a tűzoltóságtól, akkor jegyszedő és napos tűzoltó volt egy személyben, s mindig félt, hogy emiatt majd egyszer elveszíti mindkét keresetét. Öt testvérem közül engem, mint legnagyobbat, sokszor becsmépsztek függönyhúzás után a sötétben, s én az erkélylép-

csön ülve szégyenkeztem végig a felvonásokat. Az utolsó jelenetnél, lámpagyújtás előtt, mindig ki kellett jönnöm. Annyira megalázónak éreztem ezt a színházadit, hogy azon a nyáron, mikor először dolgozni adtak, a második fizetésnél kijelentettem, ezután csak úgy megyek színházba, ha jegyet váltanak nekem, hogy számozott padba ülhessek. Apám nagy nehezen beleegyezett. Egy júniusi vasárnap estére készült a nagy esemény. Kimondhatatlanul boldog voltam. Azt hittem, attól kezdve belátják, hogy mégis nagyfiú vagyok. Szüleim készülődésében is ünnepélyességet éreztem. De mikor végre elindultunk lefelé a bűzös Lépcső utcán, koma bácsink szemberohant velünk, s valamit izgatottan hadart apámnak, ki csak ennyit mondott neki lehorgasztott fővel:

– Hogy a fene ott egye meg őket Szarajevóban...

Koma bácsink helyeslésével egyidőben fekete lobogó került a színház homlokzatára. Az előadást nem tartották meg. Búsan ácsorogtunk a gyászlobogó alatt. Ó, nem a meggyilkolt magyar trónörökösért búsultunk. Apámék talán nem is sejtették, hogy azt a zászlórudat az én szívembe döfték. Apám nemsokára bevonult. Kivitték a harctérre. Máról holnapra nagyfiú, sőt családfenntartó lettem külön színházjegy nélkül is. Pedig de tiltakoztam, hogy én nem így gondoltam. De most már senki sem akarta elhinni, hogy még kisfiú vagyok. Be kellett állani a nagyok helyére a gyárba és mindenhova... Azóta, ha nagy vágyak elérésére törekszem, mindig elfog egy kis kétely, s gyötrő bizonytalansági érzés bénítja meg akaratomat. Ilyenkor mindig félek, hogy közbejön valami, s a magam szemében mindörökre kisfiú maradok. Ez az érzés fokozódott öntudatos munkatársaim révén is, akikről már inaskoromban állandóan azt hallottam, hogy mindaddig újabb és még borzalmasabb világháborúk törnek reánk, amíg a mai társadalmi viszonyok uralkodnak. Ha elgondolom, hogy az úgynevezett békeévekben erdőtüzként égett hol Kína, hol az amerikai kisállamok, majd Abesszínia, aztán a spanyol félsziget, – akkor be kell vallanom, hogy az Európa közepén mostanában fellángolt új háború nem is okozott különösebb meglepetést. Egyszerűen megállapítottam, hogy harmincöt éves vagyok, tehát három évvel máris többet éltem, mint az apám, aki

harminckét éves korában tűnt el a galíciai fronton. Elfog valami dühös sietség: befejezni mindazt, amit lehet. Nagyon szeretnék még élni, de ha most mégis az apám sorsára jutok, olyan ügyért akarok meghalni, ami a fiának és kortársainak boldog jövőt teremt, hogy ne foglalkozzanak végrendelkező gondolatokkal harmincöt éves korukban, mint én, kinek zaklatott életét s egyéniségét félig kész regények és befejezetlen színdarabok jellemzik.

(1939)

MINDEN JOG A SZERZŐÉ

Könyveimet rendezgetve, kétíves füzetre bukkantam. Címe meghökkentő: *Földi Jánost bekapta a város*. Nézetem, nézegettem sárguló lapjait. 1932-ben jelent meg a szerző kiadásában. És ez a szerző ki lett volna más, ha nem jómagam. Ezzel a hosszú című kis elbeszéléssel tolokodtam be az irodalomba. Kolozsvárott a kis Viktória nevű nyomdában szedték nyomták ezt a harminckét oldalt. Hogy örökre megemlegessem, a nyolcadik oldalt a kilencedik helyére „lőtték” be. Így is jelent meg, ellőve. Mérges voltam miatta nagyon, mégsem mertem követelni, hogy újranyomják. A pipás gépmester húzta volna a rövidebbet. Nem volt szívem ekkora többletmunkára és a kár megtérítésére kényszeríteni.

Aztán meg féltem is, elkeseredésében ki talál csúfolni, amiért négy és fél elemivel és enyves nadrággal regényírásra mertem vetemedni. Helyesírási hibáimat a szedők tüntették el, s gúnyt véltem hallani oktatásaikban. Abban meg éppen csúfolódást éreztem, hogy a címlap tördelésénél megkérdezték: ne szedjék-e ki, hogy minden jog a szerzőé. Bosszankodva intettem le őket. Nem akarok elbizakodottnak látszani. És ugyan ki az ördög tartaná érdemesnek épp az én első írásom szerzői jogát bitorolni.

– Na, na – legyintett a fél lábára bicegő nyomdász. Első írásnak nem éppen mindennapi. Meglássá, egy hónap se telik belé, és igen-igen előkelő urak fogják keresni az ismeretségét.

Erre már nem is feleltem. Földi János a szerzői jog feltüntetése nélkül jelent meg. A Munkássegély és a szakszervezetek tagjai hordták szét. Eszembe sem jutottak a könyvkereskedések. Hogy is tennék ki az én írásomat az

egyetemi tanárok könyvei mellé, vettem ellen, mikor ismét csak a bicegő nyomdász figyelmeztetett az ismeretségem után epekedő urakra.

És halljunk csodát, a füzet megjelenése után vagy öt hétre tényleg elég nagy úr kezdte keresni ismeretségemet. Roppant fontos lehettem a számára: egyenesen rendőrrel kerestetett. Sürgős is lehetett neki a bemutatkozás nagyon, mert amikor a rendőr nagy halom gyaluforgács közepén megtalált, módfelett fogadkozott, hogy ő most rögtön megmutatja nekem az utat az utánam érdeklődő úr felé. Mivel pedig nem tartotta illőnek egy *író* mellett vagy éppen előtte járni, a jólnevelt rendőrök szerénységével a hátam mögül mutogatta a járást – az ügyészségre.

A III. szekció kirendelt ügyésze elé kerültem. Éppen buzgón ismerkedett egy katolikus pappal, szintén egy könyv szerzőjével. A pap plüssel bélelt fotelból felelgetett. A távozása után üresen maradt fotelt az ügyész úr nem látszott észrevenni, s hagyta, hogy egyik lábamról a másikra helyezzem át szerzői súlypontomat.

Igen erélyesen kezdett érdeklődni Földi János személye után. Mondjam meg lakása címét, és miért írtam meg a történetet, ki biztatott fel, főként ki írta az én nevem alá rejtőzve? Mert ő egyszerűen nem hiszi, hogy egy iskolázatlan asztalossegédből kiteljék egy ilyen Földi János, akit bekapott a város.

– No lám – hűlt meg bennem a vér –, nem fogadtam szót a bicegőnek. Mégiscsak ki kellett volna nyomtatnom, hogy minden jog a szerzőé. Honnan a csodából kerítsek Földi Jánosnak hirtelenében rendes, bejelentett lakást? Mondjam talán azt, hogy a fejemben lakozott, amíg át nem költöztettem öröklakásba, az irodalomba? Vagy mondjam, hogy Földi János történetének magvát faluról beszármazott fiatal, szervezett munkások elbeszéléseiből szedegettem össze? Ez sem lesz jó, gondoltam, mert akkor ezekre a munkásokra lesz kíváncsi az ügyész úr. És még képes lesz őket is előállítani s ide-oda idézgetni. A román nyelvet tördelve valahogy előtártam: bizony ezt a János bácsit egyedül én írtam. Hogy miért? Miért szoktak az írók írni? Az egyik pénzért, a másik dicsőségért. Én... én munka nélkül voltam egész télen, s módfölött felmérgeződtem azokra a hazug regényekre,

amiket unalmamban elolvastam. Gondoltam, én majd írok egy igazi és szép történetet.

– Micsoda! – pattant fel a szikár ügyész úr. – Ez szép és igaz történet magának?! – rázogatta előttem a füzetet. – Az az igazi szép történet, hogy adóba elhajtják a parasztok tehenét? És miért éppen a magyar parasztok tehenét, hát a románokét talán nem hajtják el, ha nem fizetik az adót rendesen?

Töredelmesen beláttam, bizony igaza van az ügyész úrnak, hiszen közös sors a miénk, s gyorsan megígértem: legközelebb megírom, hogy a román parasztok tehenét is elhajtják.

Még csak ez hiányzott az ügyész úrnak. Az itatóssal csapkodott. Majd ad nekem izgatást, mert ez félreérthetetlen kommunista izgatás. Szórványos eseteket nem lehet általánosítani.

Csodálkozva néztem sovány arcába. Roppant feledékeny lehetett ez az úr. Hiszen akkoriban, a gazdasági válság közepén, zsúfolva voltak a törvényszéki folyosók perbe fogott parasztokkal, akik fejszével meg járomszeggel fogadták a végrehajtó perceptorokat. Annyi erdőkihágást követtek el Erdély-szerte, hogy zsúfolva voltak velük a fogházak, épp az ügyész úr szigorú vádemelése folytán. Az én Földi Jánosom egyike volt ezeknek a szegényparasztoknak. Különbség közte és a többi pórul járt között annyi, hogy a városba szegődött munkás fiát kiátkozta, mert az a munkásmozgalom miatt börtönbe került. Rá egy évre, a végrehajtókkal való szembeszegülés miatt aztán az öregget is bekapta a városi tömlöc. Épp abba a cellába került, amelyikbe a fia nevét az ajtóba vésve láthatta viszont.

Így volt, de nem szállhattam vitába az ügyész úrral. Állítson bíróság elé – jelentettem ki. – Ha bűn, amit megírtam: vállalom. Nekem úgysis örömöm telt írás közben...

– Öröme! Na várjon csak – s intett a hátam mögött még mindig feszesen álló rendőrnek. – Hozzák be azokat az asszonyokat, hadd lássa ez a pimasz, hogy mi fakad az ő „öröméből”.

Hamar kiderült, hogy mibe kerül nekem a műélvezet. Bevezetett két fonnyadó parasztasszonyt s egy gyári mun-

kásnőt. Gyűröttek, megviseltek voltak mindhárman. Szepgtek, s ijedt, nagy szemeket meresztettek rám...

– Nézzen rájuk – intett az ügyész úr. – Ezeket a szerencsétleneket maga döntötte bajba Földi Jánossal.

Én csak hüledeztem, a parasztasszonyokat soha életben nem láttam. A gyári munkásnőre homályosan emlékeztem. Talán a Munkássegély gyűlésein találkoztunk. Amint rögtön kiderült, Toroczkaynének hívták. Bevallotta, hogy a füzetből kapott vagy húsz darabot a gyári bizalmitól. Vasárnap hazavitte a szülőfalujába. Rokonsága a fél falu, s ő bizony sorrajárta a két parasztasszonnyal az atyafiságot, megvétette a füzeteket.

– És ki kérte magát erre a házalásra? – rettentett rá Toroczkaynéra az ügyész úr.

– Én nem házaltam, kérem. Csak a rokonság mindig üzeni, hogy vigyek olvasnivalót.

– De miért éppen ezt vitte?

– Mert más nem volt – vonogatta vállát a szeplőske asszony. – Aztán ez nagyon tanulságos volt, kérem.

A tanulságos szó haragra gerjesztette az ügyész urat. Olyanra, hogy az semmiképpen sem illett a perrendtartásba. Leszidta Toroczkayné a fényesre viksolt parkettig, le a két parasztasszonyt is. Mit törődnek ők azzal, hogy Földi Jánost bekapja-e a város vagy sem? Ha meg tanulságos történeteket kívánnak, és van ráérő idejük, akkor forgassák a szent bibliát... Megkaptam a magamét én is. Maradjak az asztalosságnál, ne kontárkodjak a művelt emberek dolgába, mert ebből nem épülés, hanem ilyen szerencsétlenség sül ki, mint ami kisült. Megindítja az eljárást, s a bíróság majd elhúzza a mi nótánkat. Végül egy takarodjunkkal szabadlábba kergetett valamennyiünket.

Lent az utcán derült ki, hogy voltaképpen mi történt ezekkel az asszonyokkal. Ijedtségükből ocsúdozva adták elő póruljárásuk történetét. Tordán túlról hozták be őket a csendőrök, órsről órsre gyalog, kezüket egymás csuklójához kötözve. Négy napig járták ezt a kálváriát, amíg a kolozsvári ügyészségre kerültek. A két parasztasszony sírt: miért rántottam őket bajba? Toroczkayné félt, biztosan kivágják a gyárból, nem tűrik ott a megbélyeg-

zettek. Ráadásul odalett a heti fizetése is. És ha még el is ítélik, mi lesz az ő két gyerekével?

Most aztán én is megijedtem. Ha engem perbe fognak és elítélnek, vállalom kell, ha jólesett az igazság kimondása. De lehet-e az én örömöm a mások bánatforrása? Szabad-e nekem írni még ezután is, ha csak olyanokat tudok körmölni, ami szenvedést okoz saját olvasóimnak? Éppen a munkásoknak, akiknek én örömet szándékoztam szerezni életük ábrázolásával.

Nem volt sok időm ezen tünődni. A három asszony szomorú arca egyébre figyelmeztetett. Toroczkaynénak illenék megtéríteni a heti munkabérvészteséget. A szepgő parasztasszonyokat meg vonatra kellene rakni, ne gyalogoljanak akkorát szegények. Vonatra, de miből? A füzetek árából csak annyi folyt be, amennyivel félheti fizetésem hozzáadásával kifizettem a nyomdát. Tapogattam kopott munkaruhám zsebét, mintha nem tudnám anélkül is a tartalmát, az asztalos-colstokot s ceruzámat. Már-már szólni akartam az asszonyoknak, jöjjenek velem, vasárnapi ruhámat eladjuk valamelyik ócskásnak, és vigyük az árát, egyebet nem tehetek. Toroczkayné azonban kitalálhatta, miért fő a fejem, sejthette, milyen gazdag szerző vagyok én, s elébem vágott egy ötlettel. Adjak neki egy írást a bizalmihoz. Az eladott a gyárban vagy százötven darab füzetet, az árával még nem számolt el..

A többit kitaláltam magamtól is. Megragadtam Toroczkayné vaskos kicsi kezét meg a másik kettőét is, és kértem tőlük a bocsánatot szaporán. A parasztasszonyok semmit sem szóltak. Toroczkayné viszont jó keményen visszaszorította a kezemet. Elmenőben mosolyogva kiáltott utánam:

– Aztán írjon még egy olyan jót.

Megértettem rejtett célzását, s nekividámodva indultam a műhely felé. Utamba esett a Viktória-nyomda. Leereszkedtem a pincébe, s közöltem azzal a bicegő táltossal, mi csoda nagy úr ismerkedett meg velem, és hogy milyen állami irodalom pártolást helyezett kilátásba. Meghökkenésemre az én nyomdász barátom elkapta a kezemet, tenyerembe szorított vagy kétmaroknyi gratulációt. És fenekedett nagyban, hogy ez jó jel, várjak csak soromra, menjen csak híre az irodalmi pernek, felkapják a neve-

met, hullani fog felém a babérlevél, elég lesz a krumpli-levesbe az összes leszármazottaimnak.

A nyomdatulajdonos viszont ijedezni kezdett, nehogy bajba rántsam a nyomdáját, s tréfásra forduló hangon, de komoly tendenciával ígérte: agyonvág, ha miattam tárgyalásokra fogják hurcolni. Ilyen írótól ő ugyan nem vállal több munkát.

– Sose féljen – kiáltott utánam nevetve a bicegő jós –, írjon valami jót szaporán, arra tudomisten ki nyomjuk, hogy minden jog a szerzőé.

A következő hetekben valóban egyében sem törtem a fejem. Mit írhatnék, hogy jó is legyen, baj se származzék belőle, s még az ügyvédi költséget is előteremtse, jusson még az asszonyok családjának is, ha bedutyizzák őket miattam. Írnom kellett volna már csak azért is, mert a szakszervezetiek mondogatták: tán csak nem ijedtem meg? De az írás nem ment. Nem gyúlt ki bennem az izgalom, ami világra hozta Földi Jánost s vele még egy sereg alakot. Mikor meg szikrázni kezdett valami a szívem tájékán, akkor pedig az a három ijedt asszony állt elém a papírra. Pennám hegyét megfogták, s rimázkodtak, elégedjem meg Földi Jánossal. Ezért kihúztuk a lutrit; miért akarom őket ismét bajba hozni? Nem bírnak ellenállni a tanulságos történeteknek, s ki tudja, mi nem éri őket emiatt.

Azon a nyáron nem sikerült többé egy mondatot sem leírnom. Talán sohasem is sikerült volna, ha közben Földi János nyugton marad, de nem maradt. Bejárta Erdélyt, Bukarestet, s mindenütt hírbe hozott. Van már az erdélyi munkásoknak írójuk. Híreket munkáskörökben szervezett munkásvoltom és a Munkássegélyben viselt elnöki rangom öregbítette. Ennek az egyesületnek volt egy fiókszervezete Temesvárott. Földi Jánosból kapott az is vagy ötszáz darabot. A vezetőknek eszükbe jutott, hogy szép bevételre tennének szert, ha lemennék hozzájuk, s írói minőségemben tartanék egy előadást „a kölcsönös segítségről”. Belépőjegy gyanánt mindenki venne egy füzetet felülfizetéssel, s a jövedelmet a Munkássegély gyermekkonyhája javára fordítanánk. Kaptam tőlük egy formális meghívót. Segítsem ki őket, kevés a tagdíjbevételük, és sok a munkanélküli, s még több a gyerek. Egy író elő-

adása fel tudná rázni a munkássággal rokonszenvező félős kispolgárságot is. A hatóságok is szívesebben látnak egy író. Közben aztán szépen azt is elmondhatnám, hogyan sikerült nekünk Kolozsvárott két napközi otthont, két ingyenes orvosi ambulanciát és sztrájkkonyhát szerveznünk a harcba keveredett munkásoknak.

A Munkássegély-szervezet volt akkor a betiltott Egyesületes Szakszervezetek tagjainak a gyülekező helye. Segítettük a bebörtönzött kommunistákat – a Vörös Segély féllegális szervezete voltunk –, s gyakran tartottak gyűlést helyiségünkben az ifjúkommunistáik is. A Munkássegély-szervezet a párt egyik tömegszervezete volt. Több vidéki városban alakult ilyen szervezet.

Tombolt a gazdasági világválság. Hitler meg uralomra készült, de nyomták nálunk is kegyetlenül a munkásnépet, a munkanélküliség napról napra nőtt, a munkások fizetését meg szorították lefelé. Egyes szakszervezetek a jobboldali szociáldemokraták befolyása alá kerültek, akik elárulták a munkásérdekeket. Érthető, hogy abban az évben egyik sztrájk a másik után robbant ki városunkban. Ezeket a sztrájkokat az illegális kommunista párt irányította.

A Munkássegély sztrájkkonyhákat szervezett, de voltaképpen találkozóhelye és fedőszervezete volt a kommunistáknak. A temesváriak arra voltak kíváncsiak, hogyan csináljuk mi a dolgunkat, hogy a sziguranca nem bír összetörni bennünket. A nyilvános írói előadáson kívül erről kellett volna felvilágosítanom őket.

Mint a Munkássegély egyik szervezője, szívesen vállalkoztam erre, de nem örvendtem túlságosan a meghívásnak – mint író. Attól tartottam, hogy ilyen minőségben túlságosan sokat várnak tőlem. Nem szerettem volna csalódást okozni nekik. Hátha sosem sikerül ebben az életben még egy könyvet írnom. Másrészt izgatott a meghívás a temesvári sziguranca miatt is. Az fittyet hányt a Munkássegély törvényes alapszabályainak, engedélyezett működésének. Hetenként letartóztatta a vezetőségi tagokat. Kékre verte őket, csak azért, hogy elmenjen a kedvük a kölcsönös segítségtől, amely az egyesület alapszabálybeli célkitűzése volt. Gritta prefektus külön is megfogadta a temesvári gyáriparosok előtt, hogy amíg ő áll a megye

élén, mukkanni sem fog a munkásság. Rîmneanțu nevű sziguranca főnöke meg a „bőrükben nem férő” munkásvezérek megszelídítésére esküdött fel. Encsel Mórt meg is „szelídítette” abban az évben: halálra kínozta.

Ide, ebbe az oroszlánbarlangba hívtak engem. „Írói tekintélyem” kellett volna hogy jobb belátásra bírja Rîmneanțu urat. Az én vendégszereplésem kellett volna hogy felbátorítsa a jobbmódú kispolgárságot, eloszlassa a munkások között az idegenkedést a Munkássegély iránt. És ami a legdöntőbb, velem reméltek a munkanélküliek gyermekeinek segélyalapot teremteni. Egyszóval mennem kellett, hiába támadtak rossz sejtelveim. Az egyik temesvári újság főszerkesztője cikket íratott várható vendégszereplésemről. Ha jól emlékszem, „íróavatást” ígért a temesváriaknak.

Várták a munkásírókat. Én meg készültem izgatottan. Gondoltam, valami tekintélyes munkásnak kellene látشانom, hogy meghassam a kispolgárokat és a szigurancát. Mert sokféle munkás van ám. Akad olyan is, aki keménykalapot és lakkcipőt visel, legalább öt rend ruhája lóg a szekrényben. Rajtam csak egy kopott szürke ruha lógott. Ha ebben lát meg Rîmneanțu úr, kész államfelforgatásnak veszi pusztá megjelenésemet.

Zsémbes október náthásodott azon az őszön, s még felöltöm se volt. Kölcsönkértem hát Jakab Gyurka trencskóját. A munkanélküli fiatal vasast biztattam: három napon belül visszakapja. Hisz csak megyek és jövök. Feleségemet is ezzel vigasztalltam, de kétéves kisfiamtól titokban sokkal hosszabb időre búcsúztam el. Pufók arcát, gügyögését jól az emlékezetembe véstem. Fényképet nem vihettem magammal, még nem csináltunk róla. Feleségemnek ravaszul fejtegettem: Karcsikát ezután minden félévben fényképész elé állítjuk. Hadd lássuk évek múlva is, hogy milyen volt. Így véltem kicsi asszonyomnak értékre adni, ha netán most évekig nem térnék haza, fényképeket mutogasson Karcsi fejlődéséről a viszontlátáskor.

Induláskor még kölcsönkértem egy ronda irattáskát és egy kötetet Kropotkin herceg művei közül. Címe: Kölcsönös segítség. Az irattáska írói fellépésemet volt hivatva súlyosbítani, Kropotkin herceget meg Rîmneanțu úr elképesztésére szántam. Lássá, ha sor kerül rá, nem-

csak ilyen rongyos munkásírók beszélnek kölcsönös segítségről, hanem még hercegek is. Előadásomat is rava-szul kiagyaltam. A kispolgárokra gondolva elhatároztam, kimutatom nekik, hogy a Munkássegély alapjait tulajdonképpen már az egysejtű lények lerakták, mikor többsejtűekké álltak össze. Hát csak a mai embernek ne volna érzéke a kölcsönös segítséghez?

Reméltem, ilyen csomagolásban csak elhiszik nekem, hogy nincs más út, mint a kölcsönös segítség. És talán valóban hazatérhetek postafordulóval épen és némi reménnyel, hogy valaha mégis író lehetek.

Egyszerűen bizakodva léptem a temesvári peronra. Egy vékony kis tánctanárnő várt rám izgalomtól sápadtan, titkárnöje a Munkássegélynek. Amint elárulta, reszketett, hogy nem érkezem meg. Fel van bolydulva miattam az egész város. A temesvári újság kitett magáért, s ha nem jövök meg, oda a rendezőség becsülete örökre. Hiszen a rendőrség tudomásul vette az előadást. Nem támasztott semmiféle nehézséget, mint máskor. Ennek nagyon megörvendtem. Lám, milyen nagy tekintélye van egy írónak! Éppen csak jó volna, ha ezt a rendes trencskót sehol se kellene levetni. Ez jótékonyan eltakarja kitérdelt nadrágomat s a kifesledezett gomblyukakat.

A fogadtatásomra kiküldött elvtársnő felélénkülve tájékoztatott nehézségeikről s főleg reményeikről, micsoda nagy fordulatot hozok én az ő segélyakciójukba. Hány munkanélküli gyereket jegyeztek elő tejre. Ajánlkozott, hogy idegenvezetőt szerez mellém, aki megmutatja a város nevezetességeit. Mellém is szegődött egy göndör fekete hajú fiatalember. És mit mutathatott meg egy munkásírónak? A rác-telepi munkástanyát, a köztük elterülő nagy pocsolyákkal és a városi szemétdombot, amit csuda tisztára tallóznak a rác-telepiek. Végül a Dózsa György tüzes trónjának helyére emelt emlékművet tekingettem meg. Sötétedett már, nem láttam a fából összerótt emlékmű feliratát.

Este nyolc órakor végre ott álltam a Gyufagyár utcai Munkássegély előadói asztala mögött. Gyűlt a nép rohamosan, munkások és sok intellektuel. Orvosok, ügyvédek, kisiparosok, még írók is. Fogyott Földi János, mint a cukor. Volt olyan belépő is, aki száz lejt fizetett a há-

romlejes füzetért. Bámultak engem minden irányból. Elé-
került valamerről Szilágyi András, az *Új pásztor* szerzője.
Nagy tisztelettel gondoltam az én sántikáló nyomdá-
szomra. Nekibátorodva kezdtem előadásom elmondásához.
A széthúzó embereket megszegyenítő egysejtűek csoda
hamar összeházasodtak. Szép gördülékenyen kitereltem
egy részüket a tengerből, szétporcióztam őket emlősökre
és emlőtlenekre. Egy-két mondat a faj- és létfenntartás
parancsairól, s nyélbeütöttem a hordaközösséget, aztán
gyorsan kerítést vertem a kialakuló magántulajdon köré.
Negyedóra alatt megbuktattam a rablógazdálkodást, mint
a kölcsönös segítség elavult formáját, tündökölt a feuda-
lizmus, és mind jobban jajgatott a jobbágység. Rohamo-
san avasodott a hűbériség, nyomult előre a burzsoázia
s vele a francia forradalom. Már javában avulni kezdett
a kapitalista termelési rend is, mikor a közönség háta
mögül egy éles hang kiáltott be a nyitott teremajtón:

– Miféle disznóság ez?

Alig hangzott ez el, rendőrsapkákat látok és kutyakor-
bácsokat, a fekete kígyóhoz hasonló valamik suhogva
csapkodtak a termen kívül rekedtek nyakába. Szegény
rác-telepiek voltak ezek, őket öklözték, korbácsolták szét
a rendőrök. Egyszerre felfordult minden. A mellékajtókon
egymás hegyén-hátán gyúródtak kifelé az emberek, do-
bogtak le az emelet falépcsőin. Lent a kapunál rendőr-
kordon állta el az utat. Az egyik újságíró nyakon csípett
engem, és húzott kifelé, de én vissza, a trencskót nem
hagyhatom. Azzal nekem el kell számolnom, s ebben a
kavarodásban még elvész. Ne törődjék azzal, idegeske-
dett. De én a trencskót nem hagytam, a rendőrök se min-
ket. Levergődtünk valahogy a kapu elé, ott állt egy autó,
kinyílt, az újságíró meg tuszkolt befelé. Gyerünk, meg-
lépünk előlük. Ne tartóztassanak le.

Hátam mögött kutyakorbácsolták az utcára vert mun-
kásokat. Egy veréssel kevesebbet kaptak volna, ha én nem
írom meg azt a Földi Jánost, nélküle sohasem került
volna sor erre a ma esti előadásra; – hát beülhetek én
ebbe a puha ülésű autóba? – hőköltem hátra kitérülő
ajtaja előtt.

– Nem – mondtam kissé remegve –, én nem futha-
tok el. Miattam verik őket. Én ezekkel maradok...

Az autó ajtaja hirtelen s hevesen becsapódott, a gépkocsi akadálytalanul suhant keresztül a rendőrordonon, ismerősöm megszorította a kezemet, elővéve újságírói igazolványát, azzal hagyott magamra, ne tartsak semmitől, rögtön alarmirozza az újságírótestületet. Elegáns, magas alakja elől kitértek a rendőrök. Én meg sodródtam a le tartóztatott közönséggel. Hallgatóságom kétharmada, mintegy háromszáz személy rekedt a lökdösődő rendőrök között. Szitált az eső, a gyárvárosi lámpák ködpárában vakoskodtak. Elöl néhány munkás ordítva tiltakozott, a kutyakorbácsok csattogtak. A sötétben nem láttuk egymás arcát, egymáshoz ütődünk. Én Jakab Gyurkára gondoltam. Hogyan juttatom haza szegénynek a trencskót. Télikabátja nincs. Ebben a trencskóban telet a múlt évben is.

Mi lesz vele, ha most itt fognak huzamosabb időre? Erre hirtelen végigborzongott bennem az ijedség. Verni fognak, talán nyomorékká kínoznak. Csodálatos, hogy még eddig egyetlen ütést sem kaptam. Pedig igazán nem az írók kímélték bennem. Még a mellettem haladók sem látszottak felismerni.

Közben zuhogóra sűrűsödött az eső. Szerencsére a szerencsétlenségben máris egy rendőrlaktanyába tereltek be: valami iskolaszerű, hosszú helyiségbe zsúfolódtunk. Egyetlen halvány villanykörte pislákol a magas mennyezeten, de elég világosságot árasztott ahhoz, hogy megvilágítsa a halálsápadt arcokat. Kispolgárság volt ez többnyire, jól felöltözött férfiak és nagysádok.

A munkások komoran vetették neki hátukat a falnak, s nézték a kitaposott pádimentumot.

Észrevettem, hogy mindenki zsebében és pénztárcájában kotorász, levélborítékokat tép apró darabokra, ártatlan címeket semmisítenek meg, mindenféle haszontalan kis feljegyzéseket morzsolnak ki noteszeikből, talán egy telefonszámot, talán valami lejáráó váltó dátumát, olyasmiket, amik Rîmneanțu úr szemében rögtön átváltoznak rejtjelkulcsokká, veszedelmes kémek neveivé, hiszen a teremmel szomszédos szobában folyt az igazoltatás, motozás. Mindenki jól hallhatta a csattanós pofonokkal keveredő kérdéseket: ez miféle szám, ki ez a név, ez micsoda titkos feljegyzés?...

Lepillantva a padlóra, torkom összeszorult. Lábam alatt fehér volt az egész terem eldobott füzetektől. Sáros cipők tapodták Földi Jánost. Úgy fáj a szívem ezekért a megcsúfolt Földi Jánosokért, mintha kisfiamat löknék a könyörtelen lábak alá...

A leigazolt emberek kétharmadát szabadon eresztették, a terem kiürült, s a bejövő rendőrök röhögve nézték a szétszaggatott papíroktól és füzetektől fehérülő padlót. Felemeltek néhányat, s vigyorogva böngészték a címét. Aztán vették a seprűt, és a terem közepére kotorták a papírhegyé gyűlő füzeteket.

Megpillantottam újságíró ismerősöm angolszabású, bő felöltőjét. Az igazoltató detektívcsoporthoz léptem. Álltam egyenesen, s megmondtam a nevemet.

– Á, á, á – néztek fel mind gúnyos kiáltásokkal a vállas detektív urak. Volt közöttük egy szinte kétméteres, hatalmas fejű és vállú úr. A cigaretta ide-oda hengeredett ajka egyik szögletéből a másikig. Nézte cingárságomat, valami különös, éhes mohósággal.

– Kollégánkat – lépett közbe pártfogóm – az újságíró szervezet nevében igazolom. Kérjük szabadon bocsátását.

– Majd mi igazoljuk – legyintett az óriás. És hárman is forgatták zsebeimet. Előkerülő személyazonossági igazolványomra pillantva, a nagydarab felkiáltott:

– Ez író? Asztalos! Holnap tessék érdeklődni, szerkesztő úr. Ezzel mi egy kis esztétikai megbeszélést tartunk.

Pártfogóm néhány haszontalan kísérlet után kénytelen volt távozni. Engem pedig egy harminc főnyi munkáscsoporttal közrevettek a rendőrök, és a központi rendőrségre kísérték. Néhány munkásnő volt közöttük, azokat bedugták az utcalányok közé. Minket pedig egy nagy közös fogdába. Cementpadlóját valami okból éppen akkor öntözhatték fel. Locsogott a lábunk alatt. Nem volt ott egyetlen pad sem, pricek sem, semmi, amire leülhettünk volna. Mit csinálhattunk volna egyebet, ismerkedtünk. Munkások, kereskedelmi alkalmazottak és két diák volt a társaságom, többnyire tapasztalt, sokszor meghurcolt szakszervezeti tagok. A vizes cementre mutatva magyarázták nekem: ez a legújabb puhító módszere Rîmneanțu úrnak.

A télen kezdte fellocsolatni a padlót a kommunista foglyok tiszteletére. Éjjel-nappal gondoskodik az áztatásról, hogy a fogoly le ne fekhessék, le ne ülhessen, ne aludhassék egy percet sem. A mi lefogásunkkal komoly céljai lehetnek, mert bőségesen adagolta a vizet.

A két diák ajka remegett, elfulladó hangon hitetlenkedtek. Elképzелhetetlen volt számukra az ilyen fokú szadizmus.

Ezen aztán vitába elegyedtek. A fáradtabb gyári munkások a cella szárazabb sarkaiba húzódtak. Ott ácsorogtak, amíg a cipőtalpukon keresztüláradó meleggel teljesen fel nem szárították a cementet. Akkor lekuporodtak, majd el is nyúltak. Hajnal felé már szinte mindenki hevert. Akinek volt felöltője, az maga alá terítette. Biztattak engem is. Ne kíméljem, úgysis hiába. De én makacsul szabadkoztam, Jakab Gyurka trencskóját nem rongálhatom. Ebből is vita támadt: „Meg kell hogy értse Jakab Gyurka is, nem fáradhat az ember halálra.” Míg mi vitáztunk, azalatt a két diák járt fel-alá szakadatlanul. Senki sem tudta, miért nem eresztették őket szélnek.

– Hogy hírét vigyék: így jár az ifjúság, ha progresszióra adja a fejét – vélte egy félszemű szabó. – Bölcs ember ez a Rîmneanțu – magyarázta. – Kíváncsi vagyok, miféle komplotot sűt ki, amivel pár évre bedughatna minket. Ebben az évben rosszul ment neki. Nincs ostromállapot, tehát most izzadhat, mert bizonyítékokat kell kivernie belőlünk. Azelőtt jó volt neki. Becsületszavát adta, hogy ez vagy az főbenjáró bűnös, moszkvai futár, és öt perc alatt leesett vagy húsz esztendő. Ezt jól gondolja meg, írónk – fordult felém barátságosan. – Az újságírófélékre különösen pikkel. Egypárszor kiszerezgették már... Csak égne itt a villany, hogy elolvashatnám a maga művét – s meglepetésemre füzet került elé a zsebéből. – Szeretném tudni, megéri-e, hogy a másik szememet is kiverjék a proletárirodalomért.

– Megéri, meg – nyugtatták meg a szabót több oldalról is.

– Csak lassan a testtel – legyintett a szabó. – Szeretnék arról magam is meggyőződni. Remélem, nem csalódom...

Nem szóltam egy kukkot sem, de mind nyugtalanabban néztem a világosodó rácsokra. S arra gondoltam, lesz-e még valaha alkalmam egy sort is leírni. De túl korai volt ez a kérdés. Reggel nyomban kiderült, hogy csoportonként elvezették fogolytársaimat a korai kihallgatásra. A kihallgatottakat a szomszéd cellában helyezték el. Nyögéseket hallottam onnan. Mikor nyílt a mi ajtónk, s egy pillanatra kipillanthattunk, a félszemű szabót kerestem az udvaron visszatérő foglyok között. Véraláfutásokkal éktelenkedő arcú embereket láttunk viszont, bajosan tudtuk megállapítani, ki ki lehet.

Tíz óra felé hívták engem is. Ezt megelőzőleg gondosan levettem Jakab Gyurka trencskóját, s rábíztam az egyik diákra, vigyázzon rá. Nem akartam, hogy a trencskóban hempergessenek meg a földön. Ezzel már számoltam. Lelkileg előkészítettem rá magam. Igyekeztem távol tartani kisfiam és feleségem emlékét.

Előrelátásom nem volt hasztalan. Rîmneanțu úr a folyosó végén lévő irodában olyan oldalbarúgással fogadott, hogy az irodaajtóból egyenesen a szemközti falnak zuhantam. Ott szembefordultam a zsebre dugott kézzel közeledő alacsony emberkével. Fekete csokros nyakkendőjével s vakító fehér ingével udvarias főpincérnek látszott. Félelmem egyszerre elpárolgott. Ez az a hírhedt Rîmneanțu? De a szőke, kiélt arcú gépirónó idegesített. Tiszta papírt fogott a gépbe, négy indigóval, kifestett körmei a billentyűknél is jobban csillogtak. Ujjait munkára készen kucorította. Valami fásult undorféle terpedt az arcán, amint elnézett mellettem és cigarettára gyújtott.

Felforrott bennem a düh.

Ez előtt a nő előtt verjen engem ez a kicsi ember? Sovány voltam, de éreztem, el tudnék bánni ezzel az úrral istenigazában, ha nem kellene tartanom, hogy hatóság elleni erőszakért rám nyomhatnak vagy öt esztendő.

– Na, író – állt meg előttem Rîmneanțu –, írunk még? Jövünk még Temesvárra előadni? Mit főztél ki ezekkel november hetedikére, a vörösnapra? Hiszen az elnökük vagy.

Innen fúj a szél? No persze, hiszen október közepén járunk. Szóval ez lesz a vád: a vörösnapra való forradalmi

előkészület. Ezt már jól ismertem. Ki is szottyant belőlem a kérdés:

– Mit gondol, főnök úr, ha a vörösnap megszervezéséért jöttem volna, két héttel ezelőtt dobra verik a sajtóban?

Tovább nem folytathattam, Rîmneanțu úr ökle egyenesen a szemem közé zuhant.

– Itt én kérdezek, író. Én, és senki más! Ide mert jönni, és nekem nem jelenti, nem kéri, hogy engedélyezzem?

– Ez nem tartozik az ön hatáskörébe. Nincs ostromállapot – kiáltottam. – Az illetékes hatóságok idejében tudomásul vették...

– Úgy?

És beleragadt mind a két keze a hajamba, tépte, ráncigálta; tincsek szakadtak ki. Térdre rántott, és sziszegett. Én oktatom őt ki hatáskörére? Hát ki vagyok én? Persze, író! És ő senki, csak úgy né, főnök úr!

Hajamat kiteptem karmai közül, s felegyenesedtem. Nem bírt a földre tiporni. Efeletti dühében felragadott egy méternyi gumiráf-darabot a fásládáról, és azzal mind a szemem közé meg a fejem lágyára sújtott. Közben rúgott, bal kézzel meg a vesembe, gyomromba öklözött. Magam sem tudom, mi tartott még lábon, talán annak a cigarettázó nőnek a jelenléte, az az ostoba szégyen marcangolt, hogy egy nő előtt ütnek, és én nem üthetek vissza. Amellett a düh is forralt. Hogy tud ez a nő ilyen közömbösen ülni és nézni, hogy egy férfit, egy embert így verjenek?

Nem volna ebben semmi érzés, hiányoznék szívéből minden nőies irtózás? Tartottam tőle, egyszer még felugrik, és nekem esik ő is, mint a kutyák, amikor a gyöngére rámege az egész falka, hím, nőtény egyaránt.

Ezalatt Rîmneanțu kiváló szakértelemmel dolgozott rajtam mind a négy végtagjával. Már úgy éreztem, hogy a vesém leszakadt, a koponyámat bezúzta, mintha már minden ütés nyers agyvelőmet preckelné szerteszét. És én csak azt az unott arcú nőt tartottam szemmel, hogy ha nekem jönne, egy rúgással eltiporjam a bestiát.

– Hát írunk még, író, írunk még? – lihegte ezalatt Rîmneanțu szakadatlanul ezt az egy, de gyilkoló kérdést,

úgyhogy végül is kénytelen voltam csupán ráfigyelni. Tudtam, csak azt kellene mondjam, ígérjem, soha többé nem írok, s szabadulnék. De hát mondhatom-e, ígérhetem-e, mikor bizonyára az egész város rólam beszél? És hát ezért éjszakáztam én a könyvek fölött, a betűvetés kínjai mellett, elemi iskolás tudatlanságom leküzdésére, hogy most megtagadjam, amit saját erőmből teremtettem? A düh meg a fájdalom kiszorította belőlem az ordítást:

– Írok hát. Írok, amíg a kezem mozdíthatom, írok és írok, ha szétmarcangoltok is. Hát adtatok-e ti nekem valamit, hogy azt is elvennétek, amit én szereztem?

– Hí, ily erős vagy, író! – csikorgott Rîmneanțu. – Ilyen betonkoponyát csináltak neked? Nesze hát, ha még nem volt elég. Nesze íróavatás. Így írták az újságban, ugye? Hát én most íróvá ütlek, mint a lovagokat.

És újra kezdte a fejemen, most már csakis a fejemen csépelte a két kézre fogott gumiráffal. Hiába tartottam karomat elébe, koponyám bizonyára beszakadt volna, vagy meghülyültem volna, ha be nem lép az irodába az este látott óriási detektív. Az ajtóban megállva kérdezett valamit, de mivel munkában elmerült főnöke vagy miije fel sem tekintett, türelmetlenül felmordult.

– Nincs időm, domnu șef... Hol a hetes doszár?

Erre aztán Rîmneanțu úr karja fáradtan lehanyatlott. Szörnyű állapotomban is jól láttam, egészen más világról zökken vissza az irodába, zavaros szeme kitisztult, s ingerült kimerültséggel szólt hátra, mint akit a legizgalmasabb műélvezetben zavartak meg:

– Mit akarsz?... A hetes doszár?... Miticánál...

Aztán rám nézett, s hosszú ideig rajtam tartotta tekintetét, úgy lehet, eléggé megszelídültnek láthatott, mert a ráfot eldobta, s intett a gépírónőnek: írja a deklarációt. Felvette személyi adataimat, s mikor a foglalkozásomhoz ért, ismét szembefordult velem. Én a falnak esve próbáltam eszméletnél maradni...

– Mestersége? – rivallt rám.

– Író – lihegtem minden maradék erőmmel.

– Még mindig író? – jött nekem üvöltve. És újból csépelni kezdett. Közben káromkodva okádkta ki gyűlöletét. Nem elég baja van az államnak, most már még olyan rühes munkások is, mint én, ágálni akarnak vele szem-

ben, a végzett emberrel? Mit akarunk mi munkások, fölöslegessé tenni a tanultakat a mi négy elemi osztályunkkal?! És újból felragadta a gumiráfot. Erre, jól láttam, a gépirónó összerándul, s feltekint a hangosan ketyegő falórára.

– Hagyja már – csattant fel rekedten. – Így sohasem végzünk vele. Még tizenöt van hátra.

Ez, úgy látszik a főnök urat is észhez térítette, vágott még vagy ötöt rám, s odatántorodott az írógéphez, a nő fölé hajolt, keze remegve fogta a szék támláját, diktálta: Foglalkozása asztalos. De én még makacsabb dühvel kiállítottam közbe, hogy: író! El voltam tökéelve: ettől nem tágitok, ha darabokra tép is. De ő most már a másik végletbe esett, káromkodva diktálta tovább: író, asztalos, szobrász, művész, zenész, aljas, konok, pimasz, kommunista agitátor.

Hagytam, hogy írasson, írasson, amit tetszik, úgysem hitelesítem. A gépirónó valószínűleg tudta ezt, s nem akart újabb munkát magának, mert amikor felolvasta előttem a rövid deklarációt, hiányzott abból minden, amit a főnök úr dühében diktált. Aláírhattam. Abban mindössze az igazság volt: annyi, hogy a Munkássegély meghívására előadást tartottam a kölcsönös segítségről. Minden kiállott kínom és izgalmam a toll hegyén reszketett. Minden bizonytalanság félhülye lehettem már. Csupán arra emlékszem, hogy amikor Rîmneanțu kilökött az ajtón, utánam kiállt, megmutatja: azért sem lesz belőlem író.

Fejem helyén valami óriási hordó kongott, majd össze-rogytam súlya alatt, míg a cellába vezettek. Ott a foglyok karjai közé buktam, végigfektettek egy kabáton, s ijedten álltak körül. Tehetetlen dühömben szinte sírtam, hiszen valamikor még anyámnak sem hagytam, hogy verjen. Lefogtam a kezét, és most... Most a fejből bizonyára sohasem fog elmúlni az iszonyú zűrzavar, ami kínozza. Mintha kanállal kavarták volna fel az egész agyvelőmet. Makogva kértem vizet, s széteső szavakkal tudakozódtam a körülöttem állóktól, vajon nekik is csak a fejüket verték.

Nem, csupán az én fejem részesült olyan megkülönböztető bánásmódban. Íróknak kijáró adagolásban. Hát persze

– jutott eszembe a bicegő nyomdász derűlátása –, minden jog a szerzőé – ezt makogva, kínos kacagásban törtem ki. Társaim megdermedve hajoltak fölém, azt hihették, megőrültem, s tanácstalanul néztek össze.

*

Nagyon tévedtem azonban, ha Rîmneanțu úrnál szerzői jogaimat kimerítettnek hittem. Két napig nyugton hagyott a cellában. Társaim vizes borogatással lelohasztották dagadt fejemet, s mintha Rîmneanțu csak erre várt volna, a társaság felét szabadon eresztette, a másik felét átkísértette az ügyészségre, s amint az egyik rendőr elárulta, azokat a főügyész azonnal szabadlábra helyezte. Megtudtam egy razzsián behozott férfitől azt is, hogy a temesvári sajtó nyomán több haladó sajtóorgánium felháborodva tárgyalta előadásom brutális és törvénytelen megzavarását s indokolatlan letartóztatásunkat.

Mindebből némi reménységem támadt a gyors szabadulásra. Harmadnap délelőtt ki is vezettek a cellából, az örszobán visszakaptam elszedett zsebbéli tárgyaimat, időközben a kiszabadult Munkássegély-vezetők beküldték irattáskámat Kropotkin herceg könyvével, útiköltségem fedezésére pedig a szükséges összeget, ezenkívül egy negyedkilónyi hidegfelvágottat. Mindezeket magamhoz vettem, rendőrt adtak mellém, aki egy kék kézbesítő könyvvel mordan átkísért a városon, s egy mukkal sem árulta el, hiába kérdeztem hogy hova visz.

Végül egy csendőrlaktanyába érkeztünk. Keresztülhurcolt egy sor irodán. Mindenikben jól megnéztek, s csak ennyit mondtak: „Ez az?” A legutolsó irodában aláírtak valamit a rendőr kék könyvében, átvettek tőle egy nagy, sárga borítékot, s ezzel ő nyugodtan távozott. Számomra pedig behívtak egy csendőrkáplárt, a tiszt halkán tanakodott vele, mutogatta a sárga borítékot, s hangosan felkiáltott:

– Egy-kettő elintézni!...

A csendőrkáplár dühös pillantást vetett rám. Karomnál fogva húzott ki az irodából. Az előszobában vette pus-káját, derékszíját, oldaltáskáját, s több csendőrtől kísérve kivezetett valami hátsó udvarra. Ott a falhoz állított. A többiek félkörbe fogtak, ő meg rám parancsolt: nézzem, mit csinál. Borzadva láttam, hogy háromgolyós patront

helyez a puska tartányába, s a csövet betölti. Akkor azt a parancsot adta, tegyem le az irattáskát, s forduljak arccal fal felé. Vonakodva engedelmeskedtem, megragadta kezemet, hátracsavarta, és összeláncolta. Közben morgott, moccanni se merjek, úgy maradjak, ahogy vagyok. Hallottam hátrálni, s egyszerre szívemig fúródott a gyanú: csak nem akarnak ezek kivégezni? És ez egyáltalán nem volt lehetetlen. Nemezszer olvashattam az illegális újságban, hogy a sziguranca kezén a kommunista foglyok nyomtalanul eltűntek.

Történetesen aznapra az esős október szép napsütésre derült, az ég gyönyörű kék volt, a levegő oly tiszta, s alig negyedórával azelőtt oly boldogan dobbant meg bennem a szabadulás öröme, hogy most vad életvágy, kétségbeesett menekülési ösztön vonaglott végig (minden porcikámon, kiáltozni, segítséget hívni, elfutni – de úgy körül voltam véve, s a laktanya olyannyira a város szélére esett, hogy rögtön beláttam: hiába minden, itt senki sem hallja meg kiáltozásaimat, csak gyávának nézhetnek. Tehetetlenségemben észrevettem magamon Jakab Gyurka trencskóját. Mintha attól függne üdvösségem, az jutott eszembe, a golyók össze fogják lyukasztani ezt a jó ruhadarabot, össze fog véreződni, s bedobják velem valami gödörbe, ha el nem tulajdonítják. Az a szegény fiú meg kabát nélkül marad télire. Nem, ezt ő vissza kell hogy kapja, ez lesz az én üzenetem hozzájuk.

A paranccsal nem törődve hátranéztem, kértem, hagyják levetni a trencskót, az nem az enyém. Írják le tulajdonosa címét, s küldjék el neki.

– Mondták, hogy ne mozogj! – döfött hátba a puska-tussal valaki. Mit tehettem, néztem a falat vakon. Éreztem, hogy a vér csorogva tolul le a felsőtestemből a lábamba. Már nem is tudom, meddig álltam ott, mikor bakancskocogás s a káplár hangja közeledett. Felvette irattáskámat, hátraláncolt kezembe adta, s vezényelt:

– Gyerünk, balra indulj!... – s meglökött.

Mentem balra, aztán jobbra, amerre vezényelt. A csendőrök meg nyomunkban mind. Megpillantottam azt a rácsos kaput, amelyiken a rendőr idehozott. A csendőr-káplár maga előtt terelve kikísért a laktanyából, s egy beépítetlen, gyepes térségen keresztül hajtott előre. Las-

san, gyanakodva tért vissza belém az élet. A szívem úgy dobogott, hogy szinte görcs fogta el. Nyilallott. Hova visznek? A város szélén mentünk, kiértünk az elhagyott országútra, a csendőr meg csak egyre vezényelt hátul:

– Előre, előre, szedd a lábad. – Így hajtott kilométereken át, s mind vártam, egyszer csak félrevisz valamelyik útmenti agyagos gödörhöz, s agyonlő. Meglepetésemre füttyörészni kezdett valami nótát. Félórája mehetünk már, mikor rám kiáltott, álljak meg. Ülünk félre az árok szélére pihenni. Káromkodott. Az országút mentén friss őszi szántások és magasra nőtt dohányvetések váltakoztak. Levelet hullató vackorfa alá tartottam, a csendőr meg fel s alá nézelődött a néptelen országúton. Miután semerre sem látott egy lelket sem, barátkozó hangon kérdezte:

– Van dohányod? Csavarjunk egyet. Aztán csak előre, mindig előre.

Dohányom volt, csavart belőle, s érdeklődött, nem akarok-e enni. Szóljak, mert kioldoz arra az időre... Ki bírt volna enni az én helyemben? – Eszembe sem jutott. Ehelyett inkább óvatosan faggatni próbáltam, hová visz. De ő csak rázta azt a sunyi nagy fejét. Morgott: jobb, ha nem tudom, a fejem nemjóját, miért nem viseltem jól magam, miért rontottam el az ő napját? Éjfél lesz, mire hazaér, s akkor mehet szolgálatba. Aztán mohóra változott hangon puhatolózott: van-e pénzem. Igenlésemre kissé felderült, s bólintott. Az jó, nagyon jó, hogy van. Gyerünk hát tovább, mindig csak előre. Futni azonban ne próbáljak, előttem töltötte meg a fegyvert, láthattam...

És mentünk szakadatlanul, órák hosszat. A sebes járás se tudott megnyugtatóni. A lánc csuklómba vágott, a táská húzta, s ettől még jobban belevágott. Néha szekerek értek utol vagy jöttek szembe, olykor gyalogos bánáti sváb parasztok. Néztek nagy szemet meresztve. Egy hasas, véres arcú nagygazda meg is kérdezte:

– Miféle jómadár a, csendőr úr?

– Hej, ez ritka jómadár, de lenyírtuk a szárnyát... Tűnődhettem lenyírt szárnyaimon és egész életemen, múlton és jövőn, de én csak a következő ötperccel törődtem; ennyire szerettem volna a jövőbe látni. Mit hoz a következő öt perc. Végre is egy falu körvonalai

bontakoztak ki. A káplár letérített egy ösvényre, s így anélkül értünk egy nagy és jóképű faluba, hogy a nevét láthattam volna. Ott be egyenesen a csendőrörsre. Az én káplárom megint harapós kutya lett, lökdösött, káromkodott, az irodában ismét arccal fal felé állított. Tömzsi őrmester jött be, szitkozódva tört rám. A káplár leszedte rólam a láncot, de alighogy ez megtörtént, már rakta rám az őrmester a magáét. Elszedte mindenemet, s rám parancsolt, adjak száz lejt a káplárnak, ne menjen gyalog Temesvárra. A káplár vette a pénzt, engedelmem nélkül, s már fordult is. Az őrmester meg káromkodott, hogy neki nincs kéznél egy embere se, s így muszáj, hogy személyesen intézzem el: maradtam volna édesanyámban örökre.

Vette a fegyverét, megtöltötte, nyakába akasztotta, elő egy biciklit, kihajtott engem a falu utcájára, felkapott a kerékpárra, s kergetett, szedjem a lábam, mert agyon-tipor, nincs ideje sokat pizmogni velem! És szednem kellett, a kerékpárral szüntelenül a sarkomat gázolta. Kiértünk a faluból, ismét a végtelen országút fehérlett előttem, kétoldalt a sárguló levelű gyümölcsfákkal, szembe jövő vándor munkanélküliekkel, az egyik krisztusi szakállt viselt, s zsebkendőbe kötözve valami nagy bögrét vitt magával. Az őrmester igazoltatta, honnan jön. Szatmárról. És hová. Ahol munkát kap. Fenyegetve eresztette útjára. Nehogy a kezéhez ragadjon útközben valami, mert né, lát engem? Így jár...

Én meg csak gondolkoztam: hogy is járok én? Meddig és miért? S vajon mi különbség van köztem s ezek közt a kóbor munkanélküliek között? Nekem a kezemen csörög a lánc. Neki a fejében. Megy, ő sem tudja, hova, és mi vár reá. Én legalább néhány nappal azelőtt ott álltam egy csomó ember előtt, a kölcsönös segítség hatalmáról világosítottam fel őket. Meg is tapsoltak azok a szegény rác-telepiek. Most a kezem hátra van csavarva, velem rémítik az országutak vándorait. Az őrmester hajt, hajt a biciklivel, hogy már a lelkem adom ki. Lassítsak, tagadjam meg ezt a nyargalást, ingereljem magam ellen még jobban, tegyem személyes ellenségemmé? Megyek, kibírom, egyszer megszabadulok, eljön majd az idő...

Esteledett, mire egy másik faluba értünk. A verejték átvert már a kabátomon is. Ez a falu nagyobbnak látszott,

mint az előbbi. Utcái tágasabbak voltak, mint a mi kolozsvári utcáink. És akkora udvarok, hogy piactérnek is beváltak volna. Egyebet nem láthattam a szürkületben. Itt a csendőrörs is jó tágas volt, vaskos bútorokkal zsúfolt iroda fogadott, hozzá hasonló kövér őrmesterrel. Káromkodni sem tudott a kövérségtől, csak nézett nagyon pápaszemén keresztül, öt perccel innen lehetett a békés nyugdíj előtt. Leszedték csuklómról a láncot, s a fal felé fordítottak.

Álltam órák hosszat, itt fogott az éjszaka, a csendőregények meg akartak vacsoráztatni. Egy falat se csúszott le a torkomon. Katonaágyba fektettek, egyik kezemet odabilincseltek az ágy oldalához, s alhattam, ha tudtam volna. A csendőrök jó fiúknak látszottak, ingre-gatyára vetkezve meséltek egymásnak falujukról, szeretőikről és az ezer hájjal megkent dohánycsempészekről. Csettintgettek a nyelvükkel, micsoda jutalompénz üti a markukat, ha dohányvágó gépet kapnak náluk. Reggel korán felzavartak, egyik barna gyerek ismét a falhoz állított, s megtöltötte előttem fegyverét, aztán bilincsbe verte a kezemet, és gyereünk a másik faluba, és onnan a másikba. Mindenütt leszedte a régi kísérő a maga láncát, az új meg rakta fel a sajátját. Így érkeztem Vingára, a városszámba menő, több templomú nagyközségbe.

Itt kegyetlen, vad ember lehetett az őrmester. Meglökösött, vallatóra fogott, ki vagyok, mi vagyok, mit vétettem. Majdnem hogy megbotozott, mikor megmondtam, mit műveltem Temesvárott. Nem hitte az előadást, nem tudta, miféle fajzat az író, tisztviselőt, írnokot értett rajta. Fel nem foghatta, hogy lehet valaki asztalos meg írnok is. Gyalázatosan hazudok, döntötte el, de majd megtudja ő, mi van a rovásomon. És egyenesen a sarokba fordított a falnak. Biztonság kedvéért nemcsak a kezemre, a lábamra is béklyót veretett, akkorát, hogy egy elefánt is bajosan járt volna vele. Tetejében ráparancsolt legényére, egy szőke hideg szemű örvezetőre: súroltassa fel velem az irodákat, a legény hálótermét s az ő lakását. Kezemen eressze hosszúra a láncot, álljon az ajtóba töltött fegyverrel, s az első gyanús mozdulatra golyót belém. Hogy erre mégsem került sor, annak a sárga kísérőlevél lehetett az oka, ami velem jött Temesvárról. Az őrmester úr valami

titkos mesterkedéssel felnyitotta a borítékot, s elolvasta. És fújogatni kezdett, köpködött, és keresztet hányt, káromkodott, és sápítozott.

– Hadd a fenébe – mondta legényének –, ezzel ne súroltass. Mert ha ez megszökik tőlünk, kampec a karrierünknek, világgá futhatunk. Miért küldték ezt a latrot épp a mi nyakunkra, és éppen éjszakára? Miért nem viszik az ilyen bitangot páncélautóban?

Jaj így, jaj úgy egész este...

A súrolástól megmenekedtem, de annál pokolibb éjszakát kaptam cserébe. A beijedt őrzető nem fektetett ágyba. Hanyatt döntött a kopasz padlón, s fogadkozott, hogy őt nem viszem a sírba. Saját ágyához láncolta a lábam. Jól felhúzta, szinte csak a két lapockám és a tarkóm érte a padlót. Fegyverét betöltve maga mellé vette. Félóránként felriadt, s megvizsgálta bilincseimet, mintha ördögök segíthetnének nekem a kioldozásukban. Valami iszonyú nyugalom vett erőt rajtam, csak feküdtem és gondolkodtam kivilágos kiveradatig. Azon az éjszakán gondolatban leromboltam az egész akkori rendet. De amennyire lehetett, kíméltem a Jakab Gyurka alám gyűrődött trencskóját.

Reggelre azonban én magam kész nyomorékká zsibbadtam. Elgyengültem. Két napja egy falat sem csúszott le a torkomon, a hidegfelvágott már megszagosodott a táskámban. De menni kellett tovább, egy másik faluba, hogy még hányba és meddig és miért, még mindig nem sejtettem, csak annyit tudtam, hogy Rîmneanțu úr most öli bennem az írot. Ha azt nem is, de az embert majdnem megölte az őrzető. Oly szorosra láncolta össze a kezem, hogy a legkisebb mozdulatra is azt hittem, menten leszakad a kezem feje. Vinnem kellett még az irattáskát is a súlyos Kropotkin herceggel. Ráadásul az őrzető kerékpárra pattant, ha az őrmester hajtott, ő egyenesen üldözött, hátracsavart kezem őrzítően fáj. Loholnom kellett, mert emelte rám a puskát, nyomorékká ver, ha nem futok.

Sokszor már ott tartottam kínomban, hogy utolsó erőmmel szökést mímelve, nekiiramodom a szántóföldeknek. Lőjön le, mert már kibírhatatlan volt. Mégis kibírtam tizenöt kilométert így. De csak éppen ennyit, mert

ahogy a következő község csendőrőrsének udvarára tán-
torogtam, tuskóként zuhantam neki a tornáckorlátnak.
Épp akkor jött ki egy hatalmas termetű, fekete képű
törzsőrmester, kérdezte, mi van velem, s én fuldokolva
mondtam, hogy a karom, a karom. Megnézte hátracsavart
kezemet, de fel is egyenesedett azon nyomban, és csak
neki az örvezetőnek, irdatlan tenyerével két akkora pofot
lendített annak a képire, hogy elejtette fegyverét, s ha-
nyatt esett.

– Te, hát így vasaltad meg ezt, veszed le rögtön! Mit
tettél, szerencsétlen, ha most tél volna, vihetnéd ezt az
embert, hogy levágják mind a két karját... így tanultál
te bilincselni?

– De... de, mikor olyan életveszélyes bolsevista –
hebegte az örvezető, s szedte le a bilincset. És állított
talpra, mint egy bábút.

– De meg aztán te is – fordult hirtelen felém a
törzsőrmester. – Mi az anyádért kommunizálsz? Marad-
tál volna az anyád vérveres kínjában, ahol voltál. Azt hi-
szed, nálad nélkül nincs itt elég felforgató? – s fele-
melte lapátkezét, hogy képen töröljön, de előreeső két
dermedt karom csuklóján megpillantotta a vérző nyers
húst, s a felém irányított pofon ismét csak az örvezető
képébe zuhant. Valósággal kirugdosta az őrsről.

Hozzám meg kiküldötte csendőrét, s vizet meretett a
kútból, töltetett a csuklómra, érdeklődött családom után,
és csóválta a fejét, bánta, hogy nem íratott jegyzőkönyvet
az esetről, mert ha karomat veszem, még neki is meg-
gyúlik a baja. Hagyott egy órányit pihenni, aztán idege-
sen siettetett két csendőrét: vigyenek, vigyenek a nyaká-
ról. Megengedte, hogy csuklóimra csavarjam széthasított
zsebkendőmet, s lazán láncoltatott meg, nem hátra –
hanem előretartott kézzel. Szökésemtől félve, biztonság-
ból két fiatal csendőrújonccal kísértetett Újaradra. Itt
tudtam meg végre, hogy mely irányba hurcolnak. Csak
nem visznek ezek Kolozsvárig így! Már alig bírtam járni.
Az újaradi őrmester egyáltalán nem törődött csuklóimmal.
Ő modern, fényes acélbilinccsel béklyózta hátra a keze-
met. Bekísértetett a városi fogdába, amiben rabok híján a
rendőrőrmester malacokat nevelt. Ide dugtak be éjszakára
egy halom csatakos, büzlő szalmára; valami rossz pad he-

vert ott, de az őrmester kivetette. Vízet nem adott, hiába kértem. Dögöljek meg, biztatott egykedvűen. Az csak kész haszon az államnak.

Nem szóltam semmit, lábammal félrerugdostam a szalmát, s térdre rogytam a kimerültségtől. Harmadik éjszaka, hogy semmit sem aludtam, semmit sem ettem. Most már még vizet sem ihattam. Torkom reszelt. A vingai örvezető gyilkos hajszája alatt meghültem. Kivert rajtam a forróság, a láz. Lefeküdtem volna, de hátracsavart kezem miatt se oldalt, se hanyatt nem fekhettem, hasra feküdni meg undorodtam. Arcom beleejtettem volna a malaccsataktól bűzös szalmába. Koromsötét is volt. Nem gyújtottak világot. Szemem golyójában tüzes karikák keringtek, az álmoság szúrós fájdalmat okozott. Sohasem hittem volna, hogy ilyen gyötrelmes lehet a kialvatlanság. Fejem húzott le, erőm maradékával tartottam vissza magam. Tudtam, ha ebben a fürtelemben engedek testem óhajának, többé sohasem is lehetek úr felette, emberi méltóságomat adom fel mindörökre, ha meg tudok alkudni a szörnyű helyzettel.

A fogda közelében vendéglő lehetett, rákezdt a cigánybanda. Felváltva három tangót nyiszált szüntelenül. A szombat esti mulatozók elnyújtva fűjták a szöveget. Valami affélét, hogy „Az esküvődön én is ott leszek, s megállok az oszlopok mögött.” Ha elhallgattak, akkor a primás remekelt egy románccal, amiben egy fehér házacska tért vissza bolondító refrénként. Közben üvegek, poharak csörömpöltek, s üvöltözték: sert, bort ide! Engem majd megölt a szomjúság egy korty víz után.

Elfogott a düh, feltámolyogtam, rúgni kezdtem az ajtót.

– Vízet! – ordítottam.

– Dögölj meg! – ordította vissza az örömul kirendelt csendőr.

– Vízet! – üvöltöttem most már szinte torkom szakadtából.

– Dögölj meg...

Ezt vágta vissza tízszer és százszor, akár kérleltem, akár ordítva követeltem, amazok pedig a vendéglőben meg csak fűjták nekikeseredve, hogy a tenyerükön hordják a babájukat. Elgondolkoztam az ór kegyetlenségén. Fiatalember,

legény, s hallja azokat a mulatozókat. Ha engem ide nem hoznak épp szombat estére, talán ő is ott poharazna a mulatózó emberek között, akik egy kis fehér házikót követeltek maguknak a tangó andalító ütemére... Bizonyára vágyakozik ez a csendőr is valami elérhetetlen fehér házacska után. És én, a ribanc tolonc vagy a nagy ég tudja, miféle kötélre való személy, vizet, vizet kérek tőle?! Én vizet, akivel egy sárga borítékot hoznak órsről órsre, amire rá van írva, hogy „Veszélyes”! Tehát döglök meg: ez világos, ha nem mehet miattam mulatozni. Elvégre a csendőrlegények nem hivatástudatból mennek erre a pályára, hanem éppúgy sorozzák őket, mint a sorkatonaságot. Várják a leszerelést sóvárogva. Az a két legény is, aki ide kísért Újaradra, egyébről se beszélt útközben, csak hogy milyen sok van még a leszerelésig.

Csak nem fognak ezek búsulni, töprengeni, hogy a rájuk bízott fogoly bűnös-e vagy sem. Ők szüntelenül azon mesterkednek, hogyan tehetnék minél könnyebbé a háromévi szolgálatot. Számukra minden lopás és gonosztett ellenük irányuló gazság. Mi „gazemberek” ellopjuk az éjszakájukat, megkeserítjük szórakozásukat. A bánáti dohánytermő vidéken csak a dohánycsempészek érdemelnek megbecsülést. Azokért van értelme elrontani az éjszakát. Minden tetten ért csempész után jutalom jár. A csempészeknek lehet még vizet is adni, sőt tanácsos, ne-hogy leszokják a csempészésről, utána igazán lehet keresni egy kis fehér házacskára valót. De én, a „veszélyes”?!

Talán ha megtudnák, hogy minden bűnöm csak Földi János, kétszer annyi szenvedést okoznának, mint így. Egyszóval már nem haragudtam örömré, megbocsátottam neki. Rîmneanțu úr jutott eszembe. Ő, úgy látszik, tudja, mi történik útközben egy ilyen fogollyal, mint én. És azt is tudja, hogy ez a bánásmód törvénytelen. A perrendtartás szerint engem huszonnégy óra alatt vagy szabadon kellett volna ereszteni, vagy átkísértetni az ügyészségre. És immár egy hete hurcolnak, eltűntem a világ számára. Feleségem azóta betege lehet a bizonytalanságnak. Gyöt-rődhetik nyomorék anyám is, aki kezét áldozta a gyári gépek fogaskerekei között, hogy engem felneveljen, s most

még a kezét sem tördelheti aggodalmában, mert csak egy keze van. Retteghetnek az íróemberek is, tolluk nem fog, nem merik megírni a kényesebb dolgokat, nem merik támadni társadalmi életünk visszásságait, nehogy az én sorsomra jussanak.

Előadó tudós emberek tízszer is meggondolják, közölkék-e tudásukat a néppel, ha az eltűnés veszedelme fenyegeti őket. És mit állhat ki az a szegény Jakab Gyurka a trencskóért. Elveszettek hiszi, dühönghet, fogadkozhat, ő sem kölcsönöz többé ruhát másnak. Forduljon fel, akinek nincs. És azok a Munkássegély-tagok hogy meg lehetnek ijedve. Így jár, aki köztük elnökséget vállal. És dideregve visszahúzódnak a vackukba. Éljen ki-ki magában, ahogy tud. Nincs értelme a kölcsönös segítségnek, ha ilyen veszedelem származik belőle. Igen, elbátortalanodik, és visszahúzódik mindenki. Bezárkózó szívek elridegednek, s még önzőbbé válnak, mint amilyenek eddig voltak.

Ezt akarja Rîmneanțu, reméli, hogy ez következhetik? Tudják felettesei is? Ez, ez az az ő rendjük? Így akarják? Tünnék-e, hogy Rîmneanțu ezt tegye velem, ha nem így akarnák? Hát nem volt Rîmneanțu felett senki, aki megakadályozza, hogy engem törvény ellenére így meghurcoljanak? Lehetetlen, hogy ne volna felettese, aki felelős, hogy mi történik az alantasai kezébe kerülő polgárokkal. Hisz mindenhol aláírással igazolják átvételemet és útnak indításomat... Mi ez? Tudatos összeesküvés ellenem és mindenki ellen, aki valamelyest hozzám hasonló? Ilyen tehát az életben az, amire a mi könyveink azt mondják, hogy az uralkodó osztály összeesküvése az elnyomott osztályokkal szemben?

Ezeken évődve dűlingéltem abban a bűzös odúban, és egyszerre ráébredtem, miért lehetek ezek szemében tényleg oly veszélyes. Ezek sejthetik, hogy mi minden juthat eszébe egy ilyennek, mint én. Ezek tudják, hogy az én megtörésem vagy meg nem törésem roppant sok múlik. Azért nem engednek engem szabadon, hogy Jakab Gyurka ne kölcsönözzön többé kabátot senkinek.

És ha ez így van, nem engednek el ezek engem ítéletnapig sem. Vagy legalábbis addig nem, amíg ronggyá nem

facsnak. Hogy elrettentésül szolgáljak mindenkinek. Ó, te szegény Földi János, mibe nem kevertél engem! Ek-kora felelősséget raktál rám, mikor sorsod tanulsága meg-ragadta képzeletemet? Hát én legyek az irodalom madár-ijesztője? Ezt nem érik meg!

Zúgott a fejem a kábultságtól, és kápráztam attól az ijesztő fényességtől, amit kigyúlt agyam világított a cella vakságába. Órák múlhattak el. A mulatozók dalolása el-halt, el a cigányzene is. Elfáradtak szegények, vagy csak zárórát mondott a vendéglős? Csend volt körülöttem, annyi bizonyos. Csak odakint, az ajtón kívül ásított néha elkeseredetten az ór. Nem tetszhetett neki a nagy csend, ami felőlem ijesztgette, mert egyszer odajött, s megrug-dosta az ajtót.

– Hé te, élsz még?

– Vízet!

– Na, akkor dögölj meg!...

Keserűen elmosolyodtam. Éreztem, tudtam, nem fogok megdögleni. Nem! Valamily módon beteggé teszem ma-gam, hogy kórházba vigyenek, emberekkel kerüljek ösz-sze, s üzenjek a külvilágnak. Élek, és élni akarok., szed-jetek ki ezeknek a markából valahogy. Aztán... aztán csőstől adok vissza mindent. El, most elviselek minden megaláztatást, minden kint, higgyék, hogy nem írok többé, s mikor nem is gyanítják, szemükbe rémítek egy könyvvel. Leleplezem: átlátam szándékukon. Jakab Gyur-kákék ezután is kölcsönadhatják kabátjukat a kabáttalan kommunistáknak.

Ilyen álmod láttam én abban a fürtelemben. És meg-virradt. Mindig megvirrad. Akkor csak egy borús vásár-nap reggelre virradt. Kiszedtek a fogdából. Az őrmester maga jött utánam. Szokatlanul szőke volt. Figyelmesen nézett végig rajtam. Meg lehetett elégedve. Hetes sza-káll tuskézte a négy napos éhezéstől beesett arcomat. Sze-mem gyulladós a virrasztástól. De a trencskót nem ék-telenítette el egy vizes folt sem. Nem hemperegtem meg vele a malacok csatakjában. Csuklómon hegedeztek a láncmorzsolta sebek. Nem fertőződtek meg, vérsajtjeim éber fickók voltak.

– Miért hozták magát gyalog? – fürkészt az őrmester. – Hiszen van pénze.

– Nem tudom – feleltem kitérően.

– És fizetné Aradig az autóbusz költséget, hogy ne vigyem gyalog?

– Hm, mi akar ez lenni? – fogtam gyanút a tegnapi brutális bánásmód után hirtelen jelentkező emberséges hangtól. Vagy csak provokálni akar, hogy vágjam ki: fizesse az állam, ha hurcolni tetszik neki? Talán most próbálják ki, hogy mi maradt a temesvári előadóból?

S az őrmester tényleg autóbuszon vitt be Aradra. Fényes, a tegnapinál jóval fényesebb gyári bilincset kattintott a csuklómra. Vasárnap fejében ünneplő bilincsnek látszott. Kár, hogy a trencskó ujja rácsúszott. És nem hátul, hanem elől bilincselte meg. Amint mondta, nem akar feltűnést, az autóbuszban. Borotvátlanlanságom is szemet szúrt neki. De azon segíteni már nem lehetett. Így érkezünk Aradra. Egy-két kilométer lehetett az út odáig. Esett az eső. Ernyők alatt vasárnapi ruhás férfiak ácsorogtak a templomok előtt. Itt bántam meg, hogy autóbuszra vállalkoztam. Gyalog feltűnhettem volna az aradi munkásoknak, a sajtófelháborodás nyomán bizonyára gyanították volna kiléteimet, s hírt adhattak volna felőlem.

Így alig egy félutányira állt meg az autóbusz a rendőrprefektúrától. Oda kísért az én „előzékeny” őrmesterem. Egyenesen a szigurancahivatalnak adott át. Ott már várhatták érkezésemet, mert szinte ismerősként fogadtak, gúnyos vigyorgásokkal. Leszedték rólam a bilincset, s rögtön egy félreeső irodába vezettek, ahova ágy volt betéve. Gyanús barátsággal kínáltak: feküdjem le, pihenjem ki magam, aludjak. Nem zavar egy lélek sem. Bármi volt is szándékuk, bizony végigzuhantam az ágyon. Négy napig nem enni, s közben azt végigélni, amit végigéltem, elég lett volna egy lónak is. Ám alig feküdtem le, rendőr jött a szobába, széket húzott magával, s a közelemben rátelepedett. Néhány percig nézett kegyetlenül, bajszos idősebb férfi volt. Egyszer csak felugrott, s jött nekem felemelt ököllel. Miért fekszem előtte? Álljak föl rögtön, az apám istenit, bitangja! Szálloda ez itt, azt hiszem? – és öklözni kezdett, alig bírtam talpra állni. Mikor meg

felálltam, mellbe vágott, ismét elterültem az ágyon. Maradjak úgy, most már feketem, kiáltotta színiből kikelve. Azt a felforgató kommunista mindenemet! Hát hol az anyámban lehetne oly jó dolgom, mint ebben az országban. Mégis sztrájkra, lázadásra uszítok!...

Fekve maradtam, nem tiltakoztam se a sztrájk, sem a lázítás, se a többi jelzők ellen. Gondoltam: jól van, öregem. Csak folytassátok. Elvégre igazatok van: sztrájkoltam én nem is egyszer. De bánhatjátok ezt az igazságot. Alig gondoltam ezt végig, bejött egy öszülő bajuszú rendőr. Jóképű bácsika, hurcolt magával egy széket, s rám se hederítve letelepedett a másik mellé. És elkezdett tüzelni, hogy ez mégsem járja. Már két hónapja nincs fizetés, a szolgálat meg nehéz, pihenő helyett készültség, a gyerekek iskolában, és ma egy irka és holnap egy gumi, aztán tinta meg ceruza, a térkép helyett másikat kell venni, az asszony meg zúg, karácsonyra malacot kéne ölni... Neki robban fel a feje, itt tenni kellene valamit a fizetésért. Adják már ki, de a hátralékot is! Fel kéne menni a kvesztor úrhoz és megmondani: ha nincs pénz, nincs szolgálat. Temesvárott tavaly két napig nem mentek szolgálatba, és mindjárt lett pénz...

Én csak füleltem, füleltem, mit akar ez az öreg, fülem hallatára sztrájkra izgatja az én rendőreimet? Hisz épp az imént akart agyonvágni sztrájkok és izgatások miatt. Az én rendőröm most nem ugrott fel, hogy mellbe vágja a másikat, hogy letartóztassa. Ehelyett elkezdett helyeselni, bólogatni. Igen, ő is csak száraz kenyeret hozott vasárnap ebédre. El van adósodva, bizony jó volna odaállni a kvesztor úr elé, de itt gyávák a rendőrök, nem olyanok, mint a temesváriak. Az igen, az használna, ha letennék a szolgálatot, amíg nem adnak fizetést. Adják előbb az apróbbaknak, a nagyok biztosan kiveszik a maguk nagy fizetését a minisztériumokban.

És szidták előttem a nagyokat, osztották, melyiknek mekkora vagyona van. Ennek a panaszsilipnek meg izgatásnak egy kiáltás vetett véget. Valaki hívta az öreget. Az meg ment bosszúsan, húzta magával a széket. Morgott.

– Ez igen – mondta –, alig ülök le, már kiáltanak, de fizetés?...

Kiment a szememből az álom. És ámultam. Ezek őriznek engem? Eleinte hamiskodást gyanítottam e két elégedetlenkedő párbeszédében. De az öreg hangja olyan őszinte és mesterkéltég nélkül való volt, hogy gyanúm eloszlott. Amellett pedig való igaz, hogy az 1931–32-es években tényleg két-három hónapi hátralékkal maradt el az állam tisztviselői és munkásai fizetésével. A Iorga-kormány kezdte ezt a pénzügyi zavart, a másodszer is uralomra kerülő nemzeti parasztpárti kormány meg fokozta.

Az öreg elégedetlenkedő délig visszajött néhányszor, és fújta a tüzet a másik fülébe. Én meg csudálkoztam, mi hiba lehet ezeknek az agyában? Itt őriznek ezek a bácsik órák hosszát, és egy percre sem jut eszükbe összekapcsolni az ő elégedetlenségüket és izgató dohogásukat velem, akit megnyúznának, mert szerintük sztrájkra izgattam. Talán rögtön agyon is vernének felháborodásukban, ha megmondanám nekik, hogy ők éppen olyan lázítók, mint hitük szerint én.

Nem sok időm maradt ezen a sánta logikán csodálkozni. A sziguranca urai délfelé borotvakészüléket küldtek, s minden igyekezetükkel rávettek a borotválkozásra. Később fiatal rendőrt küldtek, egy barna fickót, állítólag a telefonistát, aki módfelett szívélyes modorban adta tudtomra: kimehetek vele a városba ebédelni. Persze saját költségemre.

Én már elhatároztam volt, hogy addig nem táplálkozom, amíg szabadon nem engednek. Tudomásukra akartam ezt hozni, ami egyáltalán nem esett volna nehezemre, mivel semmi étvágyam sem volt. A Temesvárról hozott romló szalámi még mindig érintetlenül veresedett a táskámban. Ám ez az invitálás újból felébresztette reményemet a közeli szabadulásra. A borotválkozás, a városban ebédelés engedélye talán ennek az előjele. Talán már ma szabadon ereszhetnének, ha nem volna vasárnap. A főnök úr bizonyára nincs ma hivatalban.

– Gyerünk – gondoltam. – Ha mégis valami célból hamiskodnának velem: lám, mi az?

Az én kísérem valóban kivitt a városba, s ajánlotta a jobbnál jobb vendéglőket, a konyhák és borok minősége szerint. Úgy mentünk egymás mellett, mint két egyenrangú úr. Mi több, kísérem érdeklődött: nem akarok el-

látogatni aradi ismerőseimhez? Szívesen elkalauzol, nem ártana tiszta inget váltanom, mert ami rajtam van, bizony nagyon gyászos. Sajnos, világosítottam fel, senkit sem ismerek Aradon.

– Hogy lehet az? – nézett nagyot az ifjú rendőr. – Egy ilyen híres író csak kell ismerjen valakit az ifjúnunkások közül.

Felütöttem a fejem. Úgy, ezért ez a nagy előzékenység? Szeretnétek valamibe belerántani. S örvendtem, hogy valóban senkit sem ismerek ebből a városból. Az imént könnyen bementhettam volna a nevét, nézhetném, hogy hurcolják be szegény ártatlan ismerősömet... Sejtettem már, nem a szabadulás felé sétálok. És mentem volna vissza a rendőrségre, nehogy valami ostoba véletlen elém hozzon egy erre utazó ismerős elvtársat Kolozsvárról. Az én kísérem azonban vitt, vitt jó messzire. Szemmel láthatólag azon volt, hogy bekalandozza velem az egész várost. Sosem jártam még erre, de semmi kedvem sem volt nézeledni. Nem is maradt emlékezetemben egyetlen utca-részlet képe sem Aradról.

Végül betértünk egy sötét vendéglőbe, szarvasagancsokkal díszítették minden falát. Ebéd már nem volt, s így immel-ámmal megettem két tésztát, rendeltem udvariaságból két fröccsöt, s ártatlanul koccintgattam vezetőmmel. Ő meg csak mindegyre kilyukadt beszéd közben az illegális Ifjúnunkás Szövetségre. Elárulta, van közöttük ismerőse, szívesen bemutatná. Nem voltam kíváncsi. Ő aztán rátért a Munkássegélyre. Aradon miért nem próbálkozunk vele?

– Majd próbálkozunk – vallottam be nyíltan –, majd ha valaki hírünkre felfigyel, és önként jelentkezik.

Ezzel el is akadt a beszélgetés, társam kedve lelohadt. Egy darabig még rá akart venni, hogy igyak valami jobb bort, ráérünk, s rám fér egy kis hangulat. Kitértem a hangulat elől. Felszedelőzködtünk. Lassan visszakísért a rendőrségre, de nem a régi szobába, hanem a fogdába. Becsuktak egy teljesen üres, tisztára meszelt cellába, irattáskám már ott várt egy keskeny padon. Ezen ülhettem és alhattam kedvemre, ha le nem fordultam róla. Itt telt el hétfő és kedd. Senki sem nézett felém. Látva az idő múlását s

a szabadulás reményének teljes elhalványulását, elszántan fogtam neki, hogy beteggé tegyem magam. Hülésem semmi komoly lehetőséggel nem biztatott.

Hétfőn este hozattam tehát egy másfélkilós fehér cipót, és az utolsó falásig megettem a romlásnak indult szalámival együtt. Íze, szaga sokszor a torkomon akasztotta, de legyűrtem valahogy. Egy jó húsmérgezéssel járó láz és egyéb talán csak elősegíti az én dolgomat vagy erre, vagy arra. Annyi napi éhezés után a hatalmas cipó és a negyedkiló romlott szalámi nagy kőként feküdt meg a gyomromat. Néha aggódva gondoltam a halálra, számoltam vele, hogy egészen csúnya és kínos halál bánhat el velem, akkor járom meg csak igazán, ha holnap szélnek eresztenek, mehetek haza, s otthon végez velem a húsmérgezés. Ha erre gondoltam, bántam a nagy lakomát. Éjjel fel-felijedezve figyeltem magamat. Sehol semmi. Kedd reggel egészen kis főfájás, délben már híre-nyoma se. Este ki kellett kéredznem. Szerdán reggel farkaséhséggel ébredtem. Ez a marha munkásgyomrom elbánt a cipóval, meg se kottyant neki a romlott hús, követelődzött, korgott, morgott. Hű, de elkezdtem káromkodni.

Dühbe jöttem, s rúgtam a cellaajtót, hívtam az ügyeletes rendőrt. Jelentse azoknak az uraknak odafönt a szigurancán: összetörök itt mindent. Mit akarnak tőlem, már három napja itt vagyok. Üssenek agyon, vagy csináljanak, amit tetszik, de türelmemnek vége. Lärmázásomnak vagy egyébnek köszönhetem-e, nem tudom, de kora délután felvezettek a szigurancafőnök elé. Bikaerős ember volt. Elém teszi Földi Jánost. Én írtam-e? Én küldtem-e belőle Aradra?

– Írni én írtam – vallottam be habozás nélkül –, de hogy ki küldte, azt nem tudom. Kétezer példány jelent meg belőle, kétezer ember küldhette. – Ezzel a főnök úr meg is elégedett, beküldött a fényképezdébe, előlről, oldalról és hátulról lefényképeztek, megszámoztak, ujjlenyomatot vettek, s már mehettem is vissza a főnök úr elébe. Vállát vonogatva közölte: fogalma sincs, miért küldtek hozzája. Ő itt semmit sem talált ellenem, szabadon is engedne, de a temesvári sziguranca visszakér. Csóválta a fejét:

– Nagy kópé az a Rîmneanțu.

Mehettem vissza Temesvárra, saját költségemen, mert különben gyalog vittek volna vissza is. Vissza Temesvárra – forrt fel bennem minden. Mit akar tőlem az a Rîmneanțu? A vonat hamar odaröpített. Egy óra alatt tette meg az utat, ami nekem négy napba került. Temesváron ismét elszedték mindenemet, és ismét egy üres cellába dugtak. Vizes volt a cementje és se pad, se semmi benne. Most már úgy jártam benne, mint egy tigris. A fejem pattant szét az idegességtől. Ez a Rîmneanțu képes lesz ismét kikészíteni a fejemet. „Megfejel”, ha meglát itt egészségesen, gyüretlen trencskóban, kiborotválkozva.

De a főnök felém se nézett. Néhány detektív behívott az irodába, s kedélyeskedve csevegtek Panait Istratiról, ő is munkás-sorban kezdte az íráságot, s lám, a végén mindent megtagadott. Ezt elmondták, és ismét cellába dugtak. Ott fagyoskodtam másnap délig, akkor átkísértek az ügyészségre. Közben az ügyész eltávozott valamerre, s ezért újra visszahoztak a sziguranca fogdájába. Másnap délben ismét az ügyészségre hurcoltak valami dohány-csempészekkel. Az ügyész ezúttal hivatalában ült. Tüzetesen kihallgatott, aranykeretes szemüvege mögül fürkészett engem. Kifejtette nézetét az irodalomról, oktatott, hogy tehetségemet ne fecséreljem el propagandaízű dolgokra. Szabadlára helyez, nincs miért letartóztasson, de... de a sziguranca visszakér.

Nem hagyott időt tiltakozásra, rögtön felállt, s ment egy tárgyalásra. A rendőr egykedvűen vitt vissza a szigurancára, be a nedves cellába: járhattam fel s alá egész estig, mint a bolond. Szerencsémre odakint a városban néhány haladó gondolkozású újságíró megmozgatta a rajtam fekvő nehéz köveket. Tőlük tudtam meg később, hogy a Munkássegély üldözése és az én meghurcolásom ellen egy berlini írócsoport is tiltakozott. El is értek annyit, hogy éjszakára kivittek a cellából. A rendőr-gondnok konyhájában alhattam a cselédágyban. Reggel ismét vissza a cellába. Délelőtt a kvestor úr elé vezettek. Ez az úr tudtomra adta, hogy nincs semmi dolguk velem többé, de szabadon nem ereszhetnek, mert hátha van valami a rovásomon a kolozsvári szigurancán, s ezért átkísértetnek

Kolozsvárra. Éppen csak várjak, amíg kerül valaki, aki odautazik a temesvári rendőrség emberei közül.

Közölte azt is, hogy ebbe beletelhetik egy-két hét, kevés szabadjegyük van, s azokkal állandóan úton vannak. Beleegyezett, hogy saját pénzemen utazzak, de fizessem a kísérő útiköltségét is. Hol volt nekem erre pénzem? A temesvári írók azonban összeadták, már csak a kísérő személy hiányzott.

Két nap múlva került egy kis rendőrtisztviselő, aki hajlandó volt egyetemre járó fiát meglátogatni az én költségemen. Kolozsvárra kerültem hát éjfél táján, s ott is be rögtön a fogdába. Na, gondoltam, itt már mégiscsak otthon érzem magam. Döngve csukódott be mögöttem a nehéz ajtó, ugyanakkor a priccsről felugrott egy didergő alak. Novemberi fagyos köd ült már az udvar gesztenyefáin. Csekély két hét múlt el Kolozsvárról való távozásom óta. A priccsről felugró alakot néztem, az meg nézett engem, és egyszerre kiáltottunk fel:

– Te vagy az, Pista!...

– Te vagy az, Béla!

Az jó volt, hogy én voltam, de bár ne lett volna ő Béla. Mert ő azon kívül, hogy Józsa Béla volt, a Munkássegély titkára is volt. Távollétemben elnökhelyettes is egy személyben. Ha jelen esetben is elnök helyett van itt, az rossz jel. Akkor itt nem lesz szabadulás. Józsa faggatni kezdett engem. Élek, vagyok? És honnan a csodából szotytyantam ide? Halottnak hittek már.

– Én, én, de hogy kerülsz ide te? – kérdeztem rosszat sejtve.

– Kitért a sztrájk a Dermatában. Enni adtunk a sztrájkolóknak gyermekeinek. A Munkássegély konyhát állított nekik, ahogy az alapszabály előírja.

– Csak ezért fogtak be?

– Már egy hete...

Rendben vagyunk, heppentem le a priccsre. Ha csak úgy tartják Bélát itt már egy hete mint elnökhelyetteset, akkor az alapszabályok értelmében át kell vennem az „ülés” vezetését... Másnap azonban kiderült, hogy a kolozsvári sziguranca nem ragaszkodik a mi alapszabályainkhoz. Vigyorogva mondogatták: engem „levegőzni” eresztenek. Ha a temesváriak ellátták a baját az íróknak

és elnöknek, ők egy kicsit a titkárt fogják bölcs elmélkedésre. Csodámra oly hirtelen szabadlábra helyeztek, még elbúcsúzni sem tudtam Bélától. Ott maradt szegény fiú vesekővel és gyenge tüdejével a kitört ablakú, fogvacogtató cellában.

Szabad voltam végre, de öröm helyett aggodalom keserített. Mit tehetnék Béla érdekében, hogy úgy ne járjon, mint én. Alighogy az utcára értem, rögtön elfogott valami gyöngeség, mintha felhúzott óra lettem volna, és éppen most jártam volna le. Szédültem, kezem reszketett, a fejem zúgott, s egész testemen kivert a forróság. Míg hazáig értem, majd elbóbiskoltam. Mindezen felül valamilyen idegességi érzés fogott el, mintha hosszú kötél hurkolódnék a nyakamra, amelynek másik végét a sziguranca fogja...

Nem mertem átadni magam feleségem örömének, kisfiam motyogásának, amint nadrágomba kapaszkodva ölembe kéredzkedett. Úgy éreztem, becsapom őket, ha elhitem velük, hogy igazán hazajöttem, hogy ezután soha többé nem fog ilyen borzasztó dolog történni.

– Apu, apu – dörzsölte arcomhoz arcát a kisfiú.

A sápadt asszony csak nézett, és szorongatta a kezemet. Két hét alatt lefogyott, elszíntelenedett, szeme körül halvány karikák képződtek. Ez az asszony többet szenvedhetett, mint én. Én az ő helyében nem bírtam volna elviselni azt a tudatot, hogy őt valahol kínozzák, s én nem siethetek segítségére. Talán át is élte ezeket a gyötrelmeket, talán még többet is, mint amennyit én el bírok képzelni. Neki itt volt külön szenvedésül ez a kisfiú, akinek apját, jövőjét féltette. Én alig gondoltam rájuk. Ők számítottak a legkevésbé.

Elszégyelltem magam, s hirtelen letettem Karcsit a földre, s megindultam a keskeny szobában le-fel, ahogy a temesvári cellában rákaptam. A kis alolglobolós nadrágú fiúcska meg jött utánam, s nyújtotta kezét a nadrágom után.

– Apu, apu – mötyögte –, ne menj többet csatába...

Úgy megtorpantam, mintha kőszikla zuhant volna a lábomra. Feleségemre néztem kérdőn, szemrehányón: ki tanította erre ezt a gyereket?

– Azt mondja, te mondtad neki, mikor elmentél...

Ránéztem a gyerek szőke fejére, s bosszúsán emlékeztem vissza, valóban én kotyogtam valami effélet a kérdezősködő gyerekek búcsúzáskor. És most visszafordítja: ne menjek többet csatába?! Benne volna ebben a kérdésben az asszony ki nem mondott kérése is? Bajtársamnak tudtam eddig, küzdőtársamnak, de meddig terjed az ő ereje? Bír-e követni oly messzi, amerre abban az újaradi kóterben szántam el magam? Követelhetem-e, szabad-e magammal hurcolnom őket? És hirtelen oly gyenge lettem határozottan válaszolni erre. Ágyba kívánczozott testem-lelkem. Fejem ketyegett, mint egy óra, jó lett volna megállítani egy időre. Legalább néhány napra nem törődni a Munkássegéllyel. Földi János folytatásával. És miért is törődnék, nincs-e jogom pihenőt venni?

És akkor megszólalt az asszony csendesen, minden él és különösebb szándék nélkül, biztosan csak úgy hirtelen jutott eszébe. Tudom-e, hogy mesterem kiadta a munkakönyvemet, mikor a fizetésemért volt nála?

– És kijelentett? – ütődtem meg nagyon.

– Más segédet kerített.

Szóval ismét munkanélküli lettem télire. Marad hát időm ismét az írásra, „pihenésre”.

Kibámultam a csapkodó, havas esőbe, a szobánk ablakából látható szántóföldre, a kopárra kopaszodott Nádasparti akácokra. Az esőről aztán gondolatom átcsapott Jakab Gyurkára. Itt nálam a trencskója, s ő bizonyára ki se bújhat a házból. Nem is sejtheti, hogy megkerültem s velem a kabátja. Hogy el lehet keseredve! Én meg itt állok, ahelyett, hogy rohannék kabátjával megvigasztalni?! Munkássegély-tag ő is. Hegedűjével énekelni tanítja a gyerekeket. Ha most megyek, biztosan ott találom, hiszen esteledik. Ő csak átlép a szomszédból. A napokban biztosan minden este azzal a reménnyel lépett át, hogy várom már a trencskóval.

És nyúltam a szegen lógó trencskó után. Legalább elfut-hatok ezeknek az enyéimnek kutató, aggódó pillantásai elől. Hamar visszajövök, nyugtattam meg őket. Vettem kopott, elnyűtt télikabátomat, s vittem Gyurka trencskóját. Nagy lépésekkel kerültem a pocsolyákat. Jól megázva érkeztem a Berek utcába, a Dermata gyár közelébe. Már felgyúltak a villanylámpák, megszüpítették, elrejtették a

külváros ázott rútságát. Meghökkenve léptem be szervezetünk helyiségébe. Szokatlanul üres volt. A benn lakó védőnő összezsápta a kezét:

– Nagy Pista? Megkerült, Nagy Pista?

És szalasztotta leánykáját Jakab Gyurka után, jöjjön gyorsan, itt a trencskója, de szóljon be a szomszédokhoz is, hogy megjött Nagy Pista. Szaporán mesélte, hogy szétriadt mindenki, amióta elfogtak. Amióta pedig Bélát is elvitték, azóta már szinte senki sem mer a Segélybe járni.

– És ugyan miért? – kérdeztem elkedvetlenedve. – Hisz ezerszámra számláltuk a tagokat.

– Hogy miért? – sóhajtott Hagymásiné. – Megriadtak...

Nem mondtam erre semmit, csak leültem, s bámultam magam elé. Valóban veszni hagynák ezek a külvárosiak, amit együtt építettünk fel? Hagynák az ingyenes orvosi rendelőt, a kis utcai könyvtárat, a napközi otthont, a gyermekkonyhát, egymást?!

Eközben jött Jakab Gyurka ujjongva, ölelgetett, és jöttek a szomszédasszonyok és mások, óvatosan, hitetlenkedve dugták be a fejüket, miután megláttak, felvidámultak. Szorongatták a kezemet, de én csak arra gondoltam, elmehetek-e én ezek közül pihenni? Válaszként jöttek a leánykák meg fiúcskák, körbefogtak, s kikottyintották, írhatnék nekik egy színdarabot karácsonyra. Járának vele házakhoz, pénzt gyűjtenének a sztrájkkonyha javára. A gyermekek szaván felbuzdultak az asszonyok is, kiváltképpen Hagymásiné. Nincs fa, elfogyott a só, a zsír. A dermatisták hoznák a gyermekeket enni, ha volna mire. Kezdeni kellene valamit Józsa Béla kiszabadításáért is...

Úgy beszéltek ezek velem, mintha valamennyi a feleségem és gyermekem lett volna.

Javasoltak az asszonyok ezt is, azt is. Telt az idő, a szemem majd leragadt, figyelniem kellett mégis, hisz nem azért választottak elnöknek, hogy elaludjam közöttük.

Tíz óra felé vetődtem haza. Az asszony harisnyát stoppolt, s szemrehányás nélkül érdeklődött, mi van a Segélyben. Ő is a védőnő-értekezletre kell hogy menjen szombaton.

– Mi van? – legyintettem vidáman. – Örvendenek. Bélát nem hagyhatjuk... Kérik, hogy írjak színdarabot.

Ültünk, és gondolkoztunk mind a ketten a színdarabon. Milyen lehetne az? Egy félbemaradt, múlt téli regényre fordult az eszem. Azt kellene befejezni, abban kell elmondani, hogy nem szabad megállni. Hirtelen felvillant előttem, mi lehetne a regény címe: *Nincs megállás*.

Ezzel a címmel fél év múlva a regény meg is jelent. És az már a kommunista párt segítségével került ki a nyomdából. Én akkor már a dési börtönben ültem. Közel száz erdélyi CFR-munkással internáltak oda. Kicsiben mi a grivicai munkások sztrájkjának mását csináltuk meg Kolozsvárott. Második regényemet a Vörös Segély be-csempészte hozzánk a börtönbe. Az elvtársak kézzől kézre adva hangosan olvasták fel. Arról szólt az, hogyan tört ki a föld alá szorított szakszervezeti- és pártmozgalom, s végül hogyan foglalták el a munkások a nagyobb üzemeket, hogyan törték át Vaidáék, Mironescuék terrorját. Mikor a munkások a regény végére értek, lelkesen hátba vágtak:

– Igazad van, Nagy Pista. Nem lehet, nem szabad megállani.

– Nincs és nem lesz megállás – kiáltották mások. Íme, valahogy így csináltak belőlem a munkások kommunista íróit.

(1943)

REGÉNY HELYETT

Ezerkilencszázharmincöt nyarán kezdő munkásíróként a Prahovavölgy fölött égnek meredő hideg kővár* urai zálogba fogtak. Tizenegy hónapig törlesztettem könyvkiadói merészségem bűneit. Már beletörődtem, hogy robotolok még vagy három hónapot a hátralévő pénzbüntetés fejében is az ezüstködbe burkolódzó völgy fölött, mikor hazulról egészen váratlanul megjött a szükséges váltásdíj, s én hazajöhöttem. Örömben azt hittem, hogy népes munkásrokonságom adta össze a pénzt. Lám, gondoltam, mégiscsak húznak ahhoz a munkásirodalomhoz, amelyre én az életemet tettem fel.

Annál mélyebb volt lehangolódásom, mikor örvendező feleségemtől megtudtam a valóságot. Rokonságom, egy-két sógor kivételével, nemhogy kiváltani igyekezett volna, hanem még meg is leckéztette a feleségemet. Ha kellett neki, viselje sorsát mukkanás nélkül. Az ura meg hadd puhuljon Doftanán minél tovább, annál biztosabban hátat fordít az irkafirkás munkáskultúrának... Egyszerűen kiderült, hogy egy teljesen idegen férfi lekötelezettjévé váltam: egy bizonyos Tóni nevű egyénnek. Feleségem, látva kedvetlenségemet, minden szókészségével dicsérni kezdte azt a férfit. Hogy koldusszegénev, szülei a bölcsője mellől fordultak a sírba. Nagyobb testvérei megsztébódorogtak a világ minden tájára. Ő valahol Besztercében hányódott egy kisebb uradalom elcsigázott román béresei között. Egyetlenegy osztályt végzett, az elemi iskola palatáblás osztályát, azt sem magyarul. Volt ő kiskondás, tojásos zsidók cselédje, gyári napszámos, bejárta egész Romániát, szűnyogos mocsarat szárított Palesztiná-

* *Doftana*

ban. Pártfogóik nélkül kitanulta közben az autószerelést, a sofőrséget, s szabad idejében a világirodalom klasszikus remekeit olvasta.

Bosszantott ez az áradozás, türelmetlen mozdulatomra feleségem azonban még élénkebben kelt a Tóni pártjára. Tudtam, hogy ez a férfi sokáig teljesen létszám fölötti fiatalembernek számított. Szinte földből gyúrt magának asszonyt, hogy feleségül vehessen valakit. De megesett, vele a csoda, ami a filmekben naponta előfordul. Beleszeretett egy gazdag úrilány. Egybekeltek, mint két veréb, mert a lány szülei semmit sem adtak a lánnyal. Attól tartottak, hogy lányuk valami kalandor hálójába került. Tóni becsületet kellett hogy szerezzen előttük is.

Feleségem evvel a munkásfeleséggé idomult úrilánnyal a kölcsönkönyvtárban ismerkedett meg, az meg bemutatta Tóninak, aki már hallotta híremet a munkásmozgalomban, de nem figyelt fel reám komolyabban. Most elolvasta írásaimat, s egyszerre sorstársat vélt felismerni bennem. Lelkesedő asszonyom előadása szerint Tóni úgy érezte, hogy bennem, a makacsul igyekvő munkásíróban az ő törekvéseit is büntetéssel sújtották: hogy én a hadiárvasággal, gyárban félkarúvá csonkult anyámmal s négy elemi osztályos analfabétasággal éppoly mélyről rugaszkodtam neki, mint ő. Úgy vélte, hogy nem csupán magamért küzdöm magam a felszínre, mint ő, aki vagyoniilag próbált gazdag sógorsága fölé kerülni, hanem én olyan fiúhoz hasonlítok, akit társai hátukon segítenek fel a zamatos almát csüngető fára, hogy aztán a többit is felhúzza maga mellé.

Nos, ez a Tóni méltatlankodva kelt ki rokonságom ellen. Nem látják, mijük lehetnék nekik, ha segítenek nekem, ha egy perccel sem hagynak tovább senyvedni Dof-tanán, mint amennyi feltétlenül muszáj. Így hát ő maga kínálta fel a pénzbüntetés összegét, s ezenfelül is mindenben segítségére sietett feleségemnek, télire tüzelőfát szerzett részletfizetésre, gyámolította kisfiamat, s most alig várja, hogy személyesen is megismerhessen, és barátjaként köszöntsön.

Míg a feleségem ezeket elmondotta, Tóni nemhogy rokonszenvenné vált volna előttem, hanem egyre ingerültebben gondoltam rá. Munkásrokonságomat illetőleg igaza volt, de fájt és dühített igazsága.

Én a rokonságot szerettem volna olyannak látni, mint Tónit. Feleségem lelkesültsége meg éppen haragra gerjesztett engem. Hogy mert ez az ember bizalmába fogadni, tudtom nélkül olyan szívességet tenni, ami abba a kínos helyzetbe hozhat, hogy meggyőződésem ellenére jóképet vágjak személyéhez?

Micsoda tolakodó, s ha nem tolakodó, akkor micsoda együgyű alak ez, ha azt hiszi, hogy én az első látásra barátommá fogadom? És honnan tudja, hogy én valóban az az ember vagyok, akinek írásaimból látszom? Az írásokba nem mindig azt önti az ember, ami, hanem ami lenni szeretne: amivé kedvezőbb körülmények között válhatnék.

Kifakadásomban mindezt indulatosan vettem feleségem szemére. Belesápadt ellenkezésembe. Semmi szín alatt sem akartam megismerkedni Tónival. Megadjuk a pénzt, és isten áldja. Asszonyos sírásba fúló hangon tiltakozott. Ne szégyenítsem meg őt, és ne vadítsam el azt a hűséges, jó embert. Ezerszer közelebb áll hozzám, s ezerszer különb, mint saját atyafiságom.

Éppen ez fájt nekem a legjobban.

Tán sohasem is tettem volna be a lábam Tóniékhoz, ha feleségem nem emlékeztet: vigyázzak, ők a munkásság ügyét látják bennem. Ez az érv legyőzött. Felülkerekedett bennem a felelősségtudó józan ész. Reméltem, Tóninak is lesz annyi esze, és nem erőlteti magát, ha én nem vállalom. De ő nemcsak eszét, szívét is odaelőlegezte már a mi barátságunknak. Sajnos, én ezt még akkor sem viszonozhattam volna, ha történetesen már jó előre nem merevedek meg irányában. A félelmi lélekpusztító, zord magánzárka Doftánán még mordabbá tett, mint amilyen azelőtt voltam. Ráadásul elszoktam a beszédétől; magába süppedő, befelé marcangoló, szótlan tuskóvá vadítottak. Tóni viszont az első perctől kezdve legrejtettebb gondolataim közé igyekezett beférkőzni rám törő bőbeszédűségével.

Szoba-konyhás lakásuk, politúros bútoruk meg éppen növelték ellenállásomat. Előttem akkor még úrilakás-számba ment az ilyen. Megpillantva cselédjüket, éppenséggel futni szerettem volna tőlük. Pedig hát csak kicsike

kis cseléd volt az, amolyan pesztonka, éppen hogy csak az egykori úrileány Tóniné illúzióit szolgálta. Hiába, nem vette be a gyomrom a cseléd tartó munkáscsaládokat. Félttem, hogy egyszer mértéktelenül kitör belőlük a jómódtól rendszerint megvaduló kispolgár... Legalább ne ölelt volna meg ez a Tóni, és ne szólított volna testvérnek, és ne tegezett volna le azonnal. Sem ezt, sem az ölelést nem bírtam volna viszonzni, ha tőből vágják is le a kezem, és ha kitépik a nyelvem. Feleségemen kívül senkit sem szoktam megölelni, még az édesanyámat sem.

És most jött ez a fekete Tóni, s egyszerre úgy átadta magát, hogy szinte káromkodni kezdtem rosszul palástolt dühömben. Munkátestvéreimet a kimerülésig kellett nyaggatnom, amíg a saját, közvetlen érdekeiket védő szakszervezeti tagságra rábírtam őket. De ez a Tóni mit várhatott tőlem? Annál többet, mint amennyit maguktól is megszereztek? És kell-e ezeknek ennél több?... Rádió, cseléd, pénzkereső asszony és az ezermester Tóni, aki kettőjük fizetésén kívül esténként és vasárnap mindenféle apró fuserálásokból is pénzt csikar ki. Vitt volna ez a saját költségén moziba, színházba, cukrászdába, hogy feledjem doftanai élményeimet! Igyekezete azonban felesége józanóságán – hogy ne mondjam, zsugoriságán – és az én konokságomon minduntalan megtört...

Minden lehető módon sejtetni próbálta velem ragaszkodása okát. Hogy csak árva fiú örvend a másik árvának, szerinte „erős az erősnek”. Ezért kívánt folyton együtt lenni velünk. Nem hittem neki. Kerültem, de minél merevebb, minél zordabb, sőt elutasítóbb voltam én, annál ragaszkodóbbnak bizonyult ő. Csak a feleségemnek árulta el: érzi ridegségemet, de megérti. Utóvégre – látta be – én még nem ismerhetem őt. Ő nem írt elkötelező könyveket, sem Doftanán nem ült: nem bizonyíthatta, mire képes, mire érdemes. Bevallotta, bár rosszul esik, de azért tetszik neki ellenállásom. Garancia ez számára, hogy éppígy ellenállok annak a világnak, mely szívesen felkarolna mint író, csak hagyjam cserben elveimet, vagyis a munkásságot.

Alapjában véve igaza volt Tóninak, jólesett értelmes belátása, de ugyanannyira ingerelt is. Éreztem, előbbutóbb, de be kell törnöm előtte. Aztán pedig örök éle-

temre vigyázhatok, nehogy csalódást okozzak neki. És ha egyszer mégis kedvem támadna elveimet faképnél hagyni, ezekért a Tóni-félékért hünek kell maradnom, még fogcsikorgatás árán is. Tudtam, ostobaság, amit gondolok. Elveimet az élet gyökerezettette belém, azokat pusztulás nélkül éppúgy nem téphetem ki magamból, mint a szívemet. Mégis kikíváncozott belőlem, hogy a Tóni szeme közé vágjam: mit szólna hozzá, ha egy szép napon éppen az ellenkezője sülné ki belőlem, mint aminek engem tart? Akkor is ragaszkodnék barátságomhoz?

A józan belátás azonban visszatartott ettől az esztelen kísérlettől. Elvégre a barátság mi másból fakadna, ha nem a másik fél számára is rokonszenves elvi és erkölcsi magatartásból? Még a testi gerjedelemből fellobbanó szerelem is hamar odalesz, ha nem gyújt alá az ember újra és újra a társas életből vett jószokásokkal. Hűség, tudatos önfeláldozás, eszes bátorság, tapintatos gyöngédség, önzetlenséggé álcázott okos önzés és a védelmet kereső gyávaság hősi legyűrése lehetnek azok a belégyökerezett szabályok, amelyek kiegészítik az emberi faj létfenntartó társas ösztöneit.

Ezek a tulajdonságok egytől egyig jelen lehetnek Tóniban, de nem annyira kiegyensúlyozottan, hogy ez a sok erény egy nagy és mértéktelenül eszes önzéssé ne lássék összesűrűsödni előttem. Ezt abból a bosszantó körülményből véltem kiolvasni, hogy a mi Tónink egyszerűen sohasem adott módot fölöttem nyert előnyeinek behozására. Ha egy évig semmit sem tett volna értünk, akkor is derekasan igyekezhettem volna, hogy legalább az anyagi részét letörlesszem a családomnak juttatott segítségének és a pénzbüntetés kifizetésével tanúsított szívességének.

Ölt meg a méreg.

Míg én heti részletekben törlesztettem valahogy a kölcsönadott pénzt, addig ő a másik oldalon adósságba vert. Hol a fiamnak vásárolt valamit, hol a feleségemet lepte meg egy kiló mosószappannal vagy cipőkrémmel, aztán meg ismét az általa garantált részletre fizethető tűzifával. Nekem pedig írópapírt, tintát küldött. Náluk felejtett töltőtollamat becserélte újra... Dühömben hetekig elkerültem háza táját, feleségemnek is megtiltottam, hogy odamenjen.

Hiába.

Tóni utánunk jött lakásunkra. Ijedt arccal, sietségtől kifulladásra, aggodalmas hangon faggatott: csak nem haragszunk, csak nem beteg valamelyikünk? Engem sápadtnak, kimerültnek látott, akkor színdarabot írtam, és a vajúdas kínos izgalma sorvasztott. Tóni rohant volna orvosért, hogy kigyógyíttasson. Nem is sejtette, hogy a készülő drámát kúráltná ki belőlem. Végül is zavartan távozott. De nem bírta megállani, hogy ilyenkor észrevétlenül nálunk ne felejtse egy tábla vajot vagy egy csomag cigarettát.

Amikor ezért egy alkalommal ráförmedtem, kiengesztelően oktatott:

– Ne számárokodj, Pista. Te csak írd, hogy sikered legyen, az a mi sikerünk is. Avval teszel nekünk soha le nem törleszhető szívességet.

Meghökkenett, és dühbe hozott, de ezek az indulatok nagyon jól fogtak a színdarabírásnál. El is készültem vele, a pályázaton be is futott második díjra. Éppen csak a bemutató ideje tolódott mind távolabbra. Tóni az újságokból értesült a sikerről, és loholt ki hozzám. Nálam is jobban izgult a „süllyesztőbe” került dráma miatt. A színháznál voltak ismerősei, mint mindenütt, kulisszatologatók, díszítők. A függönyös meg a kellékes egytől egyig jóbarátja volt. Ezekhez szaladgált hírekért. Rátelefonált az igazgatóságra, hasonlóra bírta szakszervezeti barátait. Uszította őket: nyaggassák a színházat, látni akarják a darabomat, tessék már műsorra tűzni.

Nem tudom, mennyiben köszönhettem Tóni buzgóságának, de végül is szinte egy évi huzavona után műsorra került a dráma. Már meg tudtam volna bocsátani neki, ha történetesen ez is az ő érdeme. Igaz, elszomorított volna, mert én a darabom érdemének szerettem volna tulajdonítani a bemutatót. Mivel azonban mégsem voltam egészen bizonyos, nem bírtam felengedni Tóni iránt, pedig a darab próbái alatt is egyre hordta a jó híreket a függönyöstől, a kulisszamestertől és mindazoktól, akik sohasem kerülnek a színlapra, pedig munkájukkal éppúgy hozzájárulnak a színészek sikeréhez és az igazgatóság kasszasikeréhez, mint az „ünnepelt szerző”.

– Biztos siker – rázta belém az örömet Tóni. – A színpadi munkásoknak szörnyen tetszik a darab. Ne félj, azok jobban értenek hozzá, mint az egész igazgatósági finomvegyes. A színészek is kedvvel tanulják.

Az ő jó hírei nélkül elégtelen volna az izgalomtól. Az ő csíkos nadrágja és fekete zakója s az egyik diák barátja fehér inge nélkül talán ki sem állhattam volna a függöny elé, hogy a tetszéstől dörömbölő erkély s a premiernek tapsoló földszint láthasson. Mégis, ki hiányzott az igazgatóságtól „zajosnak” mondott bemutatót követő rögtönzött bankettől? Tóni! Tudtam, ha valakinek ott helye van, Tóninak az asztalfőn kellene ülnie. Mégsem hívtam meg; nem bírtam. Gondoltam, kinézik maguk közül a siker mellé hirtelen felzárkózó „szimpatizánsok”. Nem hívtam azért sem, mert már annyira reménytelenül lekötelezettjévé váltam, hogy lelkiismeretfurdalás és szégyenkezés nélkül látni sem bírtam. Jelenléte folyton arra emlékeztetett, hogy az ő vőlegényi ruháját viselem. Felforrt bennem a méreg, mert még a bankettel is ő került fölénybe. A színház utáni tolongásban úgy búcsúzott tőlem, mikor valami mentegetőzésfélét morogtam:

– Eredj csak, Pista. Te most ott kell hogy parádézz azokkal az urakkal. Ez alól nem bújhatsz ki. Mi megkaptuk a magunkét a színpadon. Eredj, ne várankoztasd őket. Te mindennap a mieink vagy, de az övéké csak ilyenkor.

Faképnél hagytam, nehogy a fenébe küldjem. Az újságíró-klubban összetolt fehér asztalok mellett majd kifordult szájból a sonka. A jeges fröccsök nemhogy oltották tüzesen fortyogó lelkiismereti lángolásomat, hanem még jobban felszították. Odalett minden örömöm. Néztem keménygalléros író, orvos, ügyvéd meg más ilyen „szerzőavatásra” kivasalt asztaltársaimat.

Mi közöm nekem ezekhez? És mi közük nekik Tónihoz, hozzám és Doftanához meg a munkássághoz, hogy így lefoglaltak maguknak? Tűrjem, hogy Tónin kívül most már ezek is osztozkodjanak velem a sikerben, ezek is kérkedjenek ezután ismeretséggel? De ha csődöt mondok, ha több sikeres drámát vagy regényt nem tudok írni, biztosan cserbenhagynak és elfelednek.

Legalább ezt a Tónit lerázhatnám a nyakamról. Legalább tudnám biztosan, hogy mi célja van velem. Elhigy-

gyem, hogy hátsó szándék nélkül oly megszégyenítően jó és bölcs?

Mind abban reménykedtem, hogy egyszer elárulja magát. Miért nem láthatom ennek az embernek a fonákját is? Amikor veszekszik a feleségével, amikor gorombáskodik a cseléddel. Ezt a felét vagy ügyesen leplezte, vagy – ami hihetetlennek látszott – csak jótulajdonságai voltak.

Tóninál elmélet és gyakorlat kézen fogva jártak egymással, akár valami összenőtt ikrek. Ő a munkásszolidaritást nemcsak hirdette, hanem rögtön meg is valósította. Ő, ha egy regényem nagy kínnal-bajjal megjelent, elismerését azzal kezdte, hogy házalni ment vele ismerőseihez és a szakszervezetekbe. Személyes hálaaként fogadott részemről minden új elbeszélést, minden kis újságcikket, amit írtam. Személyes sértésnek vett minden, akár jó-, akár rosszindulatú bírálatot, amivel írásaimat vagy személyemet illették. Színéből kikelve méltatlankodott előttem:

– Csupa örültek futkosnak ebben a városban. Azt kell hinnem, hogy egyesek a másik oldalra akarnak téged kergetni. Némelyek meg azt kívánják, hogy istennek rajzold a munkásokat. Mások azt mondják, maradj a gyalupad mellett. Meg hogy szervezz, agitálj! Nem veszik észre a bolondok, hogy a te könyveidben együtt van minden...

– Nincs igazad – utasítottam rendre. – Ezek jobb szolgálatot tesznek, mint te. Kizaklatják belőlem a tökéletesebb hitvallást. A te elfogult dicséreted viszont a vízre vinne engem. Sohasem tudnám meg hibáimat...

Elpirult, s elképedésemre igazat adott. Csak azt sajnálta, hogy nem hallhatták szavaimat bírálóim is. Többé nem lenne merszük igaztalanul vádaskodni. Tehát még összeveszni sem lehetett Tónival, mint korábbi barátaimmal. Mivel a korábbi barátságok mindig is elvbarátságból keletkeztek, csupa dühös vitákban merültek ki vagy morzsolódtak végül szét.

De azért nem adtam fel a reményt. Tetten érem egyszer Tónit. És lestem, figyeltem, közben azonban belétörődtem, ráhagytam, hogy én csak újabb és újabb jó írásokkal viszonzozhatom a szívességét. Utóbb már mindinkább az a gondolat foglalkoztatott, hogy legközelebbi regé-

nyemet Tóninak ajánlom: legyen boldog vele, s lehetőleg kerüljön el.

Ez a szándékom aztán arra bírta, hogy saját magam furaságán essek gondolkodóba. Micsoda igazság ez bennem? Csak nem abból az állandó bizonytalansági érzésből fakad, ami minden művészi munka kísérője lehet? Engem legalábbis minden megjelent írásom után elfog a kétség, vajon nem az volt-e az utolsó, ami még sikerült. Ami végeredményben ismét és ismét arra ösztökélt, hogy újra kipróbáljam erőmet. De meddig bírom ezt így? Mikor bír le a tehetetlenség? Elvégre az igazán jó munkára törekvő írók – küszködésekkel járó önmarcangolás közben – sohasem tudhatják, mikor mond csődöt alkotóképességük. Olyanok lehetnek, mint a petróleumvidék. Addig fúrják, gyötrik és szivattyúzzák, amíg csak valami belső földcsuszamlás el nem dugja az oly sok áldást bugyogtató forrásokat.

Abbahagytam e töprengéseket, s figyelmem ismét annak a regénynek a tervére irányult, amit Tóninak készültem ajánlani. Az a tudat, hogy evvel a regényemmel lerovom összes tartozásomat Tóninál, elbizakodottá tett, s még annyi tapintatot sem mutattam irányában, mint azelőtt. Ha hozzánk jött, olykor szóra sem méltattam, néha meg éppen elmentem hazulról, csak hogy ne kelljen beszélnem vele. Feleségem rettenetes alaknak nevezett, máskor meg szörnyeteget látott bennem, s ijedezni kezdett. Mindenkit el akarok űzni magam mellől: az egész világot ellenségemmé kívánom tenni, hiszen se szerük, se számuk már.

– Mit nekem Tóni – vágta oda nyersen –, mikor olyan könyvet készülök írni, ami a munkásság közös dala lenne.

Tóni biztosan helyeselt volna még ehhez is. Nem jutott rá alkalom. Irodalmi sikereimet a mozgalom politikai téren igyekezett gyümölcösöztetni. A föld alá szorított mozgalom látható íróképviselőjévé tettek. Könyvek helyett bedobtak a témák kellős közepébe, a tömegek életébe, az újságírásba, irodalmi és politikai vitákba. Forrongani kezdett körülöttünk a világ, nagy földcsuszamlások voltak keletkezében. Polgárháború Spanyolországban, létéért viaskodó népfront Franciaországban, mind vakmerőbb

fegyverkezés Németországban. S ebben a világregésre ijedt világban mennem kellett ahova hívtak, más városok munkásságához, értelmiségiek közé és a falvak szegényeihez. A hirtelen felém rajzó emberek sűrűje jó időre elsodorta mellőlem Tónit.

*

1942-ben ismét az életünkbe lépett, de ugyanakkor kilépett a magáéból. Magánélete az elmúlt esztendőben kevés figyelemben részesült, pedig rég közüggé vált. Időközben kisfia született, s korai örömébe utóbb sok keserűség és ijedség vegyült. A világpolitikában történt nagy változások igen súlyos megpróbáltatásokat hoztak nemcsak neki, de az egész emberiségnek. Az ő megpróbáltatásain keresztül szemlélhetjük valamennyiét. Megpróbáltatásai oly természetűek voltak, hogy bizvást remélhettem, most majd elárulja igazi lényét, megmutatja emberi rossztulajdonságait... Kiderült, hogy korán elveszített koldus szüleitől mégis örökölt valamit, olyasmit, amit azokban a napokban millió és millió szülő nem szívesen testált volna gyerekeire. A bécsi döntés után Tóniék ijedten törhették a fejüket, hogy mi legyen velük.

Tóni felesleges munkásnak bizonyult a vegyigyárban. Hasonlóan fölöslegesnek találtatott felesége is a magánkereskedelemben, helyesebben az „őskeresztények” kereskedelmében. Tóni helyére a munkáslistán az egyik „arány - szám feletti” igazgatósági tagot csempészték be, aki úgy szerepelt a névsorban, mint raktári munkás, közben pedig igazgatott tovább, nehogy készpénz-vagyonát kelljen felélnie. Tóni ellenben munkás lévén, mehetett.

Felesége most eltűnődhetett volna, hogy mennyivel jobban jár, ha annak idején úrilány létére egy ilyen munkáslistára menekíthető igazgatósági taghoz megy férjhez. De nem tűnődött, éppen csak dermedten nézett Tónira. Vállalta vele a bizonytalan munkásélet küzdelmeit, s hirtelenében sehol sem kaphattak maguknak új küzdőteret. Ekkor derült ki, hogy Tóni mennyire igazán csak munkás. Felháborodva fakadt ki, mikor más, állásukat veszített zsidó sorstársai azt tanácsolták, hogy félretakarított kis pénzüket fektesse fekete áruba.

– Soha – kiáltotta. – Két kezem munkájával kerestem kenyeremet örökké, s most piócának csapjak fel?

– Éhen fogsz halni – vontak vállat tanácsadói.

Tóni azonban nem ijedt meg. Még a vegyiparból ismert egy magyar fiatalembert. Az vegyészmérnöknek készült valamikor. Szegénysége miatt tanulmányai abba maradtak még a „kisebbségi” időkben. Egy ideig akkoriban cipőkrémmel, szappannal, gyógyszerekkel ügynökösködött, majd a bécsi döntés után ipart váltott, s kis vegyiműhelyt nyitott a város legszélén. Cipőkrémet, bakancszsírt gyártott egymagában... Ez az ember maga mellé vette a megszorult Tónit, és rábízta műhelyét: osztozzon meg vele a kereseten, míg ő Pesten gyártmányaikkal házalva, befejezi abbamaradt egyetemi tanulmányait is. Segítsenek egymáson.

Tóni habozás nélkül kezét adott. Mestere elmehetett a pesti egyetemre, ő meg kenyérhez jutott. Tóni tizenhat-tizennyolc órát dolgozott naponta. A benzines, gyantás, forró zsírpárában, terpentinőzben sorvasztotta tüdejét. A másik meg ezalatt Pesten házalt, koplalt, s éjt-napot egybetéve tanult, hogy két év alatt végezhesse el azt, ami másnak négybe kerül. Tudta, hogy a kis vegyiműhely jövedelme négy évig nem bírja ki több család táplálását. Tóni rettegve figyelte a mérnökjelölt szorgalmát. Minél hamarabb végez az, annál korábban lesz vége az ő keresetének. A másik, ha kész lesz, biztosan jó fizetésű gyári mérnökké szegődik el, mintsem hogy ezzel az egészségtelen kis kócerájjal vesződjék. Akkor pedig mi lesz vele? Iparát átváltani nincs rá törvényes mód.

Tóni erre az időre gondolva, szorultságban azt képzelte, hogy ha azt a nyomorult vegyiműhelyt kis gyárrá tudná fejleszteni, míg a mester tanul, akkor az mérnök korában is kedvvel foglalkozhatik vele. Törekedett hát rendelőkörüket kiszélesíteni. Legalább hat-hét munkást kellene foglalkoztatnia ahhoz, hogy a számarány előírásai szerint Tóni is meghúzhassa magát közöttük... Másfél év alatt sikerült is annyi rendelést felhajtania, hogy munkanélküli sógorom, ki sokféle hangszereivel Bukarestből jött haza a bécsi döntés után, feleségestől együtt, s annak egy barát-nője is munkához jutottak Tóniéknál. Ő ugyanis nemcsak

engem, de számontartotta rokonságom majd minden arra érdemes tagját. Félakkora munkabérért felfogadhatott volna éhezéssel küszködő munkásokat, de ő nem gondolt rájuk, pedig már azt hittem, fülön csíphetem Tóniban a kizsákmányolót.

Sehogyan sem értettem ezt az embert. Hétköznapokon rogyásig dolgozott, szombaton és vasárnap pedig rendelések után utazott, intézte a körülményes anyagbeszerzést. Hogy rendelőit kielégíthesse, éjjelezett is. Viaskodott a mérnökjelölt versenytársaival. Azok áskálódtak ellene az anyagbeszerzésnél, s olcsóbban kínálták gyártmányaikat. Tóninak rajtuk kívül arra is vigyáznia kellett, hogy valamivel a nagy gyárak árainál olcsóbban szállítson. Szeme állandóan gyulladástól vöröslött, régi gyomor baja is kiújult, szívével is zavarok támadtak, már-már alig lézengett, de azért hozzánk is ki-kiszaladt. Boldognak látszott, gazdája megígérte, tényleg megtartja a kis műhelyt, sógoromékat sem küldi el. Azzal loholt is tovább, hóna alá csapott egy-egy példányt legújabb regényemből, hogy majd eladja valakinek.

Már nem a tettenérők szándékával, hanem az író szemével figyeltem. Észre sem vettem, s a neki felajánlandó regény főhősének alakja az ő arcát és jellemét öltötte magára. Mikor erre rájöttem, meghökkentett ez a körülmény, végül azonban egészen megbarátkoztam az ötlettel. Dugdostam ezt a titkot, feleségemnek sem árultam el. Meglepetésül szántam. Tóni megregényesített alakja lett volna kétséget kizáró cáfolatom feleségem ama vádjára, hogy bennem valami epés embergyűlölő lappang, s azért bánok rosszul Tónival. Itt tartottam tehát, midőn egy havas márciusi délután anyósom dermesztő hírrel toppant haza. „Tóniéknak vége.” A déli órákban szörnyű robbanás repesztette meg a vegyiműhely olajpárás falait.

Életben maradt sógorom csak annyira emlékszik, hogy Tóni éppen benzint öntött a felforralt gyantába, a két asszony meg ugyanabban a helyiségben a hosszú asztalon sorba rakott dobozokba merte szét a párolgó cipőkrémfolyadékot; egyszer aztán lángra lobbant körülöttük a levegő. Tóni hirtelen feltépte a keskeny ajtót, melyhez ő és sógorom állt a legközelebb, s ráordított a sikoltozó asszonyokra:

– Meneküljetek!

Ő maga tetőtől talpig lángoló fáklyaként rohant ki, utána sógorom szintén égő ruhában. Odakünt segítségért kiáltozva, kínjukban beléhengeredtek a frissen esett hóba. Ruháikat valahogy eloltották, de mikor a feltámolygó Tóni nem látta künt az asszonyokat is, sikoltozásaikra visszarahant az ajtón kicsapódó lángok közé, vele a sógorom. Ruhájuk ismét lángot fogott, s ki kellett jönniük. Tóni harmadszor is vissza akart térni, de a hátán izzó szénné vált kabátja már a testéig égett, meggyúló haja végül ledöntötte lábáról. Most már a fájdalomtól eszét vesztő ember vak életösztonéval hánykolódott ide-oda a hóban. Az előszaladó szomszédok tépték le a testén parázsló ruha-
cafatokat.

Sógorom feleségét a kibontott falon behatoló tűzoltók is alig lelték meg. Ijedtében az égő műhely legbelsőbb sarkában az asztal alá bújt be. Az asztalról lecsurgó égő zsiradék végigfolyt a hátán, s deréktől bokáig kopogó, kemény üszökké perzselte. Arca csontig égett, haja teljesen lepörkölődött. Mégis ő húzta legtovább, szinte egy héttig. Erős szívű, kemény húsú székely fehérnép volt, utolsó percéig eszméleténél maradt. Egyre csak azt kérte, húzzák le a harisnyáját, mert nagyon szorítja, pedig nem volt szegényen még egy szál ing sem.

Barátnője sokkal enyhébb sebekkel már a robbanást követő napon meghalt. Tóni rá néhány órára adta fel a küzdelmet. Legyengült szíve nem bírta tovább. Úgy hagyott itt, hogy a szemébe sem nézhettem búcsúzóul. Megégsük napján utaztam el valami irodalmi előadásra felolvasni. Az orvosok nem árulták el, mily komoly a bajuk. Azt hittem, két nap múlva is elég korán lesz meglátogatni őket. Ki gondolt volna halálra, ilyen regénybefejezésre? Ugyanez a sógorom évekkal azelőtt egyszer már szinte halálra égett, súlyos égési sebeiből pár hét alatt mégis felépült. Tóni két nap alatt elment.

Elmenőben még a felelősségrevonás izgalma is kínozhatta megrongált szívét. Siettethették halálát azok a kárterítést keresők is, akik halálos ágya körül keringve, világgá szerették volna vijjogni, – íme: halálba spekulált két keresztény munkásnőt, özvegyé és nyomorékká tett kapzsiságában egy harmincéves férfit. A haldokló nőkhöz

férkőző kémjeikkel mindenáron terhelő vallomást akartak ellene kicsikarni.

A hazatávíratozott párnapos mérnök-mester könnyezve tántorgott egyik haldokló ágyától a másikéig. Hiszen jól tudta, hogy kinek köszönheti oklevelét s az ország vegyipara az új mérnököt.

Most már én is megírhattam volna a Tóninak szánt regényt. Halála évfordulójára szerettem volna elkészülni vele. De ennél a vázlatnál többre nem futotta erőmből. Értelmem hiába ösztökélt, hogy végezzek teljes munkát: emeljek Tónihoz méltó irodalmi sírkövet. Egy megmagyarázhatatlan belső ellenállás megbénított. Az kísértett állandóan, vajon Tóni nem azért ragaszkodott-e oly makacsul hozzám, mert titokban éppen ezt a regényt, az ő megörökítését szolgáló művet várta tőlem. Úgy érzem, megérdemelte volna. Egyszer talán meg is írom. Addig igazolja ez a vázlat szándékomat. Háború dúl, és ha engem is elragadna: elégedj meg ennyivel is, Tóni.

(1943)